
EVOLUCIJA
ZEMLJE I
ČOVJEKA I
UTJECAJ
ZVIJEZDA

RUDOLF STEINER

GA 354

PRVI DIO: STVARANJE SVIJETA I ČOVJEKA

- I. [Stvaranje svijeta i čovjeka, stanje Saturna, Sunca i Mjeseca u zemljinoj evoluciji](#) Dornach, 30.lipnja 1924
- II. [Stvaranje Zemlje, porijeklo čovjeka](#) Dornach, 3.srpnja 1924
- III. [Što prirodna znanost i antropozofija imaju za reći o zemljinim slojevima i fosilima](#) Dornach, 7.srpnja 1924

DRUGI DIO: PORIJEKLO SVIJETA I ČOVJEKA I RAZVOJ LJUDSKE KULTURE. PITANJE PREHRANE

- IV. [Porijeklo svijeta i čovjeka. Lemurija i Atlantida](#) Dornach, 9.srpnja 1924
- V. [Porijeklo i karakter kineske i indijske kulture](#) Dornach, 12.srpnja 1924
- VI. [Odnos namirnica i čovjeka. Sirova hrana. Vegetarijanstvo](#) Dornach, 31.srpnja 1924
- VII. [Pitanje prehrane. Prehrana djece. Gnojenje tla](#) Dornach, 2.kolovoza 1924
- VIII. [Evolucija ljudske kulture](#) Dornach, 6.kolovoza 1924

TREĆI DIO: ZEMALJSKI ŽIVOT I UTJECAJ ZVIJEZDA

- IX. [Osjetilo mirisa](#) Dornach, 9 kolovoza 1924
- X. [Planetarni utjecaji na životinje, biljke i kamenje](#) Dornach, 9.rujna 1924
- XI. [Vrijeme i njegovi uzroci](#) Dornach, 13.rujna 1924
- XII. [Oblik i porijeklo Zemlje i Mjeseca, vulkani](#) Dornach, 18. rujna 1924
- XIII. [Priroda i zadatak antropozofije. Komet Biela](#) Dornach, 20.rujna 1924
- XIV. [Kako je nastao čovjek. Zemaljski život i zvjezdana mudrost](#) Dornach, 24.rujna 1924

PRVI DIO: STVARANJE SVIJETA I ČOVJEKA

STVARANJE SVIJETA I ČOVJEKA, STANJE SATURNA, SUNCA I MJESECA U ZEMLJINOJ EVOLUCIJI

PREDAVANJE I

Dornach, 30.lipnja 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Je li netko mislio na pitanje?

G.Dollinger: Želio bih pitati da li bi Dr.Steiner ponovno govorio o stvaranju svijeta i čovjeka. Ima mnogo novo pridošlih koji to još nisu čuli.

Dr. Steiner: Pitano je da li mogu ponovno govoriti o stvaranju svijeta i čovječanstva, pošto su ovdje mnogi novi radnici. To ću napraviti tako da najprije opišem originalne uvjete na Zemlji, koji su vodili s jedne strane prema svemu što vidimo oko nas a s druge strane do čovjeka.

Čovjek je stvarno vrlo, vrlo komplicirano biće. Ako ljudi misle da će ga moći razumjeti secirajući ljudski leš, varaju se, naravno da neće doći do podviga razumijevanja. Baš kao što malo mogu razumjeti svijet oko nas ako je sve što rade sakupljanje kamenja i biljaka i proučavanje pojedinih primjerka. Moramo moći dokučiti da na prvi pogled ono što proučavamo ne pokazuje ono što u stvari je.

Vidite, ako gledamo leš, možda odmah nakon što je čovjek umro — on još ima istu formu, ako je možda malo bljeđi — možemo vidjeti da ga se smrt dočepala, ali još ima istu formu koju je imao dok je bio živ. Ali promislite: kako ovaj leš eventualno izgleda ako ga nismo kremirali već pustili da se raspada? On je uništen; u njemu više ne djeluje ništa što ga može ponovno izgraditi; on je definitivno uništen.

Početak Biblije se prilično podsmjehuje, i zaista opravdano, kada se shvati da govori da je jednom neki bog formirao čovjeka iz busena zemlje. Ljudi gledaju na to kao na nemoguće i naravno da su u pravu. Ni jedan bog se ne može pojaviti i napraviti ljudsko biće iz grumena zemlje; to ne bi bio više čovjek nego što je to statua, koliko god slična forma bila — ne više nego što lutka koju dijete napravi može hodati. Tako se ljudi s pravom smiju kada se pretpostavi da je neko božanstvo napravilo čovjeka od grumena zemlje.

Taj leš koji gledamo je, u stvari, nakon određenog vremena upravo takav grumen zemlje koji u grobu postaje nekako dekomponiran, razgrađen. Dakle vjerovati da

ljudsko biće može biti napravljeno od onog što tada imamo ispred nas je velika ludost.

Vidite, u jednu ruku danas se navodi da nije točno pretpostaviti da čovjek može biti formiran od grumena zemlje; u drugu ruku dopušteno mu je pretpostaviti da se sastoji od same zemlje. Ako želimo biti logični, tada jedno nije bolje od drugog. Treba biti jasno da dok je čovjek tamo bio živ u njemu je bilo nešto što mu je dalo oblik i formu, a kada to više nije u njemu, više ne može zadržati svoju formu. Tu formu mu ne daju prirodne sile; prirodne sile samo lome na dijelove, ne čine da raste. Dakle moramo ići natrag do duše i duha čovjeka, pod čijom je kontrolom dok god je živ.

Kada gledamo izvana beživotni kamen, ako mislimo da je uvijek bio takav kakav je danas, to je kao kada bi za leš rekli da je uvijek bio ovakav čak i dok je čovjek bio živ. Kamenje koje danas vidimo vani u svijetu, stijene, planine, upravo su isto što i leš; u stvari, one jesu leš! Nisu uvijek bile kakve su danas. Baš kao što ni ljudski leš nije uvijek bio što je sada kada su ga duša i duh napustili, dakle ono što vidimo vani nije uvijek bilo u sadašnjem stanju. Činjenica da biljke rastu na beživotnom lešu, odnosno, na stijenu, ne treba nas iznenaditi; jer kada se leš raspada, svakakve sitne biljke i životinje rastu od njega.

Naravno, ono što je vani u prirodi izgleda predivno, a ono što vidimo na lešu kada svakakve biljke rastu iz njega ne izgleda lijepo. Ali to je samo zato jer je jedan gigantske veličine a drugi mali. Kada mi ne bi bili ljudska bića već male bube koje pužu po raspadajućem lešu i mogli misliti kao ljudska bića, na kosti leša bi gledali kao na stijene. Smatrali bi ono što se raspalo kao krš i stijene; vidjeli bi – pošto smo sitne bube – velike šume u onom što raste na lešu; imali bi cijeli svijet za divljenje i ne bismo kao sada mislili da je odvratan.

Baš kao što moramo ići natrag do onog što je čovjek bio prije nego je umro, tako, u slučaju Zemlje i našeg okruženja, moramo ići natrag do onog što je jednom živjelo u svemu što je danas beživotno, prije negoli je zaista Zemlja u cjelini umrla. Da Zemlja u cjelini nije umrla tu ne bi moglo biti ljudskih bića. Ljudska bića su paraziti, takoreći, na sadašnjoj Zemlji. Zemlja je jednom bila živa; mogla je misliti kao što vi i ja sada mislimo. Ali tek kada je postala leš mogla je stvoriti ljudsku rasu. To je nešto što svatko može dokučiti ako samo misli. Ali ljudi danas ne žele misliti. Ipak treba misliti ako ćemo doći do istine.

Moramo, prema tome, zamisliti da je ono što je danas čvrsta stijena na kojoj rastu biljke, i tako dalje, izvorno bilo potpuno različito. Izvorno je tu bilo živo, misleće, kozmičko tijelo - živo, misleće, kozmičko tijelo!

Ovdje sam često govorio: Što danas ljudi zamišljaju? Zamišljaju da je izvorno bila gigantska izmaglica, da je ta prvobitna magla došla u rotaciju, da su se planeti onda razdvojili, da je Sunce postalo centar. To se sasvim rano uči djecu, i napravljen je mali eksperiment da bi pokazali da je zaista sve tako počelo. Par kapi ulja je stavljeno u čašu vode; pušta se da ulje pliva u vodi. Komad kartona ima pin provučen kroz njega;

zatim se pomoću pina napravi da se karton okreće; male uljne kapi se razdvajaju, nastavlja se okretanje, i formira se sitni planetarni sustav sa suncem u sredini.

Dakle sada, obično je vrlina ako netko može zaboraviti sebe, ali u ovom slučaju učitelj ne bi trebao! Kada radi ovaj eksperiment, trebao bi tada reći djeci: Tamo vani u univerzumu je gigantski učitelj koji je napravio rotaciju!

Ono što iznosi je nepromišljenost — ne zato jer činjenice obvezuju na nepromišljenost, već zato jer netko takav želi biti. Ali tako se ne dolazi do istine.

Moramo prema tome zamisliti ne gigantskog učitelja kako tamo rotira svjetsku maglicu, već da je bilo nešto u samoj magli što se moglo kretati i tako dalje. Ali tu se vraćamo na živo. Ako želimo rotirati, ne trebamo pin postavljen kroz nas s kojim nas učitelj rotira. To nije za nas; mi možemo sami rotirati. Ovu razrednu vrstu prvobitne magle treba rotirati učitelj. Ali ako je živa i može osjećati i misliti, tada ne treba kozmičkog učitelja; može sama uzrokovati rotaciju.

Dakle moramo predstaviti da ono što je danas oko nas beživotno, da je jednom bilo živo, bilo osjetilno, bilo kozmičko biće. Ako dalje gledamo, bio je čak veliki broj kozmičkih bića koji animiraju cjelinu. Izvorni uvjeti u svijetu su prema tome takvi zbog činjenice da je unutar supstance bio Duh.

Što je to što leži ispod svega materijalnog? Zamislite da u ruci imam grumen olova, to jest, čvrste tvari, potpuno čvrste tvari. Ako sada stavim to olovo na užareno željezo ili na bilo što užareno, na vatru, pretvara se u fluid. Ako još dalje radim na njemu s vatrom, cijelo olovo nestane; ono ispari, i ne vidim više od njega ništa. Isto je sa svim supstancama. O čemu zavisi da li je supstanca čvrsta? Zavisi o tome kolika je toplina u njoj. Pojavnost supstance ovisi samo o tome koliko je topline u njoj.

Znate, danas se može zrak napraviti tekućim, tada imamo tekući zrak. Zrak koji imamo u okruženju je samo zračan, plinovit, dok god sadrži određenu količinu topline. A voda — voda je fluid, ali može također postati led i prema tome čvrsta. Ako imamo određenu nisku temperaturu na našoj Zemlji neće biti vode, već samo leda. Sada otidimo u planine: tamo nalazimo čvrsti granit ili druge čvrste stijene. Ali kada bi tamo bilo silno toplo, ne bi bilo čvrstog granita; bio bi fluid i otjecao kao voda u našim potocima.

Koji je stvarno onda izvorni element koji čini stvari čvrstim ili fluidnim ili plinovitim? To je toplina! I dok tamo najprije nema topline, ništa ne može biti čvrsto ili fluidno. Dakle možemo reći da je toplina ili vatra što je na početku u osnovi svega.

To je pokazalo i istraživanje znanosti duha ili antropozofije. Znanost duha pokazuje da izvorno tamo nije bilo prvobitne magle, beživotne magle, već da je na početku tamo bila živa toplina, jednostavno živa toplina. Dakle ja ću pretpostaviti da je izvorno kozmičko tijelo bila živa toplina. [Vidi crtež – crveno.] U mojoj Tajnoj znanosti nazvao sam to originalno stanje topline “Stanje Saturna ”; tako ga zovu od

drevnih vremena, i premda treba imati ime, nije ime ono što je bitno. Ima, u stvari, nekakve veze s kozmičkim tijelom Saturn, ali sada nećemo u to ulaziti.

Dijagram 1

U tom originalnom stanju nije još bilo čvrstih tijela niti zraka, samo toplina; ali toplina je živjela. Kada se danas sledite, to se vaš ego sledio; kada se danas znojite, to se znoji vaš ego, jer je postalo strašno vruće. Uvijek ste u toplini, nekad vrućini, nekad hladnoći, ali uvijek u nekoj vrsti topline. U stvari, danas još uvijek možemo vidjeti da čovjek živi u toplini. Ljudsko biće živi potpuno u toplini.

Kada moderna znanost kaže da je u početku postojala velika toplina, na određeni način je u pravu; ali kada misli da je ta velika toplina bila mrtva, tada se vara. Bila je živo kozmičko biće, potpuno živo kozmičko biće.

Sada je prva stvar u vezi tog toplinskog bića bila hlađenje. Stvari se stalno hlade. I što se događa onda kada nije bilo ničega već se toplina hladi? Pojavljuje se zrak, zrak, plinovito stanje. Jer ako nastavljamo zagrijavati čvrsti objekt, u toplini se formira plin; ali kada se nešto što još nije supstanca hladi odozgo prema dolje, najprije se formira zrak. Dakle možemo reći da je drugo stanje do kojeg je došlo bilo plinovito, definitivno zračno. [Vidi crtež - zeleno.]

U onom što je formirano, u izvjesnom smislu, kao drugo kozmičko tijelo sve je zrak. Još nema vode, ničeg čvrstog unutar njega; sastoji se potpuno od zraka.

Dakle sada imamo drugo stanje koje se formiralo tijekom vremena. Vidite, u ovom drugom stanju razvilo se još nešto s onim što je već bilo tamo. Ovo drugo stanje sam u mojoj Tajnoj znanosti nazvao "Sunce"; to nije bilo sadašnje Sunce, već vrsta stanja Sunca, topla zračna magla. Sadašnje Sunce, kao što sam rekao, nije to, niti je ono što je originalno bilo ovo drugo kozmičko tijelo. Tako imamo drugo kozmičko tijelo formirano od prvog; prvo je bilo čista toplina, drugo je bilo prirode zraka.

Čovjek može živjeti u toplini kao duša. Toplina daje duši čulni osjećaj i ne uništava je. Međutim, uništava tijelo; ako bi bio bačen u vatru moje tijelo bi bilo uništeno ali ne i moja duša. (O ovom ćemo preciznije govoriti kasnije, jer naravno pitanje treba razmotriti detaljno.) Iz tog razloga su ljudska bića već mogla živjeti kao duše za vrijeme prvog, Saturnova, stanja. Ali premda je tada čovjek mogao živjeti, životinja nije mogla, jer u slučaju životinje kada je tijelo uništeno strada i element duše također. Vatra ima utjecaja na duševni element životinje. U prvom stanju, prema tome, imamo već prisutnog čovjeka ali ne i životinju.

Kada se odvila transformacija u stanje Sunca [vidi crtež], bila su tamo i ljudska bića i životinje. To je važna činjenica. Nije točno da su tamo izvorno bile životinje i da se čovjek razvio od njih. Tamo je bio izvorno čovjek i životinje su evoluirale iz onog što nije moglo postati čovjek. Naravno da ljudska bića nisu išla okolo na dvije noge kada je tamo bila samo toplina — očito da nisu. Živjela su u toplini i bila su lebdeća bića; imala su samo stanje topline. Tada kako je to metamorfoziralo u zračno-toplinsko tijelo, formirane su životinje i pojavile su se kraj čovjeka. Dakle životinje zaista imaju veze s čovjekom, ali su se razvile tek kasnije tijekom evolucije svijeta.

Što se sada još dogodilo? Toplina se smanjila, i kako se postepeno smanjivala, nije formiran samo zrak već također i voda. Tako imamo treće kozmičko tijelo. [Vidi sliku — žuto.] Nazvao sam ga “Mjesec” jer je bio pomalo slično našem sadašnjem Mjesecu. Bio je vodeno, potpuno vodeno tijelo. Zrak i toplina su naravno ostali, ali se sada pojavila voda koja nije bila prisutna kod drugog stanja. Nakon pojave vode tamo je mogao biti čovjek, koji je već bio tamo, životinje, i, izranjajući iz vode, biljke. Biljke su izvorno rasle iz vode, ne iz zemlje. Dakle imamo čovjeka, životinju, biljku.

Vidite, biljke izgleda da rastu iz zemlje, ali da zemlja ne sadrži vodu, ni jedna biljka ne bi rasla; za rast trebaju vodu. Postoje također kao što znate, vodene biljke, i o izvornim biljkama možete misliti kao da su slične njima; originalne biljke su plivale u vodi. Također i životinje morate sebi predstaviti kao plivajuće životinje a u prethodnom, drugom stanju, čak i kao leteće životinje.

Nešto je još zaostalo od svega što je izvorno bilo. Za vrijeme Sunčeva stanja, kada su postojali samo čovjek i životinje, sve je moralo letjeti, i pošto je zrak bio preostao i još postoji, te leteće kreature imaju svoje nasljednike. Naše sadašnje ptice su nasljednici originalnih životinja koje su se razvile tijekom Sunčeva perioda. Međutim, u to vrijeme nisu bile kakve su danas. Ta životinjska stvorenja sastojala su se samo od zraka; bili su zračni oblaci. Ovdje, kasnije [stanje Mjeseca], imaju u sebi vodu. Danas — pogledajmo pticu. Obično se ptice promatraju vrlo nesmotreno. Ako ćemo oslikati životinje kako su postojale tijekom stanja Sunca, moramo reći da su se sastojale samo od zraka; bile su lebdeći zračni oblaci. Dok danas gledamo ptice, moramo shvatiti da imaju šuplje kosti ispunjene zrakom. Vrlo je zanimljivo to vidjeti kod današnjih ptica. U ptici je svuda zrak, u kostima, svuda! Odbacite sve što nije zrak i dobijete zračno biće — pticu. Ako ne bi imala ovaj zrak, ne bi uopće mogla letjeti. Ima šuplje kosti; unutra, to je zračna ptica, podsjeća nas na prethodne uvjete. Ostatak tijela oko toga je građen u kasnija vremena. Ptice su stvarno nasljednici stanja Sunca.

Pogledajte modernog čovjeka: Može živjeti u zraku, ali ne može letjeti; pretežak je za letenje. Nije za sebe oblikovao šuplje kosti kao ptica, inače bi i on mogao letjeti. Tada ne bi imao samo lopatice, već bi se njegove lopatice širile u krila. Ljudsko biće još ima rudimente krila gore u lopaticama; ako bi one izrasle, mogao bi letjeti.

Tako čovjek živi u zraku koji ga okružuje. Ali ovaj zrak mora sadržavati paru. Čovjek ne može živjeti u čisto suhom zraku; treba fluide.

Međutim, postoji stanje, u kojem ljudsko biće ne može živjeti u zraku: to je najranije ljudsko stanje, embrio. Ove stvari treba gledati ispravno. U vrijeme embrija ljudski zametak ili embrio dobiva zrak i sve što treba od tijela majke. Mora biti u nečem živom.

Vidite, to je ovako: Ako je ljudski embrio operacijom odstranjen iz tijela majke, još ne može živjeti u zraku. Za vrijeme stanja embrija ljudsko biće treba imati živo okruženje. U vrijeme kada su postojali čovjek, životinje i biljke, ali još ne stijene i minerali kakve imamo danas, sve je bilo živo i čovjek je živio okružen s onim što je živo baš kao što sada živi kao embrio u tijelu majke. On prirodno raste. Mislite na ovo: Da se nismo morali roditi i živjeti u zraku i sami disati, tada bi naš isječak života završio s rođenjem. Kao embrio svi možemo živjeti samo deset lunarnih mjeseci. U stvari, postoje takva stvorenja koja žive samo deset mjeseci; ona ne dolaze na vanjski zrak već uzimaju zrak unutar živog okruženja. Tako je davno bilo i s čovjekom. On je naravno staro, ali nikada nije izlazio iz živog elementa. Stalno je živio u takvom stanju. Nije napredovao do rođenja; živio je kao embrio. U to vrijeme još nije bilo minerala, ni stijena.

Ako se danas secira tijelo ljudskog bića, isti vapnenački karbonat će se naći u njegovim kostima kao što ga nalazite ovdje u planinama Jure. Sada u tijelu postoji mineralna supstanca koja nije postojala u ranijem stanju. U embriju također, posebno u prvim mjesecima, nema naslage minerala; sve je još fluidno, samo neznatno zgusnuto. I tako je bilo i za vrijeme tog ranijeg stanja; čovjek još nije bio koščat, imao je, najviše, hrskavicu. Na takvo ljudsko biće danas nas podsjeća jedino ljudski embrio. Zašto ljudski embrio ne može odmah izaći iz tijela majke? Zato jer je današnji svijet različit. Dok je trajao Stari Mjesec — sada ću ga zvati Stari Mjesec, pošto nije sadašnji Mjesec već prijašnje stanje Zemlje — dok je trajao period Starog Mjeseca, cijela Zemlja je bila utroba, iznutra živa, stvarna utroba. Ništa još nije bilo od stijena ili minerala. Sve je bilo gigantska utroba, i možemo reći da je naša sadašnja Zemlja nastala iz ove gigantske utrobe.

Ogromna utroba ranije nije uopće postojala. Što je onda bila? Dakle, u stvari, ranije je bilo nešto drugo. Razmotrimo što je došlo prije. Vidite, ako će se ljudsko biće razviti u tijelu majke, ako će biti embrio, mora najprije biti začeto. Odvija se začće. Ali zar ništa ne prethodi začću? Ono što prethodi je mjesečnica žene; to je ono što prethodi. Veoma poseban proces se odvija u ženskom organizmu koji je povezan s izbacivanjem krvi. Ali to nije jedina stvar; to je samo fizički aspekt. Svaki puta kada je krv potisnuta u isto vrijeme je rođeno nešto od duhovne prirode, i to ostaje. Ne postaje fizičko, jer se nije odigralo začće. Duhovno duševni element ostaje bez da

postane fizičko ljudsko tijelo. Ono što za ljudsko biće mora biti tamo prije začeća bilo je također tamo za vrijeme kozmičkog stanja Sunca! Cijelo Sunce je bilo kozmičko biće koje je s vremena na vrijeme potiskivalo nešto duhovno. Tako su čovjek i životinja živjeli u stanju sličnom zračnom, izgurani, izbačeni od cijelog tog tijela. Između jednog stanja (Sunce) i drugog (Mjesec), došlo je do toga da je ljudsko biće postalo fizičko biće u vodi. Prije je bilo fizičko biće samo u zraku. Tijekom ovog stanja Mjeseca imamo nešto slično začeću, ali još ništa slično rođenju. Kakva je bila priroda ovog začeća za vrijeme drevnog stanja Mjeseca?

Tamo je bio Mjesec, potpuno žensko biće, i ne sučeljava se s muškim bićem, već sa svime što je u to vrijeme bilo izvan kozmičkog tijela. Vani su bila mnoga kozmička tijela koja su vršila utjecaj. Sada dolazi crtež kojeg sam ovdje već napravio.

Tako je ovo kozmičko tijelo bilo tamo i oko njega druga kozmička tijela, vršeći utjecaj na najrazličitije načine. Izvana je dolazilo sjemenje i oplođivalo cijelu Mjesec-Zemlju. I da ste mogli živjeti u to vrijeme i stupiti na ovo prvobitno kozmičko tijelo, i kada bi vidjeli da dolaze svakakve kaplje ne biste rekli "to je kiša," kao što se danas kaže. U to vrijeme bi rekli, „Zemlja je oplođena”. Bile su sezone kada je sjeme oplodnje dolazilo iz svih smjerova, i druge kada je sazrijevalo i više nije dolazilo. Tako je u to vrijeme bila kozmička oplodnja. Ali ljudsko biće nije bilo rođeno, samo oplođeno; samo se pojavilo začećem. Ljudska bića su se javljala iz cijelog Zemaljskog tijela, ili Mjesečeva tijela, kakvo je bilo tada. Na isti način je oplodnja iz cijelog kozmičkog okruženja došla i za životinje i biljke.

Sada je kroz daljnje hlađenje došlo do očvršćivanja svega što je tada živjelo kao čovjek, životinja, i biljka. Tamo, u stanju Mjeseca još imamo posla s vodom, uglavnom, otvrdnjavanjem preko hlađenja. Ovdje na Zemlji se javlja čvrsto, mineralno. Dakle sada imamo četvrto stanje [vidi crtež]: to je naša Zemlja kakvu danas imamo, i ona sadrži čovjeka, životinju, biljku, mineral.

Samo pogledajmo što je ptica, na primjer, postala na Zemlji. Tijekom ovog vremena (stanja Sunca) ptica je još bila vrsta zračne vreće, nije se sastojala od ničeg osim zraka, mase zraka koja zajedno pluta. Zatim tijekom ovog vremena (stanje Mjeseca) postala je vodena, zgusnuta vodena stvar, i lebdjela je poput vrste oblaka — samo ne kao naši oblaci nego već sadržavajući formu. Ono što su za nas bezoblične vodene strukture tada su bili oblici. Postojala je forma kostura, ali je bila fluidna. Sada dolazi mineralni element, ali to je bilo pripojeno samo onome što je vodena struktura. Karbonat vapna, fosfatno vapno i tako dalje izraslo je dužinom kostura, formirajući čvrste kosti. Dakle najprije imamo zračnu pticu, zatim vodenu pticu, i na kraju čvrstu zemaljsku pticu.

To ne može biti isto u slučaju čovjeka. Čovjek ne može jednostavno sebi pripojiti ono što se jedino javlja kao mineral za vrijeme njegovog perioda embrija. Ptica to može — zašto? Vidite, ptica je stekla svoju zračnu formu ovdje (Stanje Sunca); zatim je živjela u stanju vode. Za nju je esencijalno da ne dopusti da mineral dođe previše blizu za vrijeme njenog stanja zametka. Ako bi joj mineralno došlo prerano, tada bi postala upravo mineralna i čvrsta. Ptica je dok se razvija još nekako vodena i fluidna;

mineralno joj, međutim, želi prići. Što ptica radi? Dakle, gura vani, čini nešto oko sebe, radi oko sebe ljusku jajeta! To je mineralni element. Ljuska jaja ostaje dokle god se ptica mora iznutra štititi od mineralnog; odnosno, dok god mora ostati fluidna. Razlog za to je što je ptica nastala tek za vrijeme drugog stanja Zemlje. Da je bila tamo tijekom prvog stanja, sada bi bila mnogo osjetljivija na toplinu nego što u stvari je. Pošto u to vrijeme nije bila tamo, sada može formirati čvrstu ljusku jaja oko sebe.

Čovjek je već bio prisutan tijekom prvog stanja Zemlje, stanja topline, i prema tome ne može sada odlagati mineralno dok je u stanju embrija. Ne može izgraditi ljusku jaja; mora biti drugačije organiziran. On mora uzeti mineralni element od utrobe, i tako mineralnu formaciju imamo već u embriju na kraju njegovog razvoja. Čovjek mora apsorbirati nešto minerala iz utrobe; prema tome, utroba mora već posjedovati mineralno koje će biti apsorbirano. Dakle u slučaju čovjeka mineralni element je pripojen sasvim drugačije. Ptica ima zrakom ispunjene kosti; ljudska bića imaju kosti ispunjene srži, vrlo različite od kostiju ptica. Preko činjenice da naše imaju tu srž ljudska majka može snabdjeti mineralnom supstancom embrio unutar nje. Ali jednom kada je snabdjeveno mineralnim elementom, ljudsko biće ne može više živjeti u okruženju utrobe i mora postepeno biti rođeno. Najprije mora priskrbiti mineralne sastojke. Kod ptice se ne radi o rađanju, već miljenju vani iz ljuske jaja; čovjek je rođen bez ljuske jaja. Zašto? Jer se čovjek pojavio ranije i prema tome sve treba biti napravljeno preko topline a ne preko zraka.

Iz ovog možete shvatiti razlike koje još postoje i danas se mogu uočiti. Razlike između “životinje-jaja” i takvog bića kakav je čovjek, a također i viši sisavci, leže u činjenici da je čovjek daleko stariji nego, na primjer, ptičje vrste, daleko stariji od minerala. Prema tome, dok je sasvim mlad, tijekom stanja embrija u utrobi, on mora biti zaštićen od mineralne prirode i može mu se dati samo pripremljeni mineral koji dolazi od majke. U stvari, mineralni element pripremljen u majčinu tijelu mora mu se čak i izvjesno vrijeme nakon rođenja davati u majčinom mlijeku! Dok ptica može odmah biti hranjena vanjskim supstancama, čovjek i više životinje mogu biti hranjeni jedino onim što daje majčino tijelo.

Ono što ljudsko biće ima danas u našem sadašnjem stanju Zemlje od majčina tijela imao je tijekom prethodnog kozmičkog stanja od zraka, od okruženja. Ono što je imao oko sebe tijekom cijelog života bilo je prirode mlijeka. Naš današnji zrak sadrži kisik i dušik ali relativno malo ugljika i vodika i posebno malo, vrlo malo sumpora. Oni su nestali. Tijekom stanja Mjeseca je bilo drugačije; u zraku u okruženju nije bilo samo kisika i dušika već također vodika, ugljika, sumpora. To je oko Mjeseca tvorilo vrstu mliječne kaše u kojoj je postojao život. Danas čovjek još živi u razrijeđenoj mliječnoj kašici prije nego se rodi! Jer mlijeko tek nakon njegova rođenja ide u grudi; prije rođenja ono je u onim dijelovima ženskog tijela gdje leži ljudski embrio. To je zapanjujuće, da procesi u majčinom organizmu koji prije rođenja pripadaju maternici nakon toga idu u prsi. I tako je stanje Mjeseca još sačuvano u čovjeku prije nego je rođen, i aktualno stanje Zemlje dolazi tek u trenutku rođenja a priroda Mjeseca je još prisutna u mlijeku prsiju.

Ovako treba objašnjavati stvari povezane s porijeklom Zemlje i čovječanstva. Ako se ljudi ne usmjere prema znanosti duha, jednostavno ne mogu riješiti misteriju zašto se ptica leže iz jaja i može odmah biti hranjena vanjskim supstancama, dok se ljudsko biće ne može izleći iz jaja i mora izaći iz utrobe da se hrani majčinim mlijekom. Zašto je to tako? To je zato jer je ptica nastala kasnije i prema tome je vanjsko biće. Čovjek je nastao ranije, i kada je prolazio stanje Mjeseca, nije još toliko bio očvrstnut kao ptica. Stoga ni danas još nije toliko očvrstnut; još mora biti više zaštićen, jer ima unutar sebe mnogo više od originalnih uvjeta.

Pošto ljudi u cjelini danas više ne mogu ispravno misliti, krivo razumiju ono što na Zemlji postoji kao biljka, životinja, i čovjek. Tako se pojavio darvinistički materijalizam, koji je vjerovao da su tu životinje bile prve i da se čovjek jednostavno razvio od životinja. Točno je da je sa svojom vanjskom formom čovjek povezan s životinjama, ali on je postojao ranije, i životinje su se stvarno razvile kasnije nakon što je svijet prošao kroz transformaciju. I tako možemo reći da životinje koje sada vidimo predstavljaju ranije stanje kada su zaista bile bliskije povezane s čovjekom. Ali ne smijemo sebi nikad dopustiti stav da se od sadašnjih životinja moglo pojaviti ljudsko biće. To je u potpunosti pogrešna ideja.

Sada skrenimo pogled ne na ptičju vrstu već na ribe. Ptičje vrste su se razvile iz zraka, riblje vrste od vode. Sve do onog što zovemo stanje Mjeseca nisu se ranija zračna pticolika bića transformirala na takav način da su postala ribolika — zbog vode. Pticolikim bićima je dodana riba. Može se reći da su ribe ptice koje su postale vodene, ptice primljene od vode. Iz ovog možete vidjeti da su se ribe pojavile kasnije od ptica; pojavile su se kada je tamo bio vodeni element, odnosno, tijekom perioda Starog Mjeseca.

I sada više nećete biti zaprepašteni da je sve što je okolo plivalo u vodenom stanju tijekom vremena Starog Mjeseca izgledalo riboliko. Ptice su izgledale riboliko usprkos letenju u zraku i lakoći. Sve je bilo riboliko. Sada je ovo zanimljivo: ako danas gledamo ljudski embrio oko 21-og ili 22-og dana nakon začeća, kako izgleda? Tamo pliva u fluidnom elementu u majčinu tijelu, i stvarno izgleda kao mala riba! Ljudsko je biće stvarno imalo taj oblik tijekom perioda drevnog Mjeseca i još ga ima u trećem tjednu trudnoće; ono ga je sačuvalo.

Možete reći, znači, da se čovjek gradio iz ovog obrasca Starog Mjeseca, i još možemo vidjeti iz oblika ribe koji je imao kao embrio kako se izgrađivao. Kada promatramo sadašnji svijet, svugdje vidimo kako je prije sve imalo život, baš kao što i za leš znamo da je ranije imao život. Dakle danas sam vam opisao ranije stanje onog što sada na Zemlji imamo kao mineralno. Gledamo na leš i kažemo da on ne može više pomicati noge, ruke, otvoriti usta ili oči — sve je postalo nepokretno; ipak nas to vodi natrag na stanje kada se sve moglo pokretati — noge, ruke, šake — kada su se oči mogle otvoriti. Na potpuno isti način gledamo oko nas leš Zemlje, ostatke živog tijela, u kojem čovjek i životinje još okolo lutaju, i gledamo natrag na vrijeme kada je cijela Zemlja jednom bila živa.

Ali ima tu još nešto. Rekao sam da je sa začéem tu i potencijal fizičkog ljudskog bića, i embrio se postupno razvija. Također sam opisao što se ranije događa, procese u ženskom organizmu, što je istisnuto u mjesečnim periodima, i kako je istisnut također i duhovni element. U tom procesu sada uvijek imamo nešto od prirode groznice, čak i kod savršeno normalne, zdrave žene. To je zato jer postoji stanje topline; stanje topline je ono koje je sačuvano od drevnog prvog stanja koje se na crtežu naziva Saturn. To stanje topline još podnosimo.

Može se reći da se cijela naša evolucija uputila od stanja neke vrste groznice naše Zemlje, koja se napokon ohladila. Većina ljudi danas više nije grozničava već potpuno suha i suhoparna. Ipak još i sada, kada nešto nije uzrokovano vanjskom toplinom već se iznutra pojavljuje kao toplina, dajući nam nešto od unutarnjeg života, sada također imamo stanje groznice.

Tako je to, gospodo: Svugdje se može vidjeti kako uvjete sadašnjeg čovječanstva možemo pratiti unatrag do uvjeta u prošlosti. Danas sam vam kazao kako su čovjek, životinja, biljka, i mineral postepeno evoluirali kako je cijelo kozmičko tijelo s kojim su svi povezani postajalo sve čvršće.

Govoriti ćemo dalje o ovome — danas je ponedjeljak — u srijedu u devet sati.

STVARANJE ZEMLJE, PORIJEKLO ČOVJEKA

PREDAVANJE II

Dornach, 3.srpnja 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Danas bih želio dalje govoriti o stvaranju Zemlje i porijeklu čovjeka. Zsigurno je iz onog što sam već rekao postalo jasno da Zemlja nije bila ono što je danas, već je bila vrsta živog bića.

Opisao sam stanje koje je postojalo prije aktualnog stanja Zemlje govoreći da su tamo bili toplina, zrak, i voda ali ne još i čvrste mineralne strukture. Ne smijete sada misliti da je voda koja je tada postojala izgledala kao sadašnja voda. Naša sadašnja voda postala je ono što jest odvajanjem određenih supstanci koje su prije bile u njoj rastvorene. Ako uzmete čašu obične vode i u nju stavite nešto soli, sol se u vodi razgradi i dobijete tekućinu – solni rastvor, kako ga netko zove - koji je gušći od originalne vode. Ako u nju stavite prste, osjeća se gušće od vode. Rastvorena sol je relativno rijetka; s određenim drugim supstancama dobije se sasvim gušća tekućina.

Stanje tekućine, stanje vode koje je postojalo u ranijim dobima naše Zemlje nije prema tome bilo kao današnja voda. To nije postojalo, jer su svugdje u vodi bile razgrađene supstance. Sve supstance koje danas imate – vapnenačke planine Jure, na primjer – bile su rastvorene; tvrde stijene koje ne možete ogrepsti s nožem (vapnenac se uvijek može ogrepsti) također su bile rastvorene u vodi. Za vrijeme stupnja Starog Mjeseca, prema tome, imamo posla s gušćim fluidom koji je u rastvoru sadržavao sve supstance koje su danas čvrste.

Današnja razrijeđena voda, koja se esencijalno sastoji od vodika i kisika, bila je odvojena kasnije; razvila se tek za vrijeme samog perioda Zemlje. Dakle kao izvorno stanje Zemlje imamo zgusnutu tekućinu, a oko nje vrstu zraka. Ali to nije današnji zrak; baš kao što voda nije kao naša sadašnja voda, tako i zrak nije isti kao i naš sadašnji zrak. Naš sadašnji zrak esencijalno sadrži kisik i dušik; druge supstance koje još sadrži prisutne su u vrlo malom stupnju. Postoje čak i metali još prisutni u zraku, ali u iznimno malim količinama. Na primjer, postoji jedan metal, natrij, koji je svugdje u zraku. Samo promislite što to znači – da je natrij svugdje, da je supstanca koja je u soli na vašem stolu prisutna svugdje u sićušnim količinama.

Postoje dvije supstance – jedna je natrij kojeg sam upravo spomenuo, koji je u malim količinama prisutan u zraku; zatim postoji supstanca plinovite prirode koja igra veliku ulogu kada izbjeljujete rublje: klor. On uzrokuje izbjeljivanje. Sol na vašem stolu se sastoji od natrija i klora, njihove kombinacije. Takve stvari se događaju u prirodi.

Možete pitati kako netko zna da je natrij svugdje. Danas je iz plamena moguće reći kakve vrste supstance su u njemu izgorjele. Na primjer, možete dobiti natrij u obliku

metala i pretvoriti ga u prah i držati u plamenu. Tada možete s instrumentom koji se zove spektroskop naći da je u njemu žuta linija. Postoji drugi metal, na primjer, koji se zove litij; ako to držite u plamenu, dobijete crvenu liniju; sada tu nema žute, ali postoji crvena linija. Sa spektroskopom se može dokazati koja je supstanca prisutna.

Dijagram 2

Ali dobijete žutu liniju natrija u gotovo svakom plamenu kada god ga zapalite, bez da ste sami stavili u njega natrij. Dakle natrij je još danas u zraku. U ranija vremena neizmjerne količine metala a čak i sumpora su bile prisutne u zraku. Zrak je bio sasvim zasićen sumporom. Dakle tamo je bila gušća voda — ako ne bi bili posebno teški mogli bi na njoj prošetati; bila je kao tekući katran — i zrak je bio gušći, toliko gust da u njemu ne bi mogli disati s našim sadašnjim plućima. Ona su se formirala tek kasnije. Način života stvorenja koja su tada postojala bio je potpuno različit.

Sada morate sebi predstaviti da je Zemlja jednom izgledala ovako. (Vidi crtež.) Da ste se tamo našli s vašim sadašnjim očima, ne biste vani otkrili zvijezde, Sunce i Mjesec, jer biste gledali u nejasan ocean zraka koje je eventualno dosegno kraj. Ako bi netko tada mogao živjeti sa sadašnjim osjetilnim organima, činilo bi mu se da je unutar svjetskog jaja iza kojeg se ne može vidjeti ništa. Možete zamisliti kako je Zemlja u to vrijeme različito izgledala, kao vrsta gigantskog žumanca, gustog fluida, i gustog zračnog okruženja koje odgovara bjelanjku sadašnjeg jaja.

Ako konkretno sebi predstavite ono što sam opisao, morat ćete reći: Dakle, bića kakvi smo mi danas ne bi u to vrijeme mogla živjeti. Naravno, stvorenja kao slonovi, i čak i ljudska bića u sadašnjoj formi, potonula bi — i ne bi mogla niti disati. I pošto nisu mogla disati, nisu postojala ni pluća kakva danas poznajemo. Organi su formirani potpuno u skladu s funkcijom za koju su potrebni. Vrlo je zanimljivo da ako organ nije potreban on jednostavno nije tamo. I tako su se pluća razvila tek kada zrak nije više bio pun sumpora i metala kao što je bio u tim drevnim vremenima.

Da bi sada dobili ideju kakva su stvorenja tada živjela, moramo najprije potražiti one koji su živjeli u guščoj vodi. U toj gustoj vodi su živjela stvorenja koja danas više ne postoje. Naša sadašnja riba ima svoj oblik jer je voda rijetka. Čak je i morska voda relativno rijetka; u otopini sadrži mnogo soli, ipak je relativno rijetka. Ali u to rano

vrijeme sve moguće supstance su bile razgrađene u gustoj tekućini, gustom oceanu, od kojeg se, u stvari, cijela Zemlja, Mjesečeva vreća sastojala.

Stvorenja koja su bila u njoj nisu mogla plivati u našem smislu, pošto je voda bila previše gusta; niti su mogla hodati, jer za hodanje treba čvrsto tlo. Možete zamisliti da su ta stvorenja imala tjelesnu strukturu negdje između onog što treba za plivanje-peraje – i onog što treba za hodanje – noge. Znači, naravno, kako izgleda peraja – ima sasvim tanke, bodljikave kosti a meso je između sasušeno. Dakle imamo peraju praktično bez mesa na njoj i bodljikave kosti transformirane u šiljke: to je peraja. Udovi koji su pogodni za kretanje na čvrstom tlu, odnosno, za hodanje ili puzanje, imaju svoje kosti postavljene unutra i prekriva ih vanjska gomila mesa. Možemo zamisliti ovakve udove koje imaju vani meso a kosti iznutra; tu je naslaga mesa glavna stvar. To pripada hodanju, ili plivanju.

Ali u to vrijeme nije bilo ni hodanja ni plivanja, već nečeg između. Ta su stvorenja prema tome imala udove u kojima je bilo nešto bodljikave prirode, ali također i nešto kao zglobovi. To su bili sasvim genijalni zglobovi, a između, meso je bilo rašireno kao kišobran. Još vidite danas mnoga stvorenja s “plivačkom kožom” – mrežom – između kostiju, i ona su zadnji relikti onog što je jednom postojalo u ogromnom broju. Postojala su stvorenja koja su širila svoje udove tako da je rašireno meso podupirano od guste tekućine. I imali su zglobove u svojim udovima – danas ih ribe nemaju – i s njima su mogli usmjeriti svoje polu-plivanje, polu-hodanje.

Dakle svjesni smo životinja koje su trebale baš ovakve udove. Danas bi udovi izgledali neizmerno grubi i glomazni; nisu bili peraje, niti noge, niti ruke, već glomazni produžeci tijela, potpuno odgovarajući životu u toj gustoj tekućini. To je bila jedna vrsta životinja. Ako bi ih željeli dalje opisivati, moramo reći: Bile su posebno ustrojene u dijelovima tijela gdje su se ovi ogromni udovi mogli pojaviti. Sve ostalo je bilo slabo razvijeno. Ako pogledate žabe i slična stvorenja koja danas postoje i na neki način plivaju u gustoj močvarnoj tekućini, tada imate slabi, smežurani podsjetnik na gigantske životinje koje su jednom davno živjele, koje su bile teške i nespretne ali su imale umanjene glave kao kornjače.

Druga stvorenja su živjela u gustom zraku. Naše sadašnje ptice trebale su steći ono što trebaju za život u našem rijetkom zraku; morale su razviti nešto prirode pluća. Ali stvorenja koja su tada živjela u zraku nisu imala pluća; u tom gustom sumpornom zraku ne bi bilo moguće disati plućima. Ona su apsorbirala zrak kao vrstu hrane. Nisu mogla jesti na sadašnji način, jer bi sve ostalo ležalo u stomaku. Niti je bilo ičeg čvrstog za jesti. Sve što su uzimala kao hranu uzimala su iz zgusnutog zraka. U što su je uzimala? Dakle, u ono što se u njima posebno razvilo.

Mase mesa koje su postojale u tim takoreći, *jedrećim* stvorenjima (jer nisu stvarno hodale niti stvarno plivale), nisu mogla koristiti zračna stvorenja, jer su se ona trebala podupirati u zraku, ne plivati u gustoj tekućini. Došlo je do toga da su mase mesa koje su se razvile kod *jedrećih*, napola-plivajućih stvorenja prilagođene za sumporne uvjete zraka. Sumpor je osušio ove mase mesa i načinio od njih ono što danas vidimo kao ptičje perje. S ovom masom mesa ili osušanim tkivom stvorenja su mogla

formirati udove koje su trebala. To nisu bila krila u sadašnjem smislu, ali su ih podržavala u zraku, i bila su nešto slično današnjim krilima. Bila su vrlo, vrlo različita na jedan način: postoji samo jedna stvar preostala od tih struktura kao krila, a to je mitarenje, kada naše sadašnje ptice gube svoje perje. Ta bivša stvorenja podržavala su se u gustom zraku sa strukturama koje još nisu bila perje već prije isušeno tkivo.

Nadalje, ove strukture su u stvari bile napola za disanje i napola za uzimanje hrane. Ono što je postojalo u zračnom okruženju apsorbiralo se. Ti organi nisu korišteni za letenje; ta rudimentarna "krila" bila su za apsorbiranje zraka i odbacivanje. Danas je od ovog procesa preostalo samo mitarenje. U to vrijeme, ove strukture su služile za uzimanje hrane, odnosno, ptice su napuhivale ovo tkivo s onim što je apsorbirano od zraka i poslije su vraćale ono što nije potrebno. Dakle takva je ptica imala zaista izvanrednu strukturu!

I tako su u to vrijeme dolje u vodenom elementu živjela užasno nezgrapna stvorenja – naše sadašnje kornjače su u usporedbi s njima prave princeze! A iznad su bila ova izvanredna stvorenja. I dok se naše sadašnje ptice ponekad u zraku ponašaju nepristojno (što mi primamo vrlo loše), ova pticolika stvorenja su u zraku tog vremena stalno izlučivala. Ono što je dolazilo od njih padalo je dolje, a posebno je padalo u određena vremena. Stvorenja ispod još nisu imala stav kao mi. Mi smo ogorčeni ako se ponekad ptica ponaša na neprikladan način. Ali ona stvorenja u tekućem elementu nisu bila nezadovoljna; oni su usisavali u vlastita tijela ono što je padalo odozgo. To je bio proces oplođivanja u to vrijeme. To je bio jedini način na koji su stvorenja koja su tamo nastala mogla nastaviti živjeti. U tom dobu nije jedna životinja proizlazila od druge, kako imamo danas. Moglo bi se reći da su u stvari ta stvorenja živjela dugo vremena; stalno su se obnavljala. Mogli bi to nazvati vrstom mitarenja svijeta; životinje dolje ispod stalno su se pomlađivale.

S druge strane, do stvorenja iznad je došlo ono što je bilo razvijeno od onih ispod i to je ponovno bilo oplođivanje. Reprodukcijska je u to vrijeme bila potpuno različite prirode; odvijala se u cijelom zemaljskom tijelu. Gornji je svijet oplodio donji, donji je oplodio gornji. Cijelo zemaljsko tijelo je bilo živo. Mogli bi reći da su stvorenja ispod i stvorenja iznad bili kao lutke u tijelu – gdje je cijelo tijelo živo i lutke su u njemu također žive. To je bio jedan život, i razna bića su živjela u potpuno živućem tijelu.

Ali kasnije se desilo nešto od posebne važnosti. Stanje koje sam opisao moglo se nastaviti dugo vremena; sve je moglo ostati kakvo je bez da postane naša sadašnja Zemlja. Teška, nezgrapna stvorenja mogla su nastaviti nastanjivati živuću Zemlju zajedno sa stvorenjima koja su mogla živjeti u zraku. Ali jednog se dana nešto dogodilo. Dogodilo se da je jednog dana od ove živuće Zemlje, dopustite da kažem, mlada, izdanak, bio formiran i otišao u kozmički prostor. Do toga je došlo na ovaj način: razvila se mala protuberanca (ispupčenje n.pr.), koja je odnesena (vidi crtež) i konačne se razdvojila. I sada je u univerzumu bilo tijelo koje je imalo, umjesto ranijih uvjeta, okolni zrak unutra i gustu tekućinu izvana. Dakle odvojilo se obrnuto tijelo. Dok je Mjesečeva Zemlja ostala s gustom tekućinom za svoju unutarnju jezgru i zgusnutim zrakom izvana, sada se odvojilo tijelo koje je imalo gušću supstancu izvana

i rjeđu iznutra. I ako se stvari istražuju bez predrasuda, u poštenom istraživanju, u tom tijelu može se prepoznati sadašnji Mjesec. Baš kao što se danas može naći natrij u zraku, također se mogu naučiti točni sastojci Mjeseca, i tako se može saznati da je Mjesec jednom bio u Zemlji. Ono što kruži oko nas vani nekoć je bilo unutar Zemlje, zatim se odvojilo i otišlo vani u kozmos.

Dijagram 3

S ovim se odvila potpuna promjena, ne samo u onom što se odvojilo već također i u samoj zemlji. Iznad svega, Zemlja je izgubila izvjesne supstance, i po prvi puta je u Zemlji mogao biti formiran mineralni element. Da su supstance Mjeseca ostale na Zemlji, nikada se ne bi mogli oblikovati minerali, i tamo bi uvijek bilo stanje pokretne tekućine. Odlazak Mjeseca donio je Zemlji po prvi puta smrt i s njom mrtvo mineralno carstvo. Ali s time je također došla mogućnost za sadašnje biljke, sadašnje životinje i čovjeka u sadašnjem obliku da se razviju.

Možemo reći, prema tome, da se iz Starog Mjeseca pojavila sadašnja Zemlja zajedno s mineralnim carstvom. I sada su se svi oblici morali promijeniti. Jer je s odvajanjem Mjeseca zrak postao manje sumporni, približavajući se sadašnjem stanju, i ono što je bilo rastvoreno u tekućini sada je bilo izbačeno, formirajući mase kao planine. Voda je postajala sve više kao naša sadašnja voda. S druge strane je Mjesec, koji oko sebe ima ono što mi imamo u unutrašnjosti Zemlje, proizveo gustu, rožnatu masu vani. To je ono što vidimo kada pogledamo gore. To nije kao naše mineralno carstvo, već je to kao da je naše mineralno carstvo postalo rožnato i pretvorilo se u staklo. To je iznimno čvrsto, čvršće od svega rožnatog što imamo na Zemlji, ali nije sasvim mineralno. Otuda osobiti izgled mjesečevih planina; one stvarno sve izgledaju kao rogovi koji su pričvršćeni. Tako su oblikovane da se čak može opaziti što je u njima bilo organsko, što je jednom bilo dio života.

Počevši s odvajanjem Mjeseca, naši sadašnji minerali su postepeno odlagani iz bivše guste tekućine. Posebno je aktivna bila supstanca koja je u tim drevnim vremenima postojala u velikim količinama a sastojala se od silicija i kisika — mi je zovemo silicijska kiselina. Netko ima ideju da kiselina mora biti tekućina, jer je to

oblik u kojem se danas koristi. Ali kiselina na koju ovdje mislim i koja je originalna kiselina krajnje je čvrsta i tvrda. To je, u stvari, kvarc! Kvarc koji nalazite u visokim planinama je silicijska kiselina. I kada je bjeličast i kao staklo to je čista silicijska kiselina. Ako sadrži druge supstance dobijete kvarc — ili kremen — koji izgleda ljubičasto, i tako dalje. To dolazi od supstanci koje sadrži.

Ali kvarc koji je danas toliko tvrd da ga ne možete zagrebat nožem, i ako udarite u njega glavom, dobit ćete pravu rupu u glavi — taj isti kvarc je u onim davnim vremenima bio rastvoren, bilo u gustoj tekućini ili u finijem okruženju gušćeg zraka. Kao dodatak sumporu bila je neizmjerena količina rastvorenog kvarca u gustom zraku oko Zemlje. Možete dobiti ideju o jakom utjecaju koji je u to vrijeme imala ova rastvorena silicijska kiselina ako razmislite o sastojcima zemlje danas upravo ovdje gdje mi živimo. Naravno možete reći: Mora biti veliki udio kisika, jer ga trebamo da bi disali. Da, postoji dobar dio kisika: 28 do 29% cijele mase Zemlje. Ali morate sve uzeti u obzir. Kisik je u zraku i u mnogim čvrstim supstancama na zemlji također; on je u biljkama i životinjama. I ako to stavite sve zajedno to je 28% svega.

Ali silicij, koji ujedinjen s kisikom u kvarc daje silicijsku kiselinu, je 48 do 49%! Promislite što to znači: polovina svega što nas okružuje i što trebamo, gotovo polovina toga je silicij! Kada je sve bilo tekuće, kada je zrak bio gotovo tekući prije nego je razrijeđen — da, tada je ovaj silicij igrao enormnu ulogu, bio je veoma važan u tom originalnom stanju. Sada se ove stvari ne razumiju ispravno jer što se tiče čovjekove finije organizacije, ljudi više nemaju ispravnu ideju. Oni danas razmišljaju na nemaran, banalan način: Dakle, mi smo ljudi i moramo disati. Mi udišemo kisik i izdišemo ugljični dioksid. Ne možemo živjeti ako tako ne dišemo. Ali silicij je ipak uvijek sadržan u zraku koji udišemo, pravi silicij, sićušne količine silicija. Dostupan je u obilju, jer 48 do 49% našeg okruženja sačinjeno je od silicija.

Kada dišemo, kisik ide dolje u metabolizam i sjedinjuje se s ugljikom, ali u isto vrijeme ide gore do osjetila i mozga, do nervnog sustava: ide svugdje. Tamo se sjedinjuje s silicijem i formira u nama silicijsku kiselinu. Ako pogledamo ljudsko biće vidimo da ima pluća i udiše zrak, to znači, ono uzima kisik. Ispod, kisik se sjedinjuje s ugljikom i formira ugljični dioksid kojeg ono zatim izdiše. Ali iznad, silicij je u nama sjedinjen s kisikom i ide gore u našu glavu, kao silicijska kiselina — međutim, gore ne postaje čvrst kao kvarc. To bi, naravno, bio loš posao ako bi se čisti kristali kvarca pokazali unutar vaše glave — tada bi umjesto kose imali kristale kvarca, koji bi možda bili sasvim lijepi i zabavni! Ipak, to nije potpuna fantazija — jer je tamo u vašoj kosi dobar dio silicijske kiseline, jedino što je još tekuća, ne kristalizirana. U stvari, ne samo kosa već praktično sve u nervima i osjetilima sadrži silicijsku kiselinu.

Ovo se otkriva čim se spoznaju blagotvorni, ljekoviti efekti silicijske kiseline; ona je iznimno korisna kao lijek. Morate shvatiti da hrana primljena kroz usta u stomak mora proći svakakve posredne stvari prije nego dođe u glavu, oko, uho, i tako dalje. To je za prehranu dug put, i treba pomoćne sile da joj omoguće da uopće dođu gore. Može biti — u stvari, događa se često — da osoba nema dovoljno pomoćnih sila i hrana u glavi ne radi adekvatno; tada mu treba prepisati silicijsku kiselinu koja

prehrani pomaže da se uzdigne do glave i osjetila. Čim se vidi da je pacijent u redu što se tiče stomaka i crijeva, ali da probava ne prolazi cijeli put do osjetilnih organa, glave, ili kože, treba kao lijek dati pripravak silicijske kiseline. Tada se vidi, u stvari, koliku veliku ulogu silicijska kiselina još i danas igra u ljudskom organizmu.

U tom drevnom stanju Zemlje, silicijska kiselina još se nije udisala već je bila apsorbirana. Posebno su je uzimala pticolika stvorenja. Apsorbirala su je kao što su apsorbirala sumpor, s posljedicom da su postala gotovo u potpunosti osjetilni organi. Baš kao što mi trebamo silicijskoj kiselini zahvaliti za naše osjetilne organe, tako je u to vrijeme Zemlja u cjelini dugovala svojim pticolikim vrstama na djelovanju silicijske kiseline koja je bila svugdje prisutna. Pošto, međutim, to nije na isti način došlo i onim stvorenjima s nezgrapnim udovima, pošto je silicijska kiselina manje dosegla ta stvorenja kako su *jedrila* duž guste tekućine, ona su uglavnom postala stvorenja stomaka-probave. Tako su iznad u tim danima bila strašno nervozna stvorenja, svjesna svega s finom nervnom osjetljivošću. S druge strane, ona ispod u gustoj tekućini bila su neizmjerne bistrine, ali također i neizmjereno ravnodušna. Ništa od toga nisu osjećala; bila su samo stvorenja koja su se hranila, bila su stvarno samo abdomen s nezgrapnim udovima. Ptice iznad su bile fino organizirane, bile su gotovo u potpunosti osjetilni organi. I zaista su bili osjetilni organi za samu Zemlju, tako da ona nije samo bila ispunjena životom već je sve opažala preko ovih osjetilnih organa koji su bili u zraku, preteče naših ptica.

Govorim vam sve ovo tako da možete vidjeti kako je jednom na Zemlji sve izgledalo različito. Sve što je u to vrijeme bilo rastvoreno kasnije je postala naslaga u čvrstim mineralnim planinama, stjenovitim masama, i formiralo je vrstu koštane skele. Tek je tada bilo moguće za čovjeka i životinju da formiraju čvrste kosti. Jer kada je izvana koštana okosnica Zemlje bila formirana, tada su se kosti počete također formirati i unutar viših životinja i čovjeka. Ono o čemu sam prije govorio još nije bila čvrsta, tvrda kost kakvu imamo danas, već fleksibilna, kao rog hrskavica kakva je još ostala kod ribe. Sve ove stvari su na neki način ostale iza i atrofirale, jer u ranijim dobima koja sam opisao za njih su postojali životni uvjeti, ali danas neophodni životni uvjeti nisu više prisutni.

Možemo reći, prema tome: U našim modernim pticama imamo nasljednike pticolikih vrsta koje su postojale iznad u gustom zraku punom sumpora i silicijske kiseline ali sada transformirane i prilagođene sadašnjem zraku. A u današnjim vodozemcima, puzećim stvorenjima, u žabama i krastačama, ali također u kameleonu, zmiji, i tako dalje, imamo nasljednike stvorenja koja su u to vrijeme plivala u gustoj tekućini. Viši sisavci i čovjek u sadašnjem obliku su došli kasnije.

Sada je to očita kontradikcija: Zadnji puta sam vam rekao da je čovjek tamo bio prvi. Ali je živio u toplini čisto kao duša i duh; on je zaista već bio prisutan u svemu što sam opisao, ali ne kao fizičko biće. Bio je tamo u vrlo finom tijelu u kojem se jednako mogao podržavati i u zraku i u gustoj tekućini. I niti je on niti viši sisavci još bio vidljiv; vidljiva su bila jedino teška stvorenja i pticolika zračna stvorenja. To treba razlučiti kada se kaže da je čovjek već bio tamo. Bio je prije svega, čak i prije nego je

tamo bio zrak, ali je bio nevidljiv, i još je bio u nevidljivom stanju kada je Zemlja izgledala kako sam sada opisao. Prvo se Mjesec trebao odvojiti od Zemlje, onda je čovjek mogao u sebi odlagati mineralne elemente, mogao formirati mineralni sustav kostiju, mogao razviti takve supstance kao protein, i tako dalje, u svojim mišićima. U to vrijeme ovakve supstance još nisu postojale. Ipak, čovjek je u potpunosti sačuvao u svojoj sadašnjoj tjelesnoj prirodi baštinu tih ranijih vremena.

Jer ljudska bića sada ne mogu doći u egzistenciju bez utjecaja Mjeseca, samo koja sada dolazi izvana. Reprodukcijska je povezana s Mjesecom, premda ne više direktno. Može se prema tome vidjeti da ono što je povezano s reprodukcijom — mjesečni periodi žena — imaju svoj tijek u istim ritmičkim periodima kao faze Mjeseca, samo se više ne podudaraju; oslobodile su se. Ali je utjecaj Mjeseca ostao aktivan u ljudskoj reprodukciji.

Našli smo reprodukciju vršenu između bića gustog zraka i onih od guste tekućine, između pticolike rase i drevnih divovskih vodozemaca. Oni su zajednički oplođivali jedni druge jer je Mjesec još bio unutar Zemlje. Čim je Mjesec bio vani, oplodnja je morala doći izvana, jer princip oplodnje leži u Mjesecu.

Od ove točke ćemo nastaviti u subotu u devet sati — ako budemo slobodni. Pitanje postavljeno od g. Dollingera je takvo da ga treba odgovoriti detaljno, i ako imate strpljenja vidjeti ćete kako se današnji život javlja iz svih postepenih pripremnih stanja. Cijelu je temu uistinu teško razumjeti. Ali vjerujem da se može razumjeti ako se na stvari gleda na način na koji smo mi gledali.

ŠTO PRIRODNA ZNANOST I ANTROPOZOFIJA IMAJU ZA REĆI O ZEMLJINIM SLOJEVIMA I FOSILIMA

PREDAVANJE III

Dornach, 7.srpnja 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Shvatit ćete iz svega što smo rekli da je naša Zemlja u sadašnjem obliku samo zadnji ostatak onog što je jednom bilo esencijalno različito. Ako bi željeli njeno ranije stanje usporediti s bilo čime, stvarno je možemo usporediti jedino — kako ste vidjeli — s onim što imamo u jajnoj ćeliji. Danas naša Zemlja ima čvrstu jezgru iz svakakvih minerala i metala. I oko nas imamo zrak, i u zraku dvije supstance koje posebno utječu na nas - bez njih ne možemo živjeti: kisik i dušik. Možemo prema tome reći da u Zemlji imamo čvrstu jezgru od svakakvih supstanci, sedamdeset do osamdeset njih, a oko nas zračni omotač sadrži uglavnom dušik i kisik.

Dušik i kisik su, međutim, samo glavni sastojci. Zrak uvijek sadrži druge supstance, premda u vrlo malim količinama, kao što je ugljik, vodik, sumpor, između ostalih. Ali to su također supstance sadržane u bjelanjku jaja, u bjelanjku kokošjeg jaja. Kisik, dušik, vodik, ugljik i sumpor! Razlika je jedino ta da su u bjelanjku jaja sumpor, vodik i ugljik usko kombinirani s kisikom i dušikom, dok su u vanjskom zraku prisutni na mnogo blaži način. Dakle iste supstance su u zraku koje su i u kokošjem jajetu. Iste supstance su prisutne u mnogo manjim količinama u žumancu, i možemo prema tome reći da kada se učvršćuje, zgušnjava, postaje ono što je Zemlja. Treba promatrati ove stvari ako želimo znati kako je Zemlja jednom izgledala.

Danas su, međutim, stvari napravljene na sasvim različit način, i da vaš sud o onom što vam ovdje govorim ne bi zbunjivalo to što je općenito prihvaćeno, želio bih vam dati mali pogled na ovo opće znanje. Savršeno se slaže s onim što govorim ako ga samo razmotrite na pravi način.

Ljudi danas ne misle o stvarima kao što smo mi to napravili ovdje u zadnja dva predavanja. Oni kažu: Ovdje je Zemlja; napravljena je od mineralne supstance. Ova mineralna Zemlja je zgodna za istraživanje, dakle ispitajmo najprije što leži na vrhu, na čemu hodamo. Zatim ako vadimo kamen, ako radimo željezničke kolosijeke i otvaramo tlo, nalazimo da postoje određene naslage ili slojevi zemlje. Najgornji sloj je onaj po kojem hodamo. Ako negdje idemo u dubine, nalazimo slojeve koji leže dublje. Ali ovi slojevi ne leže uvijek tako lijepo jedan iznad drugog da možemo reći: jedan je uvijek iznad drugog.

Dijagram 4

Kada stvarno ispitujete zemlju, ovdje imate jedan sloj [Vidi crtež-crveno], više je zakrivljen, nije ravan; drugi sloj ispod je također zakrivljen [zeleno]. I iznad njih dolazi sloj na kojem hodamo [bijelo]. Sada, sve dok ostajemo na ovoj strani brda nalazimo gornji sloj koji bi mogao postati dobra obradiva zemlja ako bi koristili ispravne metode gnojenja i tako dalje. Ali ako gradimo željeznicu možda određeni sloj moramo odstraniti i praveći te kolosijeke dolazimo u dubine zemlje. To je dovelo do otkrića da su slojevi nadređeni jedan drugom, ne ravni, ali su zbrkani na svakakve načine.

Ovi slojevi su ponekad izvanredni. Ljudi su pitali kako se može odrediti dob sloja – koji sloj je stariji. Naravno da je najočitiji odgovor ovo: Kada slojevi leže jedni iznad drugih, tada je onaj najniži i najstariji, slijedeći iznad, mlađi, a onaj na samom vrhu najmlađi od svih. Ali, vidite, to nije uvijek slučaj. Na nekim mjestima je tako, ali ne svugdje. I na slijedeći način se može pokazati zašto to nije svugdje slučaj.

Navikli smo, kao što znate, u našim civiliziranim krajevima pokopati naše domaće životinje kada uginu, tako da ne bi bile štetne za ljude. Ali da ljudska rasa nije toliko evoluirala, što bi se tada dogodilo sa životinjama? Gdje god bi životinja uginula, tu bi i ležala. Sada najprije ona ostaje na površini. Ali, kao što znate, kada je kiša tlo se ispere i nakon nekog vremena dio raspadajućeg stvorenja je izmiješan s tlom koje je izbacila kiša. Tamo će ostati, i nakon nekog vremena u cijelu životinju je prodrla zemlja od kiše ili vode koja teče nizbrdo i zatim ostatak zemlje prekriva životinju. Sada netko može doći i reći: Nebesa! Tamo zemlja izgleda tako neravna, moram kopati i pogledati! Ne bi trebao puno kopati, samo malo, i sada nalazi što je ostalo od kostura, recimo, od divljeg konja. Onda kaže: Dakle, sada hodam po sloju koji se pojavio tek kasnije, onaj ispod se formirao kada su tu bili onakvi divlji konji. I možemo znati da je to slijedeći sloj, da je dobu u kojem ovaj čovjek živi prethodilo doba u kojem su živjeli ovi konji.

Vidite, ono što taj čovjek čini je ono što su geolozi radili sa svim slojevima Zemlje, stalno od vremena kada su ih mogli dosegnuti vađenjem kamena, željezničkim kolosijecima, iskopinama, i tako dalje. U geologiji se uči svugdje istraživati

kamenolome, s čekićem ili nekim drugim instrumentom, da bi se zabilježilo ono što je izloženo na klizištima ili slično. Svugdje se udara čekićem, daju različite izjave i onda se u nekom sloju nađu takozvani fosili. Tada netko može reći: Postoji ispod zemlje sloj koji sadrži životinje sasvim različite od današnjih. Tada se u iskapanju zemljinog sloja otkriva kakve su bile životinje koje su postojale u drugim dobima.

To nije ništa specijalno, jer ljudi često podcjenjuju vrijeme koje je potrebno da se nešto takvo dogodi. Ljudi danas u južnim regijama nalaze crkve ili druge građevine kako tamo stoje. Ljudi dođu, malo kopaju iz ovog ili onog razloga, i Nebesa! ispod ove crkve je nešto što je čvrsto; to nije zemlja. Kopaju i ispod nalaze poganski hram! Što se dogodilo? Prije kratkog vremena taj površinski sloj na kojem stoji crkva ili građevina uopće nije bio tu. Podignut je gore od čovjeka, možda uz pomoć prirodnih sila, a dolje ispod je poganski hram. Što je jednom bilo gore, sada je dolje. Sloj po sloj je u stvari nagomilavan u zemlji. I treba saznati, ne iz načina na koji sloj leži, već iz prirode fosila, kako su te životinje i razne biljke došle u sloj.

Dijagram 5

Tada, međutim, dolazi do slijedećeg: Nalazimo jedan sloj zemlje [Vidi crtež, žuto], nalazimo drugi [zeleno]; iz ovog ili onog razloga možete iskopati [strelica], i ako gledate samo slojevitost, tada izgleda da je ono što sam označio zeleno bilo niži sloj a ono što sam označio žuto gornji sloj. Ovdje uopće ne možete doći, ne možete iskopati, nema željeznice, nema tunela niti ičeg pomoću čega bi do tu došli. Naznačite da je žuto gornji sloj, zeleno donji. Ali ne smijete na prečac odlučiti, morate najprije potražiti fosile.

Sada se često nalaze fosili u gornjem sloju koji su raniji, ribe, na primjer, čudni riblji kosturi koji su raniji. A možda ispod, nalazimo zanimljive kosture sisavaca koji su svježiji. Sada su fosili u kontradikciji sa slojem, gore iznad se pojavljuje starije, ranije; ispod, svježije, mlađe. Treba shvatiti kako se to dogodilo. Vidite, to je zbog neke vrste potresa, neko unutarnje kretanje je ono što je ispod izbacilo na gornji sloj. To je isto kao da na stol položim sjedalicu pa bi originalna pozicija bila: ovdje sjedalice - natrag i ovdje stol – gore, a zatim preko zemljotresa stol izvrne na sjedalicu.

U najrazličitijim slučajevima može se opaziti da je došlo do inverzije, okretanja naopako. A može se doći do slijedećih zaključaka o tome kada se dogodila inverzija: Morala se dogoditi kasnije nego što su sve životinje bile žive, morala se dogoditi nakon što su se formirali fosili, inače bi ležali drugačije.

Na ovaj način dolazimo do prosudbe o slojevima ne jednostavno kao što leže jedan iznad drugog, već moramo moći vidjeti kako su promijenili svoje položaje. Alpe, ovaj moćan planinski lanac koji se proteže od Mediteranskog mora do dunavskih regija, ovaj glavni planinski vijenac u Švicarskoj, uopće se ne može razumjeti ako ne uđemo u ovakve stvari. Jer svi slojevi iz kojih su izgrađene Alpe kasnije su bili potpuno izmiješani. Tamo ono što je najniže često leži na vrhu, a što je bilo na vrhu najniže je od svega. Treba saznati kako su se sve te smjene odigrale.

Tek kada se sve to uzme u obzir može se reći koji je najstariji sloj a koji najnoviji. Moderna prirodna znanost, istražuje samo izvana, zatim naravno kaže: Najstariji su oni slojevi u kojima se mogu naći ostaci veoma jednostavnih životinja i biljaka. Kasnije, životinje i biljke su postale kompliciranije, i tako najkompliciranije ostatke nalazimo u zadnjim slojevima. U najstarijem sloju nalazimo fosile jer je kalcijaska ili kvarcna struktura životinje bila sačuvana, dok je sve ostalo razgrađeno. Kada dolazimo do kasnijih slojeva kostur je sačuvan.

Postoji sada drugi izvanredan način na koji su formirani fosili. Ponekad je to veoma zanimljivo. Zamislite da je jednom postojala neka jednostavna vrsta drevnog stvorenja; imalo je tijelo, možda s pipcima naprijed. Crtam ga veće; u sloju koji je poznat geologiji u pravilu će biti manji. To stvorenje sada propada ležeći na komadu zemlje, i to određeno tlo ne prodire i ne prožima stvorenje; izbjegava, takoreći, tjelesne kiseline. Tada se događa nešto izvanredno: zemlja u kojoj životinja leži pristupa joj sa svih strana i obuhvata je, i prema obliku životinje je načinjen šuplji prostor. To se vrlo često događalo; formirani su takvi šuplji prostori, zemlja se oblikovala oko životinje. Ali unutra nema ničeg; tlo nije bilo apsorbirano od tijela, ali naokolo, pošto je životinja bila prekrivena krljuštima, formiran je šuplji prostor. Kasnije, krljušti su razgrađene a još kasnije tu vijuga potok.

Dijagram 6

To onda ispunjava šuplji prostor s kamenitim šljunkom, [zeleno] a ovdje unutra, fino je modeliran odljev, od sasvim različitog materijala. Ovakvi odljevi su posebno zanimljivi, jer tu nemamo same životinje, već njihove odljeve.

Dijagram 7

Međutim, ne smijete misliti da su stvari uvijek ovako jednostavne. Od sadašnjeg čovjeka, na primjer, sa svojim organizmom od mekih supstanci, iznimno malo ostaje — a ni od viših životinja. Postoje životinje od kojih su ostali jedino odljevi zuba. Nalazimo odljeve zuba vrste prvobitnog morskog psa koji su na ovaj način formirani. Dolazimo do razumijevanja da svaka životinja ima svoj vlastiti oblik zuba i da čovjek ima različit oblik. Formacija zuba je uvijek u skladu s sveukupnom strukturom stvorenja. Treba imati talenta za zamisliti pojavu cijele životinje iz oblika zuba. Dakle stvari nikako nisu jednostavne.

Dijagram 8

Ali kako proučavamo ove slojeve shvaćamo kako su se stvari doista odvijale. I tada jednostavno postaje jasno da je bilo vrijeme kada ovakve životinje kakve imamo danas nisu postojale, kada su bila mnogo, mnogo jednostavnija stvorenja, nekako kao naši puževi, školjke, i tako dalje. Ali treba znati koliko je od njih preostalo. Zamislimo da se moglo dogoditi slijedeće. Pretpostavimo da je dječak koji ne voli jesti rakove krišom uzeo jednog s roditeljskog stola za večeru i igrao se s njim. Nije bio uhvaćen i pokopao ga je u vrtu. Sada je preko njega zemlja i cijela stvar je zaboravljena. Kasnije vrt pripadne novim vlasnicima; oni kopaju i na jednom mjestu vide smiješnu malu

stvar koja izgleda kao vapnene školjke. (Znate za takozvane rakove oči koje nisu oči, već male vapnene školjke u tijelu raka.) To su jedini preostali tragovi.

Ne može se sada reći da su to fosili neke vrste životinje; to su fosili samo dijela stvorenja. Slično kod starijih slojeva, posebno u Alpama, nalazimo neke vrste fosila koji izgledaju slično ljušturi. Tako izgledaju; danas više ne postoje ali su nađeni u ranijem sloju. Ne treba pretpostaviti, međutim, ta je to bilo cijelo stvorenje. Treba pretpostaviti da je oko toga bilo nešto što je razgrađeno, i ostao je samo mali dio životinje.

Moderna znanost u to malo ulazi. Zašto? Dakle, ona jednostavno kaže da su u ovoj moćnoj alpskoj masi slojevi bili izmiješani jedan s drugim, najniži je izbačen na vrh, najviši je najniži — da to pokazuje sloj. Ali možete li zamisliti, gospodo, da bi sa sadašnjim zemaljskim silama ovakve masivne planine mogle biti na taj način izbačene? To malo što se sada događa na Zemlji je u usporedbi s tim kao igra, mala mrlja bačena na drugu — danas je to sve, vrsta igre!

Da čovjek živi 720 godina umjesto sedamdeset dvije, doživio bi u starijoj dobi da hoda na tlu malo višem nego prije. Ali mi živimo prekratko. Samo promislite kada bi muha koja živi samo od jutra do večeri kazivala što proživljava! Pošto živi samo ljeti, ne bi nam rekla ništa osim o cvijeću, da je tu uvijek cvijeće. ne bi imala pojma što se zbiva zimi; vjerovala bi da se svako ljeto nastavlja na ono drugo. Mi ljudska bića zasigurno duže živimo nego jednodnevna muha, ali još imamo malo od prirode muhe s naših sedamdeset do sedamdeset dvije godine! Zaista vidimo malo od onog što se događa. Čak i s ograničenim silama koje danas prevladavaju, nema sumnje da se zbiva više toga nego što čovjek primjećuje. Ipak, u usporedbi, sve što se događa je da rijeke teku prema moru i iza ostavljaju aluvijalno tlo. Tako je malo tla odloženo, i to onda doseže iza obala te polja dobiju novi sloj. To je relativno malo. Kada se uzme u obzir kako je nešto kao ova velika planinska masa Alpa bila razdrmana i skroz protresena, očito je da su sile koje su danas aktivne bile u ranija vremena aktivne na sasvim drugačiji način.

Ali sada moramo pokušati predstaviti kako se takva stvar mogla dogoditi. Uzmite, na primjer, jajnu stanicu nekog sisavca. U početku izgleda sasvim jednostavna, u sredini jezgra s bjelančevinastom masom okolo. Sada pretpostavimo da je jaje oplodeno. Kada je oplodeno, jezgra se mijenja u svakakve male forme; razvija se vrlo čudno u brojne spirale koje idu gore kao repovi. I onda u trenutku kada se pojave ovi mali namotaji, iz mase se razvijaju strukture - zvijezde. Cijela masa dolazi u formaciju pošto je u njoj život. Ono što se tamo događa veoma je različito od onog što se danas događa u našoj Zemlji. Preokretanje i prevrtanje koje se odvija u jajnoj stanici isto je kao ono što se jednom odvijalo u masivnim Alpama!

Što je onda prirodnije nego reći: Dakle, tada je Zemlja morala jednom biti živa, ili se ovi grčevi okretanja i naguravanja ne bi mogli dogoditi! Sadašnji oblik Zemlje u stvari nam pokazuje da je u prošlim dobima kada ni čovjek ni viša životinja nisu postojali, sama Zemlja bila živa. To nas obvezuje reći da je sadašnja mrtva Zemlja nastala od žive Zemlje. Ipak životinje mogu živjeti na ovoj mrtvoj Zemlji! Samo promislite da se kisik i dušik nisu odvojili i osudili vodik, ugljik i sumpor na gotovo

potpunu pasivnost: tada bi morali udisati nešto kao bjelanjak — jer to je bilo ono što je okruživalo Zemlju.

Sada možemo zamisliti — jer se u ovom svijetu sve može dogoditi! — da smo umjesto naših pluća, razvili organe sposobne izvlačiti u takvoj bjelančevinastoj atmosferi. Danas je, naravno, možemo uzeti kao hranu kroz usta. Zašto se ne bi mogla razviti vrsta plućnog organa, gore bliže ustima? Sve može nastati u ovom svijetu; može doći do svakakvih mogućih stvari — čak premda ne bi naslutili takve promjene promatrajući čovjekovo sadašnje tijelo. Ali mislite, gospodo — danas gledamo beživotni zrak. On je umro. Nekad je bjelančevina bila živa. Zrak je umro jer su sumpor, vodik i ugljik otišli a ugljik i kisik su prema tome također propali. Mi zurimo u svjetlošću ispunjen zrak koji je umro, ali to je omogućilo da naše oči postanu fizičke, kao što su stvarno fizičke. Ako je sve u našem okruženju bilo živo, tada bi i naše oči također bile žive. Ali da su one žive, mi s njima ne bi mogli vidjeti, i uvijek bi bili u stanju nesvjesnosti: baš kao što osoba postaje nesvjesna kada počinje imati previše života u glavi, kada umjesto ispravno razvijenih organa ima svakakve izrasline. Ona je tada nesvjesna na mahove, i kasnije to postaje toliko ozbiljno da leži kao da je mrtva. Na isti način u našem izvornom stanju na Zemlji, kakvo je tada bilo, nismo mogli živjeti svjesno. Ljudska bića su jedino mogla probuditi svjesnost kako je Zemlja postepeno umirala. I tako se čovječanstvo razvija na Zemlji koja je mrtva.

Tako je to, gospodo! I to je točno ne samo za prirodu već i za civilizaciju. Ako se sjetite onog što sam maloprije rekao — da ispod zemlje mogu biti poganski hramovi a iznad kršćanske crkve — vidjet ćete da su kršćanske crkve povezane s poganskim hramovima baš kao i gornji sloj s nižim, jedino što u jednom slučaju imamo posla s prirodom, u drugom s kulturom. I nećemo shvatiti kako se razvio kršćanski element ako ne opazimo da se razvio iz poganstva kao temelja. Također i u kulturi trebamo uzeti u obzir ove slojeve.

Rekao sam sada da je ljudsko biće u stvari bilo tu cijelo vrijeme, ali kao duhovno biće, ne fizičko biće. A to nas također vodi da potražimo stvarni razlog zašto se čovjek nije ranije razvio kao fizičko biće. Rekli smo da u današnjem zraku imamo dušik i kisik, s ugljikom, vodikom i sumporom u manjem stupnju. U našem disanju mi sami sjedinjujemo ugljik koji je u nama s kisikom koji udišemo i izdišemo ih zajedno kao ugljični dioksid. U našoj ljudskoj egzistenciji mi udišemo kisik i izdišemo ugljični dioksid; naš život se sastoji od toga. Mi bi davno, davno prije već ispunili Zemlju i zrak Zemlje s ugljičnim dioksidom da na Zemlji nema još nečeg drugog: biljaka. One imaju istu glad za ugljikom kakvu mi imamo za kisik. One željno uzimaju ugljični dioksid, zadržavaju ugljik i predaju ponovno kisik.

Vidite, gospodo, kako se predivno ove stvari upotpunjuju! Mi ljudska bića trebamo kisik iz zraka, udišemo ga, ujedinjujemo s kisikom koji imamo u nama i izdišemo ugljik i kisik zajedno kao ugljični dioksid. To udišu biljke i ponovno izdišu kisik, i tako u zraku uvijek ima kisika.

Dobro, to je danas točno ali u ljudskoj evoluciji na Zemlji nije uvijek bilo tako. Kada nađemo fosilizirana stvorenja koja su davno živjela, shvatimo da nisu mogla biti kao naše moderne biljke i životinje, posebno ne kao naše sadašnje biljke. Sve

prvobitne biljke morale su biti prilično kao naše spužve, gljive, alge. Postoji razlika između naših gljiva i drugih sadašnjih biljaka. Ove potonje uzimaju ugljik i iz njega oblikuju svoje tijelo. Kada potonu u tlo, njihovo tijelo ostaje kao ugljen. Ugljen koji danas vadimo ostaci su od biljaka.

Sva istraživanja koja možemo provesti o vrstama biljaka koje su originalno postojale govore nam slijedeće: Naše sadašnje biljke, uključujući biljke koje nas sada snabdijevaju ugljenom, građene su od ugljika. Ali mnogo ranije biljke bile su formirane ne iz ugljika već iz dušika. To je bilo moguće jer baš kao što se danas ugljični dioksid izdiše od životinja i čovjeka, u drevna vremena izdisana je kombinacija ugljika i dušika. To je cijanovodična kiselina, strašno otrovna kiselina fatalna danas za sav život. Ta otrovna cijanovodična kiselina je jednom izdisana, i nije se moglo pojaviti ništa što danas postoji. Rane gljivolike biljke uzimale su dušik i iz njega oblikovale svoja tijela. Stvorenja o kojima sam zadnji puta govorio, pticolika bića i teška, gruba životinjska bića, izdisala su ovu otrovnu kiselinu, a biljke oko njih uzimale su dušik za oblikovanje njihovih biljnih tijela. Ovdje, također, vidimo da su supstance koje danas još postoje bile u drevna vremena korištene na sasvim drugačiji način.

O ovome sam već govorio onima od vas koji su tu već neko vrijeme. Ispričao sam kako sam 1906 morao dati neka predavanja u Parizu o evoluciji Zemlje, porijeklu čovjeka, i tako dalje. Tema me dovela da kažem: Može li išta na ovom svijetu pokazati da ugljik i kisik nisu uvijek igrali ulogu kakvu igraju danas, da je jednom tu ulogu igrao dušik, i da se jednom atmosfera sastojala od cijanovodične kiseline?

Sada znamo da postoje stari ljudi i mlada djeca. Dakle, ako čovjek od sedamdeset stoji ovdje a dijete od dvije do njega, oni su oboje ljudska bića; stoje jedno do drugog, i onaj koji danas ima sedamdeset bio je kao dvogodišnjak prije šezdeset osam godina. Različite starosti stoje jedna do druge. Jednako je tako i u univerzumu; tamo, također, starije i mlađe stoje jedno do drugog. Naša Zemlja, iz onog što sam upravo opisao i što danas još možete vidjeti, naša zemlja je sijeda brada, drevni kolega, gotovo već mrtav – ako se ne računa novo izvirući život, možemo je nazvati gotovo mrtvom. Ali na njenoj strani u univerzumu postoje opet mlađi oblici koji će tek kasnije postati ono što je naš sadašnji život. Na primjer, moramo na komete gledati kao na jedne od njih. Možemo znati, prema tome, da pošto su kometi mlađi, moraju još imati uvjete koji pripadaju mlađoj dobi. Kometi su prema Zemlji ono što je dijete prema starom čovjeku. I ako je Zemlja jednom imala cijanovodičnu kiselinu, kometi je moraju imati sada, moraju imati cijanovodičnu kiselinu! Ako bi netko s današnjim tijelom dotakao komet, odmah bi umro. U njima je razblažena cijanovodična kiselina.

U Parizu sam 1906 rekao da to slijedi iz premisa znanosti duha. Oni koji priznaju znanost duha prihvatili su moju izjavu iako ih je zaprepastila. Zatim kasnije, dosta nakon toga, pojavio se komet. Do tada su ljudi imali neophodne instrumente i tada se pronašlo uobičajenim znanstvenim metodama da kometi zaista imaju cijanid, cijanovodičnu kiselinu, kao što sam kazao 1906 u Parizu. Dakle to je potvrđeno.

Naravno, kada ljudi za to čuju, nazivaju to koincidencijom: O naravno, Steiner je to izjavio u Parizu, i zatim je došlo do otkrića – samo koincidencija. Kažu to jer ne

znaju ništa drugo. Ali sada sam vam rekao zašto treba uzeti za sigurno da je u kometima cijanovodična kiselina. To nije slučajno, to je izvorna znanost s kojom se najprije došlo do tog znanja. Fizičko istraživanje je samo kasnije potvrdilo. Ljudi shvaćaju da je tako sa svime što predstavlja antropozofija; jer sve je kasnije potvrđeno. Brojne će stvari danas biti otkrivene izvan Antropozofskog pokreta koje su već dane od antropozofije prije mnogo godina na neki drugi način.

Da, postoje i mnoge druge stvari koje se danas mogu pažljivo istražiti od znanosti. Uvijek govorim da kada bi ljudi zaista mogli putovati do zvijezda, bili bi iznenađeni kada bi ih našli različite od modernih ideja o njima određenih modernim životom. Zamišljaju da one sadrže užareni plin. Ali to uopće nije ono što bi tamo našli. U stvari, tamo gdje je zvijezda, tu je prazan prostor, prazan prostor koji bi odmah nekog usisao. Tamo su usisne sile. U isti čas bi vas usisale, razdvojili na komadiće. Ako bi ljudi radili s istim dosljednim istraživanjem i mišljenjem bez predrasuda kao što mi ovdje radimo, došli bi također do toga da sa složenim spektroskopima vide da tamo nema plinova, već negativni usisni prostor.

Prije nekog vremena dao sam izvjesnim pojedincima zadatak da istražuju Sunce i zvijezde sa spektroskopom, jednostavno da bi dokazao vanjskim metodama da su zvijezde šuplji prostori, ne užareni plinovi. To se može dokazati. Osobe kojima sam dao taj zadatak bile su strašno entuzijastične kada su počele: "Oh! napokon ćemo do nečeg doći!" Ali ponekad entuzijizam splasne; previše se odužilo. I onda nakon godinu i pol iz Amerike dolaze vijesti da ljudi počinju istraživati zvijezde i postepeno pronalaze da nisu užareni plinovi već izdubljeni prostori! To nije katastrofa, naravno, da se takve stvari dogode. Ali naravno, za nas bi bilo korisnije – izvana – da smo to mi napravili. Ali nije važno, dok god istina dolazi na svijetlo.

S druge strane, međutim, na to se može gledati upravo kao na stvari gdje antropozofija stvarno želi raditi u suradnji sa svakodnevnom znanošću. Tako bi također željela raditi s uobičajenom znanošću na slojevima Zemlje. Potpuno se prihvaća ono što znanost ima kazati o preokretanju i okretanju u Alpama. Ali ne može se ići ruku pod ruku s njima kada pretpostavljaju da je preokretanje bilo uzrokovano silama koje još danas postoje. Činjenica je da su tada tamo bile životne sile; samo životne sile su mogle bacati i razbacati te slojeve jedan kroz drugi. Antropozofija već inkorporira običnu znanost i širi se daleko iza nje, ali znanost uvijek želi stati kad god je previše lijena bliže pristupiti stvarima.

Dakle — nastavljamo u srijedu u devet sati.

DRUGI DIO: PORIJEKLO SVIJETA I ČOVJEKA I RAZVOJ LJUDSKE KULTURE. PITANJE PREHRANE

PORIJEKLO SVIJETA I ČOVJEKA. LEMURIJA I ATLANTIDA

PREDAVANJE IV

Dornach, 9.srpnja 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Možda danas možemo završiti ono što smo zadnji puta počeli.

Objasnio sam vam da moramo formirati mentalnu sliku kako se Zemlja postepeno razvila i kako je čovjek uvijek bio duhovno prisutan. Fizički — odnosno, u tijelu — čovjek se prvo pojavio, kako smo vidjeli, kada je Zemlja postala mrtva, kada je sama Zemlja izgubila svoj život. Kao što sam zadnji puta kazao, tek je kratko vrijeme od kada ljudi misle o Zemlji na takav način da u njoj traže fosile da bi odredili starost njenih slojeva. Konceptije kakve sada ima znanost formirane su tek relativno nedavno, i vidjeli smo u kojoj su mjeri ove konceptije zaista pogrešne i ne mogu se suočiti s činjenicama.

Sada morate shvatiti da kada ljudi kopaju i ruju u zemlju kao što sam opisao, kada ispituju nešto kao alpski vijenac s njegovim zbrkanim slojevima, oni tada nalaze sasvim jasne fosilizirane biljke i životinje u svakom pojedinom sloju. A biljke i životinje koje danas ispunjavaju Zemlju, pojavile su se tek nedavno. Ranije biljne i životinjske forme su bile različite od sadašnjih biljaka i životinja.

Da Zemlja nije evoluirala jednostavno i postepeno, tako da se jedan sloj lagano gomila preko drugog dok se Zemlja nije konačno formirala, može se vidjeti ne samo iz činjenice da su Alpe promiješane zajedno već i iz slijedećeg: Postojale su jednom životinje slične našim slonovima ali veće. Naš slon je zasigurno velik, ali te životinje su bile još snažnije, s još debljom kožom. Jednom su živjeli još deblji debelokošci. To je potvrđeno jer su pronađeni u sjevernom Sibiru gdje se Rusija proširila preko Azije. Sve te izvanredne životinje, ti mamuti, nađeni su kao potpune životinje s mesom u savršenom stanju.

Vidite, mogu se čuvati životinje s dobro sačuvanim mesom ako ih se stavi u led. I ove životinje su u stvari bile u ledu! Blizu Arktičkog oceana gdje se Sibir približava Sjevernom polu, bile su te životinje; one su još danas tamo, svježe kao da su jučer bile uhvaćene od divova i stavljene u led da se sačuvaju! Ipak moramo reći, danas ovakve životinje ne žive, one su prvobitne životinje. Također nije moguće da su nastradale

polako; danas su još tamo kao kompletne životinje. Jedino moguće objašnjenje je da se dok su bile žive, iznenada dogodila moćna vodena katastrofa, i voda se smrznula u području Sjevernog pola i odmah ih zasula.

Iz ovoga vidimo da je u ranijim vremenima bilo sasvim iznimnih događaja na Zemlji koji se ne mogu usporediti s sadašnjim situacijama. I ako pogledamo Alpe, moramo misliti da se ti događaji nisu mogli odvijati milijunima godina već su se morali odviti u relativno kratkom vremenu – da je sve na Zemlji moralo proključati i biti živo kao u stomaku nakon jela kada počinje probava. Ali to se može odvijati samo u nečem živom. Zemlja je morala biti živa. I sile koje su bile u Zemlji ostavljene su. Tada su bile velike, teške životinje. Naše tanje, gipkije životinje formirane su nakon što je Zemlja umrla i sama više nije bila živo biće. Ti veliki slonovi, ti mamuti, bili su, takoreći, kao uši na starom tijelu Zemlje i bili su uništeni jednim valom koji se sledio.

Možete shvatiti koliko je to u skladu s onim što sam kazao o našem sadašnjem zemljinom biću kao o vrsti svijeta-leša. I čovjek se mogao razviti tek kada su se pojavili zadnji uvjeti na Zemlji.

Sada bih želio govoriti o nečemu što će vam pokazati kako se Zemlja promijenila – i to relativno nedavno. Ako razmišljamo o Zemlji, u jednu ruku imamo Ameriku; u drugu ruku imamo Europu: Norvešku, Škotsku, Englesku, Irsku, i također Francusku i Španjolsku, i Italiju i Njemačku sve do Baltika. Sada ako danas putujemo, recimo, iz Liverpola u Ameriku, prvo prelazimo preko pruženog kopna, zatim putujemo preko Atlantskog oceana. Sada vam želim nešto reći. Ovamo preko (Afrika je ovdje ispod) određene biljke i životinje su svugdje (i, naravno, moramo uključiti život malih životinja); ovdje su također biljke i životinje. Ako danas pogledamo biljke i životinje koje žive na zapadnim obalama Europe i Afrike, i zatim pogledamo na drugu stranu, istočnu obalu Amerike, otkrivamo da su ove biljke i životinje na neki način povezane jedne s drugima. Različite su, ali su povezane. Zašto? Povezane su jer ... dobro, danas je to ovako: dolje je tlo oceana, iznad je voda Atlantika, zatim je ovdje Afrika. Kako su biljke i životinje došle tu i kako su došle tamo može se objasniti jedino ako je jednom ovdje svugdje bilo kopno, brdski kraj, gdje su životinje mogle prijeći a biljke bacati svoje sjeme, ne preko u ocean, već preko kopna. Dakle gdje je danas ogromno more, ogromni ocean, između Europe i Amerike, jednom je bilo kopno. Tlo je utonulo. Svugdje gdje tlo potone, odmah se pojavljuje voda. Ako bilo gdje na Zemlji kopate dolje do određene dubine, odmah se pojavljuje voda.

Tako moramo pretpostaviti da je kopno tamo utonulo. Na primjer, ovo je zanimljivo: ovdje je Italija, ovdje Ravenna – ako se sada hoda od grada Ravenne do mora treba više od sata, ali hodajući od Ravenne do mora svugdje na tlu nalazimo školjke i morske ljuske. To je dokaz da je jednom tamo bilo more. A Ravenna, sada sat od mora, jednom je bila upravo na njemu! – more je bilo granica. Ali tamo se pojavilo kopno, uzdiglo se, i voda je od njega odlazila. Ako se kopno uzdigne posebno visoko, postaje pustoš; zatim postaje hladno, kako se događa u planinama. Jedna takva regija je postala hladna u oblasti Sibira. Sibir pokazuje preko raslinja i tako dalje da je jednom njegovo kopno bilo mnogo niže, da je ogromno narastao.

I kako vidite kopno se na određenim dijelovima Zemlje stalno uzdiže i tone: uzdiže se ... tone ... i vidimo da su kopno i voda na Zemlji distribuirani u različitim vremenima na najrazličitije načine. Ako pogledamo stijene britanskih otoka, Engleske, Škotske i Irske, gledajući same slojeve nalazimo da se Engleska uzdizala i tonula četiri puta tijekom svog postojanja! Kada je bila gore, određene biljke su rasle dok nije potonula. Naravno kada se opet uzdigla, bila je jalova pustoš. Prekrila se sasvim različitim biljkama i životinjama, i danas se još može vidjeti da se uzdizala i tonula četiri puta.

Dakle Zemlja je u stalnom kretanju. U vrlo davna vremena to je bilo mnogo veće, mnogo snažnije kretanje. Kada bi danas sve bilo u kretanju kao u tim davnim vremenima, to bi bilo stvarno razorno za čovječanstvo. Zadnji iskazi moćnih zemljinih kretanja su oni od poplava, a oni su došli dolje u čovječanstvo samo po čuvenom obrascu (misli se na Noinu arku op.pr.). Ali poplava je samo manja stvar u usporedbi s gigantskim prevrtanjima koja su se jednom odvijala na Zemlji.

Prema tome, gospodo, sigurno se javlja pitanje: Kako su onda ljudska bića uopće došla na ovu Zemlju?

Kako se uopće čovjek pojavio? I o tome, postojale su najrazličitije ideje. Najprikladnije mišljenje koje su ljudi formirali je to, da su jednom bile čovjekolike životinje koje su se postupno usavršile i postala ljudska bića. Tako je znanost gledala u devetnaestom stoljeću. Tako više ne gleda; ali opće mnijenje, koje uvijek zaostaje za znanošću, još, naravno, vjeruje u to. Sada stvari stoje ovako: Kako itko može vjerovati da je čovjek, fizički čovjek kakav je danas na fizičkoj Zemlji, mogao sebe oblikovati? Bilo je, takoreći, veliko komešanje i ogroman entuzijazam kada je na kraju devetnaestog stoljeća obrazovani putnik, Dubois, otkrio dijelove kostura u Istočnoj Aziji, u sloju Zemlje gdje se do tog vremena mislilo da tu čovjek nije živio. Bili su dijelovi kostura za koji se vjerovalo da je ljudski kostur: gornji dio butine, par zuba i dijelovi gornjeg dijela kostura. To je ono što je Dubois našao tamo preko u Aziji. Takva stvar mora, naravno, imati pogodno ime, tako je on te ostatke nazvao *Pithecanthropus erectus*.

Ljudi su mislili da je to stvorenje predstavnik čovjekolike vrste iz koje se postepeno razvilo čovječanstvo. I zatim su ljudi razvili različite ideje o tome kako se čovjek na taj način razvio. Neki kažu da je čovjekolika rasa došla u takve uvjete da je bila prisiljena raditi, i tako je stopalo, stopalo za penjanje primata, bilo transformirano u ravno stopalo, a prednja stopala za penjanje u ljudske ruke ... i tako je postao potpuno promijenjen. S druge strane, neki kažu: Ne, to nije moguće, jer da je primat došao u takve nepovoljne uvjete, jednostavno bi umro, tako da se ne bi mogao transformirati. Prije će biti da je takav primat morao živjeti u nekoj vrsti raja gdje je mogao opstati i razvijati se sasvim slobodno, gdje je bio zaštićen. Vidite kako su pogledi različiti! Ali ništa od toga ne drži vodu kada poduzmemo stvarno ispitivanje činjenica o kojima smo govorili.

Vratimo se opet na njih. Postojao je jednom veliki kopneni prostor gdje je danas Atlantski ocean preko kojeg se ide kada se putuje iz Europe do Amerike – velika

područja kopna. Ali vidite, ako istražujemo fosile nađene ovdje ispod zemlje, i iz toga zaključimo o ranijim oblicima i vrstama – i biljaka i životinja - otkrivamo: Tamo ne može biti kao što je ovdje! Zemlja između naše sadašnje Europe i Amerike morala je biti mnogo mekša, ne čvrsti mineral kao što je danas, i zrak je morao biti mnogo gušći, uvijek maglovit, sadržavajući mnogo vode i drugih supstanci. Dakle bilo je mnogo mekše tlo i mnogo gušći zrak. U takvoj oblasti, ako bi danas mogla biti na Zemlji, ne bi mogli živjeti niti tjedan, odmah bi umrli. Ali pošto to nije moglo biti veoma davno, 10,000 do 15,000 godina, ljudska bića su morala, naravno, živjeti u to vrijeme. Dakle nisu mogla biti kao današnja ljudska bića.

Sadašnji čovjek ima svoju čvrstu koštanu strukturu samo zbog toga jer su vani tvrdi minerali. Našim vapnenačkim kostima pripadaju također vapnenačke planine s kojima stalno izmjenjujemo vapno; pijemo ga u našoj vodi, i tako dalje. U ta ranija vremena još nije bilo čvrstog kostura. Ljudska bića su mogla imati jedino meku hrskavicu, kao ajkule. Također nisu mogla disati preko pluća kao mi danas. U to vrijeme morala su imati vrstu plivajućeg mjehura i vrstu škruga, tako da je ljudsko biće koje je tada živjelo bilo u vanjskoj formi napola čovjek i napola riba. Ne možemo pobjeći od činjenice da je čovjek tada izgledao sasvim različito – napola čovjek i napola riba. I ako idemo natrag u još ranija vremena nalazimo da je čovjek bio mnogo, mnogo mekši. Ako idemo još dalje natrag bio je židak, gotovo fluidan. Tako naravno da se tada nisu oblikovali fosili; čovjek je bio apsorbiran u ostatak zemljinih fluida. Dakle to je način na koji smo postali ono što smo danas. Dok smo još u majčinoj utrobi, mala smo vrećica fluida. Ali to je nešto veoma malo. U ona vremena bili smo ogromni, veliki fluid ili biće nalik na žele. I što više idemo natrag u zemljinoj evoluciji, čovjek postaje više tekući i stvarno je više meka želatinozna masa – ne formiran od sadašnje vode, jer se iz toga, naravno, ne može napraviti čovjek – već od supstance nekako slične bjelančevini. Bilo je moguće da se iz takve supstance oblikuje čovjek.

Tako idemo natrag u doba kada nije bilo sadašnjeg oblika čovjeka, niti sadašnjih slonova, niti nosoroga, niti lavova, niti krava, niti volova, niti bikova, niti klokana – ništa od toga još nije bilo tamo. S druge strane možemo reći da su bila ribolika stvorenja – ne kao sadašnje ribe, nego već slična čovjeku – bića pola čovjek, pola riba, koja bi mogli – ipak – zvati čovjek. Bila su sva tamo. Ali još nije bilo današnjih životinjskih oblika.

Zatim se Zemlja postepeno promijenila u oblik koji ima danas. Dno Atlantskog oceana tonulo je sve više i više; močvarni, sluzavi, uvjeti kao bjelance postepeno su se promijenili u sadašnju vodu i postepeno doveli do promjene u ovim ribama-ljudima. Ali pojavili su se najrazličitiji oblici. Najmanje savršeni od ovih riba-ljudi postali su klokani, malo napredniji postaju jeleni i stoka, a najsavršeniji postaju primati ili čovjek. Iz ovog vidite da čovjek nije nastao od primata: čovjek je bio tamo, i svi sisavci stvarno vode porijeklo od njega, iz tih ljudskih oblika u kojima je čovjek ostao nesavršen. Tako moramo reći da primati vode porijeklo od čovjeka, ne da čovjek vodi porijeklo od primata. To je tako, i to nam mora biti sasvim jasno.

Vidite, možete sebi to razjasniti kroz slijedeće: Zamislite zbilja pametnog čovjeka koji ima malog sina. Ovaj sin pati od hidrocefalusa i vrlo je glup. Recimo da pametan čovjek ima oko četrdeset pet a mali sin sedam ili osam. Ispalo je da je dječak glup. Može li sada itko reći, da pošto je dječak mali, nesavršeno ljudsko biće da odrasli čovjek, savršena osoba vodi porijeklo od male, nesavršene osobe? To bi bila besmislica! Činjenica je da malo, nesavršeno biće vodi porijeklo od pametnog; druge izjave bile bi pogrešne. Takva pogreška je da je primat, čovjekoliko biće koje je zaostalo, čovjekov predak. Oni su zaostali ljudi, takoreći, nesavršeni primjerak čovječanstva koji je zaostao. Mogli bi reći da u ovoj stvari znanost ide stazom koja vodi duboko u pogrešku, i jednostavan čovjek je ne može prihvatiti. Trebamo se sjetiti samo priče malog školarca. Učitelj, zakačen za modernu znanost, objavio je: “Čovjek vodi porijeklo od majmuna.” Dječak dolazi kući s komadićem mudrosti. Otac kaže: “Tupane! Možda ti jesi, ali ja nisam!” Vidite, bio je to naivni čovjek protiv darvinizma. Znanost često nije pametna kao naivan čovjek. To moramo priznati.

I tako možemo reći: Sve što u svijetu vani živi kao životinja vodi porijeklo od prvobitnog bića koje nije bilo ni životinja ni čovjek već nešto između. Jedno je ostalo nesavršeno, drugo je postalo savršenije, postalo čovjek. Naravno sada ljudi dođu i kažu: Da, ali ranije su ljudska bića bila daleko manje savršena nego su to danas; u ranija vremena imali su lubanju s nižim čelom, ovakav nos — Neandertalac, ili ljudi pronađeni u Jugoslaviji. (Teško da je kazao Jugoslavija jer tada nije postojala. Vjerojatno je rekao Južni Slaveni, kao i kasnije u tekstu. nap. pr.) (Nalazi su rijetki i ne smijemo misliti da takvi kosturi leže svugdje naokolo; nađeno ih je samo nekoliko.) Sadašnji čovjek obično ima uzvišeno čelo i izgleda drugačije. Sada ljudi kažu: Ti primitivni ljudi s niskim čelima su naravno bili glupi, jer je čelo sjedište intelekta, i samo čovjek koji je postigao visoko čelo ima odgovarajuću inteligenciju — prema tome primitivni čovjek je bio bez inteligencije, i naravno oni koji su došli kasnije s istaknutim čelom imali su odgovarajući um.

Vidite, da smo pogledali čovjeka Atlantide, onog čovjeka koji je živio prije nego je dno Atlantika utonulo i more se uzdiglo, vidjeli bi da ima sasvim tanku kožu, malu mekanu hrskavicu — kao mreža — kao pokrivalo za glavu, i sve ostalo od njega je voda. Ako danas pogledate nekoga s hidrocefalusom, on nema unatrag nakošeno čelo, već visoko, istaknuto, tako je Atlantska glava bila više kao glava hidrocefalusa. Zamislite da su Atlantiđani imali svoju glavu, ali žitku, kakvu danas vidimo kod embrija. Promislite na Zemlji i kako tlo tone tamo gdje je sada Atlantski ocean, i tako se pojavljuje Atlantski ocean. Europa i Azija uzdižu se sve više; tamo se sve uzdiže. U Americi se zemlja također uzdiže, dok u sredini tone. Zemlja se promijenila. Čovjek je stekao čvršće kosti. Dakle kada idemo natrag u ranija vremena kada je prostor Atlantskog oceana još bio čvrsto kopno, čovjek je imao meke kosti, samo hrskavicu; u njima je još bilo vode. I čovjek je također mogao misliti s vodom. Sada ćete reći: U ime Nebesa! sada očekuje da vjerujemo da su ljudi tog vremena mislili ne s čvrstim mozgom, već s žitkim! Ali zaista, gospodo, nitko od vas ne misli s vašim čvrstim mozgom! Svi vi mislite s vodom u kojoj vaš mozak pliva; to je praznovjerje misliti da mislite s vašim čvrstim mozgom. Čak niti tvrdoglavi glupani koji ne mogu dosegnuti ništa osim vlastitih ideja — ideja koje su prihvatili u ranoj mladosti — čak ni oni ne

misle s njihovim čvrstim mozgom; oni također misle s žitkim mozgom, premda s gušćim dijelovima!

Ali ona je došlo vrijeme kada je ova vrsta vode, ova sluzava, bjelančevinasta voda, nestala. Čovjek više nije mogao misliti s njom; kosti su bili zakržljale, i donja lubanja se pojavila. Tek je kasnije — u Europi i preko u Americi — ponovno narasla do visokog čela. Tako moramo reći, stari Atlantidani su imali vrlo visoka čela u svojim žitkim glavama. Zatim, kao što sam rekao, kada je voda nestala, najprije su se pojavila niska čela, i zatim su postepeno izrasla u visoka čela. Samo je u prijelaznom dobu čovjek izgledao kao Neandertalac, ili kao ostaci nađeni na jugu Francuske ili kod Južnih Slavena. Oni su pripadali prijelaznim ljudskim bićima koja su živjela na obalnim područjima gdje je tlo postepeno tonulo. Ljudi koje danas iskapamo na jugu Francuske nisu primitivni ljudi već kasniji. Oni su preci ali iz kasnijeg perioda.

I zanimljivo je da, pripadajući istom periodu u kojem su ovi ljudi s ravnim, niskim čelom morali živjeti, nalazimo špilje gdje su stvari iz kojih možemo zaključiti da čovjek tog vremena nije živio u kućama, već na mjestima na Zemlji gdje su se uvlačili unutra. Ali za to je Zemlja morala najprije postati čvrsta. Dakle u to vrijeme kada Zemlja još nije bila sasvim čvrsta kao što je danas, ili barem nekako manje čvrsta, ljudi su kopali u Zemlju da bi napravili svoje boravišne prostore, i njih još danas nalazimo. I izvanredne stvari koje nalazimo u njima su slike i crteži, koji su relativno jednostavni ali prilično vješto reproduciraju životinje koje su u to vrijeme živjele. Danas su ljudi zaista zaprepašteni da su oni ljudi s ravnim čelima, s nerazvijenim glavama, mogli napraviti takve crteže. Crteži su s jedne strane oštromni a s druge sirovi. Kako to možemo objasniti? To je pošto je čovjek jednom živio s visokim, još fluidnim čelima i već je bio imao umjetnost; možda su mogli napraviti mnogo više nego mi možemo; ta je umjetnost zatim atrofirala. I ono što nalazimo u špiljama samo su zadnji ostaci onog što je čovjek još bio sposoban. Dakle možemo vidjeti da ljudi nisu jednom živjeli samo kao životinje, postepeno se usavršavajući do sadašnjeg stanja, već da je prije nego je sadašnja ljudska rasa bila ovdje na Zemlji sa svojim čvrstim kostima, postojala druga ljudska rasa s više hrskavicom, rasa koja je već posjedovala visoku kulturu i civilizaciju.

Rekao sam vam da su ptice bile također različite u drevnim vremenima od onog što su sada. Ptice su se jednom sastojale isključivo od zraka; kasnije, oko toga su izgradile tijelo. Stoga su njihove kosti ispunjene zrakom. Ptice su bile jednom stvorenja koja su se sastojala isključivo od zraka, ali od gustog zraka. I sadašnje su ptice formirale svoje perje i tako dalje kada se pojavila naša vrsta zraka. Promislite: da su naše ptice imale škole i kulturu (nisu ih, naravno, imale, ali možemo koristiti maštu), one bi trebale izgledati drugačije od naših! Uzmite, na primjer, kuće koje gradimo. One čine veliki dio naše civilizacije. Ali ptice ne mogu graditi kuće — one bi se srušile; niti mogu postati kipari. Ne mogu čak ni šiti — to isto pripada civilizaciji — jer ako bi išle uzeti iglu, odmah bi pala. Da ptice imaju civilizaciju i kulturu, kakva bi bila? Trebala bi biti gore u zraku. Ali ne bi mogla uključivati bilo što čvrsto; ne bi mogle imati pisaći stol, ni bilo što drugo. Najviše, mogle su napraviti znakove koji bi nestali čim su ih napravili. Ali ako drugi razumiju znakove — dobro, to bi bila kultura.

Sada zamislite orla koji je bio vrlo pametno stvorenje, orao sposoban napraviti kip sove — ipak bi ga morao napraviti samo u zraku; ništa od njega ne bi bilo tamo ako bi ga netko potražio. Sada pretpostavimo da je došla sova — posebno tašta sova — i naložila orlu da napravi kip sove prema njoj. On bi ga napravio vrlo lijepo, vrlo lijepo. Možda bi ga napravio baš kada bi tamo bio mali oblak, tako da ima nešto gušći zrak — čak i tada, odmah bi nestao. Druge ptice je mogu doletjeti vidjeti, druge sove također, diviti se. Ptice to danas ne mogu! Možete biti sasvim sigurni da orao neće raditi kip sove! Ali bića koja su jednom bila ljudi s mekom strukturom, mekim tijelima, imala su takvu civilizaciju. Kada je, na primjer, bilo kopno gdje je sada Atlantski ocean, tada su stvari mogle biti više ili manje čvrste, premda je kopno uvijek iznova tonulo, ali je već bilo gušće. Tome je prethodilo rjeđe stanje kada je bila samo kultura i civilizacija koju je čovjek napravio u simbolima koja je odmah nestala. Dakle moramo misliti da je jednom davno čovjek sve oblikovao, ali ništa nije trajalo; bilo je tamo kao vrlo delikatna stvar. A kada su kasnije počeli oblikovati stvari koje su bile grublje, to je bilo nevješto. Čak je i danas lakše oblikovati nešto u mekom vosku nego u čvršćoj glini. I kada je čovjek imao cijelu kulturu i civilizaciju samo u vrsti gušćeg zraka, imao je radost u izradi nečega čak i ako bi to odmah iščezlo.

Ali sada, gospodo, možete vidjeti da smo otišli veoma daleko natrag i našli ljudska bića koja su se stvarno sastojala samo od gustog zraka. Zamislite to ovako: postoji čovjek od gustog zraka, koji ima pojavu kao oblak, samo ne tako nepravilno oblikovan, jer ima ono što sigurno izgleda kao lice, glava, i udovi. Ali to je nešto vrlo duhovno; gotovo je duh! Ako bi tako nešto danas susreli, mislili bi da je to duh, i zaista vrlo osobit duh. Izgledao bi nekako kao riba — a zatim opet nekako kao čovjek. Jednom smo bili takvi. Tako smo sada već došli na stupanj kada je čovjek bio zaista sasvim duhovan. I što više idemo natrag, više nalazimo tog čovjeka kao duh koji dominira materijom. Mi sadašnja ljudska bića to možemo samo s najmekšim elementima materije. Ako u usta uzmemo komad kruha, možemo ga žvakati i načiniti tekućim — jer sva hrana mora postati tekuća ako će prijeći u ljudsko tijelo. Promislite! Činite kruh tekućim; ide u jednjak, u stomak, širi se u krv. Što je stvarno nastalo od komada kruha? To je sada izvanredna priča.

Pretpostavimo da pred sobom imate čovjeka, ljudski oblik, sa stomakom i jednjakom, dosežući do usta. Čovjek sada jede komad kruha. Uzima ga u usta; tamo postepeno postaje tekućina; ovdje u stomaku još više postaje tekući, sada se širi u krv, ide svugdje, postaje rijedak, rjeđi, i nestaje.

I tako ja imam komad kruha u ruci. Pojedem ga; nakon nekog vremena kako on izgleda? Poslije tri sata kada se raširio u krvi, u cijelo tijelo, to izgleda ovako: Taj komad kruha je sam postao čovjek. Tako je sve što jedete transformirano u čovjeka, jedino to ne primjećujete. Vi ne primjećujete da stvarno sve što uzimate u sebe stalno postaje vi. Vi ne bi bili ljudsko biće ako se ne bi stalno obnavljali. Jer ono što danas jedete, devetog srpnja, postaje ekstremno razrijeđeno ljudsko biće; nešto od toga ostaje, ostalo prolazi dalje. I tako je i slijedećeg dana, i slijedećeg; na taj način vaše tijelo je obnovljeno. Svakih sedam godina potpuno je obnovljeno.

Gospodo, danas mi trebamo ovo čvrsto tijelo tako da možemo stalno stvarati tog novog čovjeka. Ali ranije čovjek nije imao ovo čvrsto tijelo. To su mogli napraviti iz njihovih duša; ono što su uzeli mogli su tako oblikovati da je izgledalo kao čovjek tog vremena. Trebate zamisliti da oni nisu trebali mišiće i kosti, ali pomoću duše mogli su tako transformirati svoju hranu da postane čovjekolika. Tako je bilo, zaista. Čovjek je preko svog duha upravljao materijom, supstancom, i oblikovao vlastitu formu, premda je bila mnogo delikatnija. Ali tamo je bio: čovjekoliki lebdeći oblak. Taj oblik je još danas u nama, ali mi za njega imamo okvir: kosti i mišiće. Oni moraju biti tamo kao okvir. I u stvari kada uzimamo hranu, mi još pravimo ovu ljudsku formu. Jednom davno je čovjek bio tako tanak, tako razrijeđen kao i oblik koji mi danas kreiramo u sebi kada jedemo.

Mi također udišemo zrak. Prvo je on vani; zatim je u nama. I zrak se također širi svugdje preko naše krvi. Zračni čovjek je danas formiran kroz cijelo ljudsko biće. Nastaje zračni čovjek. Dakle ako vam kažem da je jednom čovjek bio zračan prije nego je postao zgusnut i kristaliziran preko svojih kostiju, ne govorim vam nešto što se danas više ne pojavljuje. Svaki puta kada udahnete vi još formirate ovog zračnog čovjeka. U ranija vremena samo je on postojao; tek su kasnije njegovi čvrsti, gusti, zemaljski dijelovi ugrađeni. Tako se vraćamo na činjenicu da je ono što danas vidimo kao čvrstu, solidnu materiju jednom bilo potpuno duhovno. Prema tome je besmislica reći da se Zemlja jednom sastojala samo od plina, i da se taj plin iz vlastitih snaga oblikovao u ljudsko biće i današnje životinje. Umjesto toga možemo vidjeti da su čovjek i životinje i sve sada postojeće jednom sami bili plinoviti i zračni i da su prošli metamorfozu.

Tako nalazimo stanje naše Zemlje koje je jednom moralo biti takvo: Vidite, tamo je bio otok gdje je danas voda. Gdje danas putujemo preko vode jednom je bilo kopno. U to je vrijeme kopno gdje je sada Europa bilo duboko uronjeno; pojavilo se tek kasnije; samo je na izoliranim mjestima bilo iznad površine. Sada dolazimo do Europe. Tamo sada imamo tlo gdje je nekada bilo duboko uronjeno, kojeg je vrh bio prekriven močvarnom vodom. Dolazimo do Azije, koja je potpuno bila prekrivena barama. Preko u Americi su također bile bare. Te oblasti koje su danas čvrsto tlo tada su bile more, a gdje je danas more bilo je kopno. Ljudska bića koja su tamo živjela izgledala su sasvim različito od sadašnjeg čovjeka; bila su razrijeđena, delikatna. Tek kada se sadašnje kopno uzdiglo iz vode a ranije kopno potonulo i postalo more — tek se tada pojavila sadašnja ljudska rasa i sadašnje životinje u obliku koji sada nose. To je povezano s unutarnjim životom Zemlje.

Danas se to sve događa suptilnije. Danas se kopno više ne uzdiže niti tone tako žestoko, ali se još nastavlja pomalo uzdizati i tonuti. Svatko tko danas proučava karte — čak i Švicarske — karte koje su stare samo par stoljeća, vidi negdje jezero i danas neko mjesto može biti sasvim daleko od tog jezera, ali znamo da baš kao što je Ravenna jednom bila na moru, tako je i to mjesto moralo jednom biti na jezeru. Jezera se isušuju i postaju manja, čak i danas — samo je proces sporiji nego je bio. Ali pošto se kopnene površine i morska dna uzdižu i padaju, čovjek i životinje se stalno mijenjaju, stalno transformiraju. Ali se to odvija mnogo sporije nego je to bilo.

To je ono što sam vam želio reći. Sada vidite kako se sadašnja ljudska rasa razvila. Slijedeći puta ćemo dodati nešto povijesno, jer pošto je ljudska rasa jednom bila na Zemlji u sadašnjem obliku, povijest je počela. Tek kada su morali biti lovci, farmeri, pastiri i ljudska bića su razvila povijest. Odnosno gdje još uvijek možemo dodati komadić povijesti o onom što možemo danas reći o porijeklu svijeta i čovjeka. Dobro je da je g.Dollinger postavio pitanje. Mogli smo o tome govoriti detaljno i, kao što sam rekao, slijedeći puta ćemo dodati malo povijesti.

PORIJEKLO I KARAKTER KINESKE I INDIJSKE KULTURE

PREDAVANJE V

Dornach, 12. srpnja 1924

Rudolf Steiner: Gospodo! Sjećam se naše želje da pogledamo dalje u povijest u vezi s našim sadašnjim proučavanjem svijeta. Vidjeli ste kako se ljudska rasa postepeno izgradila iz ostale moćne Prirode. To je bilo tek kada su uvjeti na Zemlji biti takvi da je čovjek na njoj mogao živjeti — kada je Zemlja umrla, kada više nema vlastiti život — da se ljudski i životinjski život mogao razviti na način kako sam oslikao.

Također smo vidjeli da je na početku, ljudski život bio u stvari sasvim različit od onog što je danas, i zbivao se gdje je sada Atlantski ocean. Moramo zamisliti da je ondje gdje je danas Atlantski ocean, nekad bilo čvrsto tlo. Danas s jedne strane imamo Aziju; tamo je Crno more, ispod je Afrika, zatim je ovdje Rusija i također Azija. S druge strane, imamo Englesku, Irsku, a tamo preko također i Ameriku. Nekad je sve ovo između bilo kopno, a ovdje vrlo malo kopna; ovamo preko u Europi u to je vrijeme bilo u stvari zaista veliko more. Te su zemlje sve bile u moru, i kada se penjemo na sjever, Sibir je također bio more; bio je još uvijek more. Ispod gdje je danas Indija, kopno se pojavljuje malo iznad mora. Prema tome u stvari imamo malo kopna ovdje, i na drugoj strani opet kopno. Gdje danas nalazimo Azijske narode, stanovnike Bliskog istoka i one od Europe, bilo je more — kopno se uzdiglo tek kasnije. Kopno je, međutim, išlo mnogo dalje, nastavljajući pravo u Pacifički ocean gdje danas ima mnogo otoka, Java, Sumatra, i tako dalje; oni su svi bili dio nekadašnjeg kontinenta tamo — cijeli arhipelag. Dakle, gdje je sada Pacifički ocean, bilo je mnogo kopna s morem između dvije kopnene mase.

Prvi narodi koje možemo istraživati ostali su u ovoj regiji, ovdje, gdje je kopno bilo sačuvano. Kada pogledamo oko nas u Europi možemo stvarno reći: Prije deset, dvanaest ili petnaest tisuća godina Zemlja, tlo, postalo je dovoljno čvrsto da čovjek može na njoj boraviti. Prije toga, tamo su bile samo morske životinje koje su se razvile iz mora, i tako dalje. Da ste u to vrijeme potražili čovjeka, on bi bio gdje je danas Atlantski ocean. Ali preko u Aziji, u Istočnoj Aziji, bio je također čovjek ranije nego prije deset tisuća godina. Taj čovjek je naravno ostavio nasljednike, i nasljednici su veoma zanimljivi u vezi njihove kulture, najdrevnije na Zemlji. Danas su to narodi nazvani Japanci i Kinezi. Oni su veoma zanimljivi pošto su zadnji tragovi, takoreći, najstarijih stanovnika Zemlje.

Kao što ste čuli, bila je, naravno, mnogo starija populacija na Zemlji koja je potpuno iščezla. To je bilo čovječanstvo koje je živjelo u drevnoj Atlantidi, od kojeg nije ostalo ništa. Jer čak i da su ostaci postojali, da ih nađemo trebali bi kopati u koritu atlantskog oceana. Trebali bi doći dolje do tog korita — što je teži postupak nego ljudi misle — i tamo kopati, i možda ništa ne naći. Jer, kako sam rekao, ti su ljudi imali meka tijela. Kultura koju su stvorili s gestama nešto je što se ne može

iskopati iz tla – jer nije bilo ničeg postojanog! Dakle, ono što je bilo tamo davno prije Japanaca i Kineza nije dostupno običnoj znanosti; treba imati nešto znanja znanosti duha ako se žele raditi takva otkrića.

Međutim, ono što je preostalo od kineskih i japanskih naroda veoma je zanimljivo. Vidite, Kinezi i stariji Japanci – ne ovi današnji (o kojima ću upravo govoriti) – Kinezi i Japanci su imali kulturu sasvim različitu od naše. Imali bi mnogo bolju predodžbu o tome da naši dobri Europljani nisu u zadnjim stoljećima proširili svoju dominaciju na te sfere, donoseći potpunu promjenu. U slučaju Japana ta je promjena bila veoma efikasna. Premda je Japan zadržao svoje ime, bio je potpuno europeiziran. Njegov narod je postepeno apsorbirao sve od Europljana, i ono što je ostalo od njihove drevne kulture samo je vanjska forma. Kinezi su bolje očuvali svoj identitet, ali sada više ne mogu izdržati. Točno je da europski dominion tamo nije aktivno utemeljen, ali u tim oblastima ono što Europljani misle postaje prevladavajuće, a ono što je jednom tamo postojalo to je nestalo. To nije razlog za žaljenje; takva je priroda ljudske evolucije. To mora, međutim, biti spomenuto.

Ako sada promatramo Kineze – unutar njih, stvari se mogu vidjeti u manje iskrivljenom obliku – nalazimo kulturu izdvojenu od svih drugih, jer Kinezi u njihovu staru kulturu nisu uključivali ništa što bi se moglo zvati religija. Kineska kultura je bila lišena religije.

Morate sebi predstaviti, gospodo, što se misli sa “kultura bez religije”. Kada razmatrate kulture koje imaju religiju svugdje nalazite – u staroj indijskoj kulturi, na primjer – strahopoštovanje za bića koja su nevidljiva ali koja izgleda da liče na ljudska bića na Zemlji. To je osobita karakteristika svih kasnijih religija da svoja nevidljiva bića predstavljaju kao čovjekolika.

Antropozofija to ne čini. Antropozofija ne predstavlja nadosjetilni svijet antropomorfno već kakav stvarno je. Nadalje, ona u zvijezdama vidi izraz nadosjetilnog. Izvanredna je stvar da su Kinezi imali nešto iste vrste. Kinezi ne obožavaju nevidljive bogove. Oni kažu: Ono što je ovdje na Zemlji razlikuje se ovisno o klimi, ovisno o prirodi tla gdje se živi. Vidite, Kina je u najdrevnijim vremenima već bila velika zemlja i još je danas veća od Europe; to je gigantska zemlja, uvijek je bila gigantska, i imala je ogromnu, energičnu populaciju. Sada, ideja da se populacija Zemlje povećava, samo je praznovjerje na strani moderne znanosti, koja je uvijek radila kalkulacije iz podataka koji joj odgovaraju. Istina je da je čak i u najdrevnijim vremenima bila ogromna populacija u Kini, također u Južnoj Americi i Sjevernoj Americi. Tamo se također u tim drevnim vremenima kopno pružalo do Pacifičkog oceana. Ako se to uzme u obzir ne može se reći da je populacija Zemlje narasla.

Dakle, gospodo, nalazimo kulturu koja je sasvim drevna, i danas se ta kultura još može promatrati kakva je stvarno postojala prije deset tisuća, osam tisuća godina. Kinezi su rekli: Gore na sjeveru klima je različita, tlo je različito, od onog što je južnije; tamo je sve različito. Rast biljaka je različit i ljudska bića moraju živjeti na različit način. Ali Sunce je sveprožimajuće. Sunce sjaji na sjeveru i na jugu; ono ide svojim putem i kreće se od toplih oblasti do hladnih oblasti. Rekli su: Na Zemlji

prevladava raznovrsnost, ali Sunce sve izjednačava. U Suncu su vidjeli plodonosnu, silu koja izjednačuje. Nastavljaju govoreći, dakle: Ako bi imali vladara, naš vladar mora biti takav; pojedinci se razlikuju, ali on mora vladati nad svima kao Sunce. Iz tog razloga su mu dali ime "Sin Sunca." Njegov zadatak je bio vladati na Zemlji kao što Sunce vlada u univerzumu. Pojedini planeti, Venera, Jupiter, i tako dalje, djeluju na različite načine; Sunce kao vladar nad planetima sve izjednačava. Tako su Kinezi predstavljali svog vladara kao sina Sunca. Za to su uzeti riječ "sin" da bi posredno izrazili "pripadati nečemu".

Sve je tada bilo uređeno da su ljudi rekli: Sin Sunca je naš najvažniji čovjek. Ostali su njegovi pomagači, kao što su planeti pomagači Sunca. Oni su na Zemlji sve organizirali u skladu s onim što se pojavljuje gore u zvijezdama. Sve je to napravljeno bez molitve, jer nisu znači značenje molitve. To je u stvari sve napravljeno bez da su imali ono što će kasnije činiti kult. Ono što bi mogli nazvati njihovo carstvo bilo je organizirano kao slika nebesa. To se još ne može zvati država. (To je nestašluk koji je napravio moderni čovjek.) Ali su uredili svoje zemaljske stvari tako da su slika onog što im se javljalo u zvijezdama iznad.

Sada preko ovih okolnosti dolazi do nečeg što je naravno bilo sasvim različito od onog što se dogodilo kasnije: čovjek postaje stanovnik carstva. Nije imao vjeru za izjasniti se; jednostavno se osjećao kao član carstva. Izvorno Kinezi nisu imali nikakvih bogova; kada su ih kasnije imali, to su bili bogovi uzeti od Indijaca. Izvorno nisu imali bogova, ali njihova veza s nadosjetilnim svjetovima bila je izražena esencijalnom prirodom njihova carstva i njegovim institucijama. Njihove institucije su imale kvalitetu obitelji. Sin Sunca je u isto vrijeme bio otac svim drugim Kinezima i oni su mu služili. Premda je to bilo carstvo, poslužilo se prirodom obitelji.

Sve je to moguće jedino za čovjeka čije mišljenje još nema sličnosti s onim kasnijeg čovječanstva. Razmišljanje Kineza tog vremena uopće nije slično onom od kasnijeg čovjeka. Ono što danas mislimo Kinezima bi bilo sasvim strano. Mi mislimo, na primjer, "životinja"; mi mislimo "čovjek"; mi mislimo "vaza" ili "stol". Kinez nije mislio na taj način, ali je znao: tamo je lav, tamo tigar, pas, to je medvjed — ne, tamo je životinja. Oni su znali: moj susjed ima četvrtast stol; netko drugi ima stol koji je okrugao. Davali su imena pojedinim stvarima, ali što je "stol", nije im ulazilo u glavu; "stol" kao takav — o tom nisu ništa znali. Bili su svjesni: tamo stoji čovjek s većom glavom i dužim nogama, tamo jedan s manjom glavom, s kraćim nogama, i tako dalje; tamo je manji čovjek, ovdje veći čovjek, ali "čovjek" općenito njima je bio nepoznati faktor. Razmišljali su na sasvim različit način, na način nemoguć današnjem čovjeku. Imali su potrebu, prema tome, za drugim konceptima. Ako sada mislite "stol," "čovjek," "životinja," to možete proširiti na pravna pitanja, jer se jurisprudencija sastoji samo od takvih koncepata. Ali Kinezi nisu mogli promišljati bilo kakav pravni sustav; kod njih je sve bilo organizirano kao u obitelji. Unutar obitelji, kada sin ili kćer žele nešto napraviti, nema misli o takvoj stvari kao što je pravni ugovor. Ali danas, ako netko ovdje u Švicarskoj želi nešto napraviti, konzultira zakonske mogućnosti, bračne zakone, i tako dalje. Tamo nalazi sve što je potrebno, i zatim se zakoni moraju primijeniti na pojedinačne slučajeve.

Toliko koliko je ljudsko biće još zadržalo nešto od Kineza u sebi — a uvijek malo ostane — ono se stvarno ne osjeća udobno sa zakonima i uvijek mora pribjeći odvjetniku. Ponekad zapliva i kod općih pojmova. Kao i Kinezi, nikada nisu imali pravne norme; nisu uopće imali ništa od onog što je kasnije preuzelo prirodu države. Sve što su imali je ono što svaki pojedinac može prosuditi u pojedinoj situaciji.

Dakle, da nastavimo. Cijeli kineski jezik je bio pod utjecajem te činjenice. Kada mi kažemo “stol,” mi odmah zamislimo ravnu površinu s jednom, dvije ili tri noge, i tako dalje, ali mora biti nešto što može stajati kao stol. Ako bi mi netko rekao da je stolica stol, ja bi rekao: Stol? Glupane! to nije stol, to je stolica. I ako bi još netko došao i školsku ploču nazvao stolom, ja bi ga nazvao nečim još žešćim, jer to uopće nije stol već školska ploča. Kod našeg jezika moramo svaku stvar nazivati njenim vlastitim posebnim imenom.

To nije tako kod Kineza. To ću vam postaviti hipotetički; neće biti precizna slika, ali iz nje ćete dobiti ideju. Recimo, dakle, da Kinezi imaju glasove OA, IOA, TAO, na primjer.

Imaju zatim određeni glas za stol, ali taj isti glas označava također mnoge druge stvari. Dakle, recimo, recimo takav zvuk može značiti stablo, potok, također možda šljunak. Tada ima drugačiji glas, recimo, koji može značiti zvijezda, kao i školska ploča, i — na primjer — klupa. (Ova značenja ne moraju biti točna u detaljima; mislim samo pokazati način na koji je izgrađen kineski jezik.) I sada Kinez zna: ovdje su dva glasa, recimo LAO i BAO, oba znače stvari koje su sasvim različite ali također oba znače potok. Tako su ih spojili: BAOLAO. Na taj način su izgradili jezik. Nisu ga izgradili od imena danih pojedinim stvarima, već prema različitom značenju različitih glasova. Glas može značiti stablo ali može također značiti potok. Kada, prema tome, on kombinira dva glasa, od kojih svaki — pored mnogih drugih stvari — znači potok, druga osoba zna da on misli potok. Ali kada izgovara samo jedan glas, nitko ne zna na što misli. Iste komplikacije postoje kod pisanja. Dakle Kinezi imaju iznimno kompliciran jezik i iznimno komplicirano pismo.

I zaista, gospodo, mnogo toga slijedi iz ovoga. Slijedi da njima nije tako lako naučiti čitati i pisati kao što je to nama — čak niti govoriti. Kod nas, čitanje i pisanje možemo stvarno nazvati jednostavnim; zaista, nismo sretni kada naša djeca ne uče čitati i pisati brzo — mislimo da je to “samo dječja igra.” Kod Kineza to nije tako; u Kini se naraste sasvim star prije nego se može pisati ili na drugi način vladati jezikom. Lako je zamisliti da obični ljudi uopće nisu to mogli, da su samo oni koji su mogli nastaviti učenje do velike dobi mogli napokon postati vješti. U Kini je, prema tome, plemeniti rang dodjeljivan naravno kao stvar duhovne osnove onima koji imaju kulturu, i ovaj duhovni visoki rang je nastao preko prirode jezika i pisma. To ponovno nije isto kao na Zapadu, gdje su mogli biti dodjeljivani razni stupnjevi plemenitosti i zatim su prelazili od jedne generacije na drugu. U Kini se rang stjecao jedino preko obrazovanja i učenja.

To je zanimljivo, gospodo, zar ne, da ako bi površno sudili sigurno bi rekli: tada mi ne želimo biti Kinezi. Ali molim da ne pretpostavljate da ja govorim da trebamo

postati Kinezi, ili se djelomično diviti Kini. To je ono što bi neki mogli o tome lako reći. Prije dvije godine imali smo kongres u Beču, netko je govorio da su neke stvari u Kini čak i danas uređene mudrije nego kod nas — i novine su odmah izvijestile da želimo kinesku kulturu u Europi! Nije se na to mislilo. U opisivanju kineske kulture, na određeni način treba dati pohvalu — ali samo na određeni način — za ono što ima od duhovnog sadržaja. Ali to je primitivna kultura, takva da je mi više ne možemo prilagoditi. Dakle nemojte misliti da agitiram za drugu Kinu u Europi! Samo želim opisati najdrevniju ljudsku kulturu kakva je stvarno postojala.

Sada— da nastavimo. Ono što sam govorio povezano je s cjelokupnim načinom kineskog mišljenja i osjećanja. Zaista, Kinezi (također i Japanci drevnijih vremena) dosta su se zanimali, zaista mnogo, za umjetnost — za svoju vrstu umjetnosti. Crtali su, na primjer. Kada mi sada crtamo, to je sasvim različito od kineskog crtanja. Vidite, kada mi crtamo (pojednostaviti ću koliko je moguće), kada crtamo loptu, na primjer, ako na nju pada svjetlo, tada je lopta na jednoj strani svijetla a na drugoj tamna, jer je u sjeni; svjetlo pada iza nje. Tamo opet, na svijetloj strani, lopta je svijetla jer se tamo reflektira svjetlost. Onda mi kažemo: ta strana je u sjeni, jer se svjetlo reflektira na drugoj strani; i zatim moramo također crtati i sjenu koju lopta baca na tlo. To je jedna od karakteristika našeg crtanja: na objektima moramo imati svjetlo i sjenu. Kada crtamo lice, crtamo ga svjetlo ondje gdje svjetlo pada, a na drugoj strani ga pravimo tamnim. Kada crtamo cijelog čovjeka, ako ispravno crtamo, stavljamo da na isti način sjena pada na tlo.

Ali osim ovoga na našoj slici moramo obratiti pažnju na još nešto. Pretpostavimo da stojim ovdje i želim slikati. Vidim g.Aisenpreisa kako sjedi naprijed; tamo iza, vidim g.Meiera, i dva gospodina iza prilično mala. Ako bi ih fotografirao, na fotografiji bi također izašli sasvim mali. Kada crtam, crtam na takav način da je gospodin u prvom redu prilično veliki, slijedeći iza manji, slijedeći opet još manji i onaj koji sjedi sasvim iza ima stvarno malu glavu, stvarno malo lice. Vidite, kada mi crtamo mi u obzir uzimamo perspektivu. Mi to moramo tako. Moramo prikazati svjetlo i sjenu i također perspektivu. To je svojstveno načinu na koji razmišljamo.

Kinezi sada u njihovom slikanju nisu prepoznavali svjetlo i sjenu, niti su dopuštali perspektivu, jer nisu gledali kako mi gledamo. Nisu obraćali pažnju na svjetlo i sjenu i nisu obraćali pažnju na perspektivu. Oni bi rekli ovo: Aisenpreis sigurno nije div, ne više nego je Meier patuljak. Ne možemo ih staviti zajedno na sliku kao da je jedan div a drugi patuljak, jer to bi bila laž, to nije istina! Tako su razmišljali o stvarima, a slikali su kao što su razmišljali. Kada su Kinezi i Japanci učili slikati na njihov način, nisu na objekte gledali izvana, zamišljali su sebe upravo u objektima. Sve su slikali iznutra prema vani kako su sebi predstavljali stvari. To, gospodo, čini samu prirodu kineskog i japanskog slikarstva.

Shvatiti ćete, prema tome, da je učenje gledanja došlo u čovječanstvo tek kasnije. Ljudska su bića u toj ranoj Kini mislila samo u slikama, nisu formirala opće koncepte kao “stol” i tako dalje, ali ono što su vidjela doživljavala su iznutra. Tome se ne treba čuditi, jer Kinezi vode porijeklo od kulture tijekom koje je viđenje bilo različito. Danas mi gledamo ovako jer je između nas i objekta zrak. Ovaj zrak jednostavno nije bio

tamo gdje su se Kinezi najprije smjestili. U vremenima u kojima su došli Kinezi, ljudi nisu gledali na naš način. U ta drevna vremena bila bi besmislica govoriti o svijetlu i sjeni, jer tada još nije bilo takve stvari u gustoći koju je zrak tada imao. I tako Kinezi još nemaju svijetlo i sjenu u njihovom slikarstvu, i još nemaju perspektivu. To je došlo tek kasnije. Iz ovoga vidite da Kinezi misle na sasvim različit način; oni ne misle kao čovjek koji je došao kasnije.

Međutim, to ni najmanje nije sprječavalo Kineze da idu vrlo daleko u vanjskoj vještini. Kada sam bio mlad — to je sada drugačije — učili smo u školi da je Berthold Schwarz izumio barut, i to nam je bilo kazano kao da nikada prije nije bilo baruta. Tako je Berthold Schwarz, dok je radio alkemijske pokuse, napravio barut iz sumpora, salitre i ugljena. Ali — Kinezi su barut napravili tisućama godina ranije!

Također smo u školama učili da je Gutenberg izumio umjetnost tiskanja. Učili smo mnoge stvari koje su bile točne, ali u ovom slučaju nam je izgledalo kao da prije nije bilo znanja o tiskanju. U stvari, Kinezi su već posjedovali to znanje tisućama godina ranije. Također su imali umjetnost rezbarenja; iz drva su izrezivali predivne stvari. U ovim izvanjskim stvarima Kinezi su imali naprednu kulturu. To je pak bio zadnji ostatak bivše još naprednije kulture, jer se prepoznaje da kineska umjetnost ide natrag do nečeg još većeg.

To je dakle karakteristika Kineza da misle ne u konceptima već u slikama, i da se unesu pravo u stvari. Bili su u mogućnosti napraviti sve one stvari koje su zavisile o vanjskim pronalascima (osim kada se radi o parnom stroju ili nečem sličnom). Dakle sadašnje stanje Kineza, za koje bi mogli reći da je degenerirano i nekultivirano, došlo je kao posljedica stoljetna zlostavljanja u rukama Europljana.

Vidite da je tu kultura koja je u određenom smislu zbilja duhovna — i stvarno drevna, koja ide natrag deset tisuća godina prije našeg vremena. Mnogo kasnije, u tisućljeću koje je prethodilo kršćanstvu, pojedinci kao Lao Tse i Konfucije načinili su prvi pisani zapis o znanju kojeg su Kinezi posjedovali. Ti učitelji su jednostavno zapisali što se javljalo iz odnosa među obiteljima u tom starom carstvu. Nisu bili svjesni da su dali pravila moralne ili etičke prirode; jednostavno su zapisali njihovo iskustvo o kineskom ponašanju. Prije, to je bilo napravljeno usmenom predajom. Tako je sve u to vrijeme bilo u osnovi drugačije. To kod Kineza još danas može biti opaženo.

Kao suprotnost tome, teško je vidjeti bilo što od stare kulture japanskog naroda, jer su bili sasvim europeizirani. U svemu slijede europsku kulturu. Da nisu sami razvili tu kulturu može se vidjeti iz njihove nesposobnosti da vlastitom inicijativom otkriju ono što je čisto europsko. Slijedeće se, na primjer, stvarno dogodilo. Japanci su trebali imati parobrode i nisu vidjeli razloga zašto ih ne bi sami konstruirali. Gledali su kako okrenuti brod, na primjer, kako otvoriti vijak, i tako dalje. Njihovi instruktori, Europljani, neko vrijeme su radili s njima, i konačno su jednog dana Japanci ponosno kazali: Sada možemo sami, i postaviti ćemo našeg vlastitog kapetana! Tako su europski instruktori ostali vani na kopnu i Japanci su krenuli na otvoreno more. Kada su se bili spremni vratiti natrag, okrenuli su vijak, i brod se

predivno okrenuo — ali nitko nije znao kako vratiti vijak, i brod se okretao na moru, samo se vrtio u krug! Gledajući s obale europski instruktori su morali uzeti čamac i umiriti okrećući brod.

Možda se sjećate Goetheove pjesme, “Čarobnjakov šegrt” gdje je šegrt gledao čarolije starog majstora čarobnjaka? I zatim, da bi se poštedito brige za donošenje vode, naučio je čarobni stih pomoću kojeg će moći pretvoriti metlu u nosača vode. Jednog dana kada stari čarobnjak nije bio tu, šegrt je upotrijebio svoju magiju, i navodio riječi da metla počne raditi. Metla se stvarno dala na posao, grabila vodu, i još vode, i stalno još vode. Ali šegrt je zaboravio kako je zaustaviti. Samo zamislite da vam je soba poplavljena, a vaša metla nastavlja grabiti sve više vode. U svom očaju šegrt je posjekao metlu na dva dijela — sada su bila dva nosača vode! Kada je sve bilo potopljeno u vodi, stari majstor se vrati i kaže prave riječi da metla opet postane metla.

Kao što znate, pjesma je nedavno izvedena u euritmiji, i publika je neizmjereno uživala. Dakle, ista stvar se dogodila Japancima: nisu znali kako vratiti vijak, i brod se nastavljao okretati. Tamo se odvijao pravilan ples broda dok instruktori na kopnu nisu nabavili čamac i došli ih spasiti.

Sasvim je jasno iz svega ovoga da je europski način pronalaženja nemoguć i za Kineze i za Japance. Ali kod starijih izuma kao barut, tiskanje i tako dalje, oni su već bili daleko otišli u mnogo drevnija vremena nego Europljani. Vidite, Kineze mnogo više zanima svijet u velikom, svijet zvijezda, univerzum u cjelini.

Drugi narod koji pokazuje na drevne dane su Indijci. Oni ne idu toliko daleko natrag kao Kinezi, ali također imaju staru kulturu. Može se reći da se njihova kultura pojavila iz mora kasnije od Kineske. Narod koji je kasnije bio Indijski narod došao je više sa sjevera, smjestio se dolje na ono što je sada Indija kada se tu voda povukla.

Dok su Kinezi bili više zainteresirani za svijet vani, i mogli sebe isturiti u bilo što, Indijski ljudi su ležali više unutar sebe. Kinezi su više razmišljali o svijetu — na njihov način, ali o svijetu; Indijci su uglavnom razmišljali o sebi, o samom čovjeku. Stoga je kultura koja se pojavila u Indiji bila više produhovljena. U najdaljim vremenima Indijska kultura je još bila slobodna od religije; tek je kasnije u nju ušla religija. Čovjek je bio njihov glavni predmet proučavanja, ali njihovo proučavanje je bilo unutarnje vrste.

Ovo također mogu najbolje razjasniti opisujući način koji su Indijci koristili za crtanje i slikanje. Kinezi, gledajući čovjeka, crtali su ga jednostavno ulazeći u njega sa svojim mišljenjem — bez svjetla i sjene ili perspektive. To je stvarno način na koji su ga crtali. Dakle, ako bi Kinez želio naslikati g.Burlea, on bi mislima ušao u njega; ne bi ga načinio ovdje tamnim a ovdje svijetlim, kako bi mi to danas, ne bi slikao svijetlo i sjenu, jer oni za Kineza još nisu postojali. Niti bi mu ruke napravio razmjerno većim jer su naprijed. Ali ako bi Kinez naslikao g. Burlea, tada bi g.Burle zaista bio tamo na slici!

To je bilo sasvim različito kod Indijaca. Sada samo zamislite da Indijac ide slikati: on bi počeo crtajući glavu. Ni oni nisu imali tako nešto kao perspektivu. Ali su odmah imali ideju da glava često može biti različita, tako bi napravili još jednu, zatim treću opet različitu, i četvrtu, javila bi im se peta. Na ovaj način bi postupno imali dvadeset ili trideset glava jednu do druge! Sve im je to sugerirala jedna glava. Ili ako bi slikali biljku, odmah su zamišljali da to može biti različito, zatim su se tamo javilo brojne mlade biljke kako rastu od starije. Tako je bilo kod Indijaca u ta veoma drevna vremena. Imali su ogromnu moć imaginacije. Kinezi je uopće nisu imali i izvlačili su samo jednu stvar, ali u nju su ulazili mišlju. Indijci su imali jaku imaginaciju.

Sada vidite, gospodo, te glave nisu tamo. Stvarno, ako pogledate g. Burlea, vidite samo jednu glavu. Ako ga crtate ovdje na ploči, možete crtati samo jednu glavu. Vi prema tome ne crtate ono što je izvana stvarno ako crtate dvadeset ili trideset glava; vi crtate nešto promišljeno u vašem umu. Cijela indijska kultura je preuzela takav karakter; to je bila unutarnja kultura uma, duha. Stoga kada vidite duhovna bića kako su Indijci mislili na njih, vidite ih predstavljene brojnim glavama, brojnim rukama, ili na takav način da se manifestirala animalna priroda tijela.

Vidite, Indijci su sasvim drugačiji ljudi od Kineza. Kinezima je nedostajala imaginacija dok su je Indijci bili puni od početka. Stoga su Indijci bili predisponirani da svoju kulturu postupno usmjere u religijsku — što do danas Kinezi nisu napravili: u Kini nema religije. Europljani, koji nisu nadareni za praviti fine razlike, govore o kineskoj religiji, ali sami Kinezi ne priznaju tako nešto. Oni kažu: vi ljudi u Europi imate religiju, Indijci imaju religiju, ali mi nemamo ništa što uključuje religiju. Ta predispozicija za religiju je kod Indijaca bila moguća jedino jer su imali određeno znanje o nečem što su Kinezi ignorirali, naime, o ljudskom tijelu. Kinezi su vrlo dobro znali kako se smjestiti u nešto njima vanjsko. Kada su sada ocat, sol i papar na našem stolu i želimo znati njihov okus, najprije moramo kušati malo na jeziku. Kinezima u drevna vremena to nije bilo neophodno. Oni bi već kušali stvari koje su bile izvan njih. Stvarno su mogli naći put u stvari i bili dobro upoznati s onim što je vanjsko. Stoga su imali izraze koji pokazuju da sudjeluju u vanjskom svijetu. Mi više nemamo takve izraze, ili u najboljem slučaju označavaju nešto figurativne prirode. Za Kineze su označavali stvarnost. Kada sam upoznao nekoga i o njemu kažem: Kakav je on gorak tip! — to mislim figurativno; mi ne mislimo da je on stvarno gorak kao što je gorak ocat. Ali Kinezu je to značilo da je čovjek stvarno izazvao u njemu gorak okus.

Nije tako bilo kod Indijaca; oni su mogli ići mnogo dublje u njihova vlastita tijela. Ako mi idemo duboko u naša vlastita tijela, to je jedino kada su prisutni određeni uvjeti — tada tamo nešto osjećamo. Uvijek kada smo imali obrok i on je ostao u našem stomaku bez da je propisno probavljen, u stomaku osjećamo bol. Ako nam jetra nije u redu i ne može izlučiti dovoljno žuči, osjećamo bol na desnoj strani tijela — dobijemo prigovor jetre. Kada naša pluća izlučuju previše slobodno tako da su više puna sluzi nego bi to trebala biti, tada osjećamo da nešto nije u redu s našim plućima, da su poremećena. Danas su ljudska bića svjesna svojih tijela samo u onim organima koji su bolesni. Oni Indijci drevnih vremena bili su svjesni čak i njihovih zdravih organa; znali su kako je stomak, kako se osjeća jetra. Kada netko to želi danas znati, treba uzeti leš i secirati ga; onda može ispitati stanje pojedinog organa unutra. Danas

nitko ne zna kako izgleda jetra ukoliko je ne secira; jedino je znanost duha može opisati. Indijci su mogli misliti o unutarnjem čovjeku; bili bi sposobni nacrtati sve njegove organe. Kod Indijaca, međutim, ako bi tražili da osjeti svoju jetru i nacrtaju što je osjetio, on bi rekao: Jetra? — dobro, ovdje je jedna jetra, ovdje druga, a ovdje još jedna, i on bi nacrtao dvadeset ili trideset jetri jednu do druge.

Dakle, gospodo, tamo imate različitu priču. Ako crtam kompletnog čovjeka i dam mu dvadeset glava, imam nestvarnu sliku. Ali ako crtam ljudsku jetru s dvadeset ili trideset drugih pokraj nje, crtam nešto što nije sasvim fantastično; bilo bi moguće da se ovih dvadeset ili trideset jetri ipak pojave! Svaki čovjek ima različit oblik jetre, ali nema apsolutne potreba za takvim oblikom; mogla bi biti i različita. Tu mogućnost različitosti, taj duhovni aspekt stvari, Indijci su daleko bolje razumjeli nego oni koji su došli poslije. Indijci su rekli: Kada crtamo jedan objekt, to nije cijela istina; moramo stvar shvatiti duhovno. Tako su Indijci imali uzvišenu duhovnu kulturu. Nikada nisu puno znali o vanjskom svijetu ali su imali duhovni koncept za sve.

Indijci su sada uzimali za normalno da učenost treba steći u skladu s ovim stavom; prema tome, postati obrazovan čovjek bio je dug posao. Jer, kako možete pretpostaviti, kod njih to nije bila samo stvar ulaziti dublje u sebe i zatim odmah biti sposoban sve znati. Kada smo mi odgovorni za poduku mladih ljudi, prvo ih moramo učiti čitati i pisati, dajući im na taj način nešto izvana. Ali nije bilo tako u slučaju drevnih Indijaca. Kada su željeli nekog učiti, pokazali su mu kako da se povuče u svoje unutarnje dubine; trebao je potpuno skrenuti pažnju od vanjskog svijeta i usmjeriti je na njegovo unutarnje biće.

Ako sada netko sjedne i gleda prema vani, vidi svih vas kako sjedite i njegova je pažnja usmjerena na vanjski svijet. Takav bi bio slučaj s Kinezom; oni su usmjeravali pažnju prema vani. Indijci su podučavali obratno. Oni kažu: Morate naučiti zuriti u vrh vašeg nosa. Zatim je učenik morao držati pogled fiksiran tako da ne vidi ništa osim vrh nosa, satima ništa drugo, čak bez da pomiče svoje oči.

Da zaista, gospodo, Europljanin će reći: Kakva strašna obuka ljudi da stalno kontempliraju vrh njihova nosa! Istina! za Europljanina u tome ima nešto strašno; za njega bi takva stvar bila nemoguća. Ali u drevnoj Indiji to je bio običaj. Da bi nešto naučili Indijci nisu trebali pisati prstima, trebali su gledati vrh nosa. Ali to sjedenje satima gledajući vrh nosa vodilo ih je u njihovo unutarnje biće, da upoznaju svoja pluća, svoju jetru, i tako dalje. Jer vrh nosa je isti slijedećeg sata kao što je na početku; tu nema ničeg posebnog za vidjeti. Od vrha nosa, međutim, student je mogao sve više gledati ono što je unutar njega; unutar njega je sve postajalo svjetlije i svjetlije. Zato je on morao provoditi vježbu.

Sada, kao što znate, kada hodamo okolo, mi smo se navikli tako raditi i to hodanje na stopalima djeluje na nas. Kada hodamo na stopalima doživljavamo se kao uspravna ljudska bića. U Indiji su od toga odvrćani oni koji su trebali nešto naučiti. Dok su učili trebali su jednu nogu imati ovako i sjediti na njoj, dok je druga noga bila u ovom položaju. Tako su sjedili, zureći fiksirano u vrh nosa, postajući sasvim neupotrebljivi za stajanje; osjećali su da nisu uspravni ljudi već šćućureni kao embrio

u majčinoj utrobi. Možete vidjeti Budu portretiranog na ovaj način. To je bilo dakle ono što su Indijci morali naučiti. Postepeno su počinjali gledati unutar sebe, učiti o tome što je unutar čovjeka, doći do znanja o ljudskom fizičkom tijelu na potpuno duhovni način.

Kada mi gledamo unutar sebe, mi smo svjesni našeg beznačajnog mišljenja; jedva smo svjesni našeg osjećaja i gotovo uopće ne naše volje. Indijci su osjećali cijeli svijet u ljudskom biću. Možete zamisliti koliko je različit bio čovjek od onih koji su došli kasnije. Oni su razvili, kao što znate, ogromnu maštu, poetski izraženu u njihovim knjigama mudrosti — kasnije u Vedama i u filozofiji Vedante, koja nas još ispunjava strahopoštovanjem. To je igralo ulogu u njihovim legendama koje se tiču nadosjetilnih stvari, što nas još i danas zadivljuje.

I pogledajte suprotnost! Ovdje su bili Indijci, tamo preko Kinezi, i Kinezi su bili prozaičan narod zainteresirani za vanjski svijet, ljudi koji nisu živjeli iznutra. Indijci su bili ljudi koji su gledali sasvim unutra, kontemplirajući unutar sebe duhovnu prirodu fizičkog tijela.

Dakle — počeo sam vam govoriti o najdrevnijim stanovnicima Zemlje. Slijedeći puta ću nastaviti, tako da postepeno dođemo do vremena u kojem mi sada živimo.

Molim da nastavite donositi pitanja. Može biti detalja u koje bi željeli da idem šire, i uvijek na nekom slijedećem sastanku mogu odgovoriti na pitanja koja se jave. Ali ne mogu vam reći kada će biti slijedeća sesija, jer sada moram ići u Holandiju. Poslat ću vam poruku za deset dana ili slično.

ODNOS NAMIRNICA I ČOVJEKA. SIROVA HRANA. VEGETARIJANSTVO

PREDAVANJE VI

Dornach, 31. srpnja 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Je li netko promislio o pitanju tijekom zadnjih tjedana?

Pitanje: Gospodine, želio bih pitati o različitoj hrani — grahu i mrkvi, ma primjer: kakav utjecaj imaju na tijelo. Već ste govorili o krumpiru; možda možemo čuti nešto o ostalim namirnicama. Neki vegetarijanci neće jesti stvari koje su visjele u zraku, kao grah ili grašak. I kada netko pogleda polje žitarica, čudi se kako se razne žitarice razlikuju — jer očito svi narodi na Zemlji uzgajaju neku vrstu žitarica.

Dr. Steiner: Dakle — pitanje je o odnosu različite hrane i ljudskog tijela. Dobro, najprije trebamo steći jasnu ideju o samoj prehrani. Neposredna misao o prehrani je da kada nešto pojedemo, to ide kroz usta dolje u stomak, zatim se dalje taloži u tijelu i konačno se toga rješavamo; tada moramo opet jesti, i tako dalje. Ali proces nije tako jednostavan. Mnogo je složeniji. I ako želimo znati kako je ljudsko biće stvarno povezano s različitom hranom, trebaju nam najprije biti jasne vrste hrane koju nedvosmisleno trebamo.

Najprije od svega što trebamo, supstanca koju bez iznimke moramo imati, je protein. Napišimo sve to na ploču, tako da to upotpunimo. Dakle, protein, kakav je u kokošnjem jajetu, na primjer — ali nije samo u jajima; protein je u svojoj hrani. Trebamo protein bez iznimke. Druga stvar koju trebamo su masti. I one su također u svojoj hrani. Treća stvar se zove imenom koje vam je možda manje poznato, ali ga treba znati: ugljikohidrati. Ugljikohidrati se posebno mogu naći u krumpirima, ali i oni se također u velikoj količini mogu naći u svim drugim biljkama. Važna stvar kod ugljikohidrata je da kada ih jedemo, oni polako prelaze u škrob pomoću pljuvačke u našim ustima i izlučevina u našem stomaku. Škrob je nešto što trebamo bez iznimke, ali mi škrob ne jedemo; jedemo hranu koja ima ugljikohidrate, a ugljikohidrati unutar nas prelaze u škrob. Zatim se ponovno pretvaraju, u daljem procesu probave, u šećer. A mi trebamo šećer. Dakle vidite, šećer koji trebamo dobijemo od ugljikohidrata. Ali trebamo još nešto: minerale. Djelom ih dobivamo dodajući ih našoj hrani, na primjer u obliku soli, a djelom su već sadržani u svim našim namirnicama.

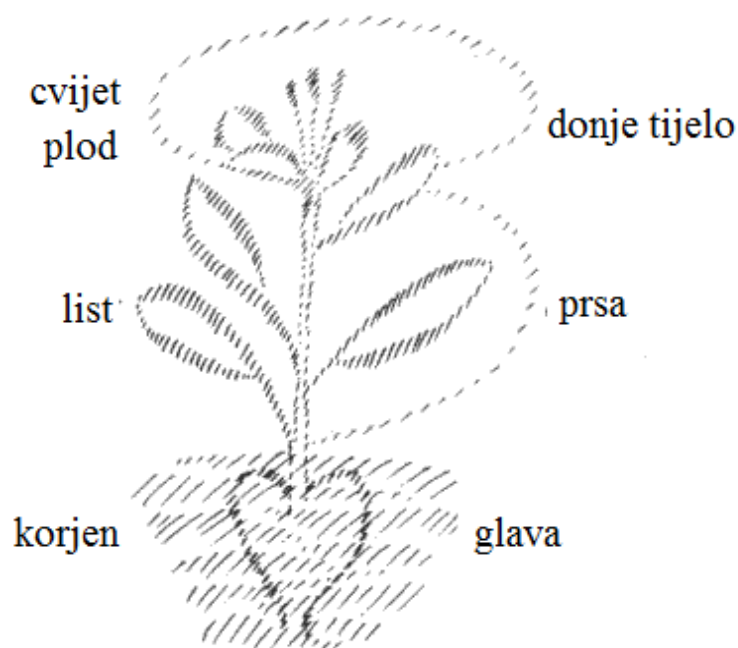
Kada sada razmotrimo protein, moramo shvatiti kako se mnogo razlikuje u životinjama i ljudskim bićima od onog koji je u biljkama. Biljke također sadržavaju protein, ali one ga ne jedu, gdje ga ona nabavljaju? Dobivaju ga iz tla i iz zraka, od mineralnog svijeta; one mogu uzeti protein iz beživotnog, mineralnog izvora. Ni životinja ni čovjek to ne mogu. Ljudsko biće ne može koristiti protein koji bi bio

nabavljen od beživotnih elemenata — onda bi bilo samo biljka — ono mora dobiti taj protein kakav je već pripremljen u biljkama ili životinjama.

U stvari, da bi moglo živjeti na ovoj Zemlji ljudsko biće treba biljke. To je sada izvanredna činjenica: niti biljke ne bi mogle živjeti na Zemlji ako tu ne bi bila ljudska bića! Dakle, gospodo, dolazimo do zanimljive činjenice — i to nam mora biti sasvim jasno: da su od svih stvari za ljudski život dvije najbitnije zeleni sok u zelenom lišću i krv. Zeleno u soku biljke se zove klorofil. Klorofil je sadržan u zelenom listu. A druga esencijalna stvar je krv.

Sada nas to dovodi do nečeg izvanrednog.

Promislite kako vi dišete: to je isto tako način uzimanja prehrane. Unutra uzimate kisik iz zraka; vi ga udišete. Ali postoji ugljik raširen po cijelom tijelu. Ako idete dolje u Zemlju gdje ima naslaga ugljena, imati ćete crni ugljen. Kada naoštrite olovku, imate grafit. Ugljen i grafit: oni su oboje ugljik. Vaše cijelo tijelo je sačinjeno od ugljika (kao i od ostalih supstanci). Ugljik se formira u ljudskom tijelu. Mogli bi reći, čovjek je samo hrpa crnog ugljena! Ali možete također reći još nešto. Jer — sjetite se najskuplje stvari na svijetu? dijamanta — i on je sačinjen od ugljika; samo ima drugačiji oblik. I dakle, ako želite da bolje zvuči, možete reći da ste sačinjeni od sjajnih dijamanta. Crni ugljik, grafit u olovci, i dijamanti: svi su ista supstanca. Ako bi ugljen koji je iskopan iz zemlje mogli nekim procesom napraviti prozirnim, imali bi dijamante. Dakle u našem tijelu imamo skrivene dijamante. Ali mi smo polje ugljena! Sada kada se kisik kombinira u krvi s ugljikom, imate ugljični dioksid. A ugljični dioksid sasvim dobro poznajete: trebate se samo sjetiti Seltzer vode s mjehurićima u njoj: oni su ugljični dioksid. To je plin. Tako možemo imati slijedeću sliku: Ljudsko biće iz zraka udiše kisik, kisik se širi svuda kroz krv; u krvi je ugljik, i izdiše ugljični dioksid. Udišete kisik, izdišete ugljični dioksid.

Dijagram 9

Tijekom zemaljske evolucije, gospodo, koju sam vam nedavno opisivao, sve bi davno bilo otrovano ugljičnim dioksidom koji dolazi od ljudskih bića i životinja. Za to evolucija već dugo traje. Kako možete vidjeti, već dugo, dugo vremena ne bi moglo na Zemlji biti živih ljudskih bića ili životinja ukoliko biljke ne bi imale vrlo različit karakter od tih carstava. Biljke ne uzimaju kisik: one uzimaju ugljični dioksid koji ljudska bića i životinje izdišu. Biljke su pohlepne za ugljičnom dioksidom baš kao što su ljudska bića za kisikom.

Ako sada pogledamo biljku [vidi crtež] – korijen, stabljika, lišće, cvjetovi: biljka svakim dijelom apsorbira ugljični dioksid. I sada se ugljik iz ugljičnog dioksida taloži u biljci, a kisik je od biljke izdahnut. Ljudska bića i životinje ga dobivaju natrag. Čovjek vani daje ugljični dioksid i sve ubija; biljka zadržava ugljik, otpušta kisik i sve ponovno vraća u život. A biljka ne bi mogla s ugljičnim dioksidom napraviti ništa kada ne bi imala njen zeleni sok, klorofil. Ovaj zeleni sok biljke, gospodo, je čarobnjak. On zadržava ugljik unutar biljke i pušta kisik da slobodno ide. Naša krv kombinira kisik s ugljikom; zeleni biljni sok ponovno odvaja ugljik iz ugljičnog dioksida i oslobađa kisik. Promislite kakav je izvrstan aranžman napravila priroda, biljke i životinje i ljudska bića se na ovaj način nadopunjavaju! Nadopunjavaju se savršeno.

Ali moramo nastaviti. Ljudsko biće ne treba samo kisik koji mu daju biljke, već treba cijelu biljku. S iznimkom otrovnih biljaka i određenih biljaka koje sadrže veoma malo tih supstanci, ljudsko biće treba sve biljke ne samo radi disanja već također i za hranu. I to nas dovodi do još jedne značajne povezanosti. Biljka se sastoji od korijena, ako je godišnja biljka (za sada nećemo razmatrati stabla) – od korijena, lista i

stabljike, cvijeta i ploda. Sada na trenutak pogledajmo korijen. On je u zemlji. Sadrži mnogo minerala, pošto su minerali u zemlji i korijen prijanja za zemlju sa svojim sitnim finim korjenčićima, tako da te minerale stalno apsorbira. Tako korijen biljke na zemlji ima poseban odnos s oblasti minerala.

I sada pogledajte, gospodo! Dio ljudskog bića koji je u odnosu s cijelom Zemljom je glava. Ne stopalo, već stvarno glava. Kada ljudsko biće u utrobi počinje biti zemaljski čovjek, na početku nema gotovo ništa osim glave. On počinje s glavom. Njegova glava poprima oblik cijelog kozmosa i oblik Zemlje. I glava posebno treba minerale. Jer upravo iz glave izlaze sile koje ispunjavaju ljudsko tijelo kostima, na primjer. Sve što ljudsko biće čini čvrstim rezultat je načina na koji je formirana glava. Dok je sama glava još mekana, kao u utrobi, ne može prikladno oblikovati kosti. Ali kako ona sama postaje sve čvršća, predaje tijelu sile kojima i čovjek i životinja mogu oblikovati svoje čvrste dijelove, posebno kosti. Iz ovoga vidite da trebamo korijenje. Ono je povezano s Zemljom i sadrži minerale. Za izgradnju kostiju trebamo minerale. Kosti se sastoje od kalcij-karbonata, kalcij-fosfata; oni su minerali. Dakle možete vidjeti da ljudsko biće treba korijenje da bi ojačalo glavu.

I tako, gospodo, ako — na primjer — dijete postaje neodlučno — nemarno, hiperaktivno — obično ima odgovarajući simptom: crve u crijevima. Crvi se u crijevima lako razvijaju ako su sile glave previše slabe, jer tada glava ne djeluje dolje dovoljno jako u ostatak tijela. Crvi u ljudskom tijelu ne nalaze smještaj ako sile glave djelu jako dolje u crijevima. Vidite kako je ljudsko tijelo veličanstveno uređeno! — sve je povezano. I ako dijete ima crve, treba shvatiti da je postalo neodlučno. Također — ove stvari treba znati svatko tko želi postati učitelj — ako su osobe u kasnijoj dobi neodlučne, možemo biti sigurni da su imali crve u crijevima kada su bili mladi.

I onda što treba uraditi ako to primijetimo kod djeteta? Najjednostavniji lijek je davati mu neko vrijeme mrkve — s drugom hranom, naravno; prirodno, ne može se hraniti samo na mrkvi. Mrkve su korijen biljke. One rastu dolje u zemlji i imaju veliku količinu minerala. One u sebi imaju sile Zemlje, i kada se uzmu u stomak, mogu kroz krv raditi gore u glavi. Samo supstance bogate mineralima mogu dosegnuti glavu. Supstance bogate mineralima, korijenske supstance, jačaju ljudsko biće preko glave. To je iznimno važno. Zbog mrkve najviši dijelovi glave postaju jaki — što je upravo ono što ljudsko biće treba da bi iznutra postalo čvrsto i snažno, ne mekano.

Ako pogledamo biljku mrkve, ne možemo se oteti dojmu da njena snaga ide posebno u korijen. Ona je gotovo cijela korijen. Jedini dio biljke koji nas zanima je korijen. Ostatak, zeleni dio, nije važan, on samo stoji gore. Dakle mrkva je posebno dobra kao hranjiva tvar za održavanje ljudske glave. I ako se ponekad vi sami osjećate prazne glave, tupo, ne možete normalno misliti, tada je dobro i da vi neko vrijeme jedete mrkve! Naravno, najviše će pomoći djeci.

Ali ako sada usporedimo krumpir i mrkvu — dobro, najprije izgledaju sasvim različito. Naravno, biljka krumpira ima zeleni dio. I zatim ima dio koji jedemo, što zovemo gomolji, duboko dolje u Zemlji. Ako bi sada površno razmišljali, mogli bi reći da su gomolji korijenje. Ali to nije točno; gomolji nisu korijenje. Ako pažljivo

pogledate dolje u tlo, možete vidjeti pravo korijenje kako visi na gomolju. Pravo korijenje su mali korjenčići, korijenske dlake, koje vise na gomolju. One lako otpadnu. Kada sakupljate krumpire, dlake su već otpale. Samo u prvom trenutku kada podižete krumpir labavo iz tla, dlake su još svuda preko njega. Kada jedemo krumpir, mi u stvari jedemo nabreklu, povećanu stabljiku. Samo se čini da je korijen; u stvari je stabljika. Lišće je metamorfoziralo. Krumpir je tamo dolje nešto između korijena i stabljike. Prema tome nema toliki sadržaj minerala kao mrkva; nije toliko zemaljski. Raste u zemlji, ali nije tako jako povezan s zemljom. I sadrži posebno ugljikohidrate; ne toliko mnogo minerala, već ugljikohidrata.

Dakle sada, gospodo, možete sebi reći: Kada jedem mrkve, moje tijelo ih stvarno lako može uzeti, jer sve što treba za omekšati mrkvu je pljuvačka. Sve što treba je pljuvačka i izlučevine stomaka, pepsin i tako dalje da bi svi važni sastojci mrkve dosegli glavu. Mi trebamo minerale, a mineralima nas snabdijevaju sve vrste korijena, ali najveću količinu sadrže takvi korijeni kao mrkva.

Ali sada, kada jedemo krumpire, oni najprije idu u usta i stomak. Tamo se tijelo treba naprezati da iz njih izvuče škrob. Zatim se probavni proces nastavlja u crijevima. Da bi nešto moglo ići u krv i također doseglo glavu, potrebno je još naprezanja, jer iz škroba treba izvući šećer. Tek tada može ići u glavu. Dakle trebamo koristiti još više snage. Sada promislite, gospodo: kada se naprežem zbog neke vanjske stvari, postajem slabiji. To je stvarna tajna ljudske fiziologije: ako siječem šumu, koristim moju vanjsku tjelesnu snagu, postajem slab; ali ako koristim unutarnju snagu, transformirajući ugljikohidrate u škrob i škrob u šećer, postajem jak. Upravo zbog činjenice da prožimam sebe s šećerom jedući krumpir, postajem jak. Kada koristim moju snagu vani, postajem slab; ako je koristim unutra, postajem jak. Dakle to nije stvar jednostavno punjenja sebe s hranom, već hrana u mom tijelu generira snagu.

I tako možemo reći: hrana od korijenja — a sve korijenje ima isti učinak kao mrkve premda ne u istom stupnju: sva posebno djeluje na glavi — dakle, hrana od korijenja daje tijelu ono što za sebe treba. Hrana koja naginje prema zelenilu biljke i sadrži ugljikohidrate snabdijeva tijelo snagom koju treba za rad, za kretanje.

Već sam govorio o krumpiru. Premda zahtijeva užasno veliki utrošak snage, poslije ostavlja čovjeka slabim, i ne snabdijeva ga s ikakvom kontinuiranom snagom. Ali princip koji sam vam upravo dao vrijedi čak i za krumpir.

Sada u istoj mjeri u kojoj je krumpir siromašna namirnica, sve žitarice — pšenica, raž, i tako dalje — su dobre namirnice. Žitarice također sadrže ugljikohidrate, i to takve prirode da ljudsko biće formira škrob i šećer na najzdraviji mogući način. U stvari, ugljikohidrati žitarica mogu ga načiniti jačim nego bilo koje drugo sredstvo. Samo na trenutak promislite koliko su jaki ljudi koji žive na farmama, jednostavno preko činjenice da jedu velike količine vlastitog domaćeg kruha koji sadrži žitarice iz njihovih vlastitih polja! Za početak trebaju samo zdrava tijela, zatim ako mogu jesti prosti kruh, to je za njih zaista najzdravija hrana. Prvo moraju imati zdrava tijela, ali onda postaju posebno jaki preko procesa pravljenja škroba i šećera.

Sada se može pojaviti pitanje. Vidite, ljudska bića su došla tijekom njihove evolucije — reći ću, vlastitom voljom — da jedu žitarice različito od načina na koji ih jedu životinje. Konj jede svoju zob gotovo kako raste. Životinje jedu svoja zrna žita sirova, onakva kakva dolaze od biljke. Ptice bi imale teške trenutke da čekaju da im netko najprije skuha sjemenje! Ali ljudska bića su sama došla do kuhanja žitarica. I onda, gospodo, što se događa kada kuhamo žitarice? Dakle, kada kuhamo žitarice, ne jedemo ih hladne, jedemo ih tople. I to je činjenica, da za probavu naše hrane trebamo unutarnju toplinu. Ukoliko nema topline ne možemo transformirati naše ugljikohidrate u škrob i škrob u šećer: to zahtijeva unutarnju toplinu.

Dakle ako na namirnice najprije primijenimo vanjsku toplinu, pomažemo tijelu: ne treba dati svu toplinu tamo. S time što je najprije skuhana, hrana je već započela proces vatre, proces topline. To je prva posljedica. Druga je, da su potpuno promijenjene. Promislite što se događa žitaricama kada od brašna pravim kruh. Postaje nešto sasvim drugo. I kako se promijenilo? Dobro, najprije sam samljeo sjeme. Što to znači? Slomio sam ih na sitne, sitne komadiće. I vidite, ono što tamo radim sa sjemenjem, mrveći ga, praveći ga finim, inače bi to morao napraviti kasnije unutar vlastitog tijela! Sve što činim vani, inače bi morao unutra, unutar tijela; tako čineći ove stvari, olakšavam tijelu. Ista je stvar i sa samim pečenjem: sve što radim kod kuhanja, spasim od toga tijelo. Dovodim hranu u stanje u kojem je moje tijelo može lakše probaviti.

Trebate samo promisliti na razliku ako bi netko jeo sirovi krumpir umjesto kuhani. Ako bi netko krumpir pojeo sirov, njegov stomak bi trebao dati ogromnu količinu topline da bi transformirao taj sirovi krumpir — koji je već gotovo škrob. I mjera u kojoj bi ga mogao transformirati ne bi bila dovoljna. Tako bi onda krumpir dosegnuo crijeva i crijeva bi također trebala koristiti veliku količinu energije. Zatim bi krumpir jednostavno ostao u crijevima, jer ga slijedeće sile ne bi mogle prenijeti dalje u tijelo. Tako ako netko jede sirovi krumpir, bilo da s njime samo puni stomak i crijeva ne mogu niti započeti s njim, ili ispunjava crijeva; u svakom slučaju nema daljnje probave. Ali ako krumpir prođe pripremni stupanj preko kuhanja ili drugačije, tada stomak nema toliko posla, niti crijeva, i krumpir propisno prelazi u krv i pravo u glavu. Dakle vidite, kuhajući našu hranu, posebno onu koja se ubraja u ugljikohidrate, možemo pomoći našoj probavi.

Sigurno ste upoznati s svim novim ludostima u vezi prehrane — na primjer, pomodarstvo sirove hrane, oni koji neće više ništa kuhati, sve će jesti sirovo. Kako je do toga došlo? Zato jer ljudi više ne znaju što je što od materijalističke znanosti, i stide se znanosti duha, tako da su sami smislili par stvari. Kompletna moda sirove hrane je fantazija. S vremenom netko živeći na sirovoj hrani može šibati tijelo s kraja na kraj — u toj situaciji tijelo mora koristiti veoma velike snage, tako da mora biti išibano — a naposljetku će se potpuno slomiti.

Ali sada, gospodo, hajdemo do masti. Biljke, gotovo sve, sadrže masti koje su izvukle od minerala. Masti sada ne ulaze tako lako kao ugljikohidrati i minerali. Minerali se čak ni ne promijene. Na primjer, kada dodate sol u juhu, tada sol gotovo

nepromijenjena ide u vašu glavu. Dobijete je kao sol u vašoj glavi. Ali kada jedete krumpir, u glavi ne dobijete krumpir, dobijete šećer. Konverzija se odvija kako sam opisao. S mastima, međutim, bilo da su biljne masti ili životinjske masti, nije tako jednostavna stvar. Kada su masti pojedene, one su gotovo u cijelosti pojedene od pljuvačke, od želučanih izlučevina, od crijevnih izlučevina, i postaju nešto sasvim različito od onog što prelazi u krv. Životinja i ljudsko biće moraju formirati vlastite masti u crijevima i u krvi, sa silama koje prizivaju masti koje jedu.

Vidite, to je razlika između masti i šećera ili minerala. Ljudsko biće još uzima svoju sol i šećer od prirode. Mora izvlačiti šećer od krumpira i raži i tako dalje, ali u njemu je još nešto od prirode. Ali kod masti koju čovjek ili životinja ima u sebi, nema više ničeg od prirode. Oni su ih sami formirali. Ljudsko biće ne bi imalo snage kada ne bi jelo; njegova crijeva i krv trebaju masti. Tako možemo reći: Čovjek sam ne može oblikovati minerale. Ako ne bi uzimao minerale, njegovo tijelo ih nikada ne bi moglo samo izgraditi. Ako nije uzeo ugljikohidrate, ako nije jeo kruh ili nešto slično iz čega je dobio ugljikohidrate, nikada ne bi mogao sam formirati šećer. I ako ne bi mogao formirati šećer, bio bi vječno slabić. Dakle budite zahvalni na šećeru, gospodo! Jer ste puni slatkoće, imate snagu. U trenutku kada više ne bi bili puni do vrha s vlastitom slatkoćom, ne bi više imali snagu, srušili bi se.

I znate, to vrijedi čak i u vezi s različitim narodima. Postoje neki narodi koji konzumiraju vrlo malo šećera ili namirnica koje proizvode šećer. Ti narodi imaju slabu fizičku snagu. Zatim postoje neki narodi koji jedu mnogo ugljikohidrata koji formiraju šećer, i oni su jaki.

Ali ljudsko biće ne dolazi tako lako do masti. Ako netko u sebi ima masti (a to vrijedi također i za životinje), to je njegovo vlastito postignuće, postignuće njegova tijela. Masti su potpuno njegov proizvod. Ljudsko biće uništava kakve god masti da uzima, biljne masti ili životinjske masti, i kroz njihovo uništavanje razvija snagu. Kod krumpira, raži, pšenice, razvija snagu pretvaranjem supstanci. Kod masti koje jede, razvija snagu uništavajući supstance.

Ako uništavam nešto izvan mene, postajem umoran i iscrpljen. A ako sam imao veliki debeli biftek i uništim to unutar mene, postajem slab na isti način; ali moje uništavanje debelog bifteka ili biljne masti ponovno mi daje snagu, tako da mogu proizvesti svoju vlastitu mast ako je moje tijelo za to predisponirano. Dakle vidite, konzumacija masti radi u ljudskom tijelu sasvim različito od konzumacije ugljikohidrata. Ljudsko je tijelo, gospodo, iznimno složeno, i ono što sam vam opisivao je ogroman rad. Mnogo toga se treba odvijati u ljudskom tijelu da bi ono moglo uništiti one biljne masti.

Ali sada promislimo kako je to kada netko jede zelenilo, stabljike i lišće biljke. Kada jede zelene stvari, od biljaka dobije masti. Zašto je stabljika ponekad toliko čvrsta? Jer tada daje svoje snage lišću koje će postati bogato ugljikohidratima. I ako lišće ostane zeleno — što je više zeleno, u sebi ima više masti. Dakle kada netko jede kruh, na primjer, iz kruha ne može uzeti mnogo masti. Uzme više, na primjer, od potočarki — te sitne biljke s vrlo sitnim listovima — više masti nego kada jede kruh.

Otuda običaj o stavljanju maslaca na kruh, neke vrste masti. To nije samo zbog okusa. I zašto ljudi sa sela žele slaninu s kruhom. To je opet mast, i također se jede iz dva razloga.

Kada jedem kruh, kruh radi na mojoj glavi jer elementi korijena biljke rade u stabljici. Stabljika, čak iako je stabljika i raste iznad tla u zraku, ipak u sebi ima snage korijena. Nije pitanje da li je nešto gore u zraku, već da li ima ikakve snage korijena. List, zeleni list, nema snage korijena. Nikada se ni jedan zeleni list nije pojavio dolje u zemlji. U kasno ljeto i jesen, kada snage Sunca više ne rade tako jako, stabljika može sazreti. Ali listu treba da budu otvorene najjače sunčeve snage; on raste prema Suncu. Dakle možemo reći, zeleni dio biljke radi posebno na srcu i plućima, dok korijen jača glavu. Krumpir također može raditi u glavi. Kada jedemo zelenje, ono nam posebno daje biljne masti; jačaju naše srce i pluća, srednjeg čovjeka, čovjeka grudi.

To je, rekao bih, tajna ljudske prehrane: da ako želim raditi na mojoj glavi, za večeru imam korijenje ili stabljike. Ako želim raditi na mom srcu ili plućima, napravim sebi zelenu salatu. I u tom slučaju, jer su te supstance uništene u crijevima i samo njihove snage nastavljaju raditi, kuhanje nije toliko neophodno. Zato se lišće može jesti sirovo kao salata. Što god će raditi na glavi ne može se jesti sirovo; mora se kuhati. Kuhana hrana posebno radi na glavi. Salata i slične stvari posebno radi na srcu i plućima, izgrađujući ih, prehranjujući ih preko masti.

Ali sada, gospodo, ljudsko biće ne mora hraniti samo glavu i srednje tijelo, oblast grudi, ono mora hraniti i same probavne organe. Ono treba stomak, crijeva, bubrege, i jetru, i samo mora graditi ove probavne organe. Sada je ovo zanimljivo: za izgradnju probavnih organa treba za hranu proteine, protein koji je u biljkama, posebno sadržan u njihovim cvjetovima, a naročito u njihovom voću. Tako možemo reći: korijen posebno prehranjuje glavu [vidi raniji crtež]; sredina biljke, stabljika i lišće, prehranjuje posebno prsa; a voće prehranjuje niže tijelo.

Kada gledamo naša žitna polja možemo reći, Dobro da su tu! jer to hrani našu glavu. Kada pogledamo dolje na zelenu salatu koju smo uzgojili, sve to lišće koje jedemo bez kuhanja jer se lako probavlja u našim crijevima — a mi želimo njegove snage — tu dobijemo sve što održava naše organe grudi. Ali bacite pogled na šljive i jabuke, i voće koje raste na stablu — ah! njega se ne trebamo mučiti mnogo kuhati, jer je ono skuhanu od samog Sunca tijekom cijelog ljeta! Tu se unutarne sazrijevanje već događalo, tako da je to nešto sasvim različito od korijenja, ili od strukova i stabljika (koji nisu sazreli već u stvari sasušeni od Sunca). Voće, kako sam rekao, ne trebamo mnogo kuhati — ukoliko nemamo slab organizam, u kom slučaju crijeva ne mogu uništiti voće. Tada ga moramo kuhati; moramo imati dinstano voće i slično. Ako netko ima crijevne bolesti, mora biti oprezan i uzimati voće u nekoj kuhanoj formi — umak, džem, i tako dalje. Ako netko ima savršeno zdrav probavni sustav, savršeno zdrav sustav crijeva, tada je voće prava stvar za prehranu nižeg tijela, preko proteina koje sadrži. Protein iz bilo kog voća prehranjuje vaš stomak, prehranjuje sve vaše probavne organe u vašem nižem tijelu.

Možete vidjeti kakav su dobar instinkt ljudska bića imala za ove stvari! Naravno, nisu poznavala sve koncepte koje vam govorim, ali su to znala instinktivno. Uvijek su pripremala miješanu ishranu od korijenja, zelenja i voća; sve su to jeli, i čak su i relativne količine ove tri stvari koje treba jesti bile ispravno određene instinktima.

Ali sada, kao što znate, ljudi ne jedu samo biljke, jedu također i životinje, meso životinje, životinjske masti i tako dalje.

Zasigurno nije na antropozofiji da zauzima fanatični ili sektaški stav. Njen zadatak je samo reći kako stvari stoje. Ne može se jednostavno reći da bi ljudi trebali jesti samo biljke, ili da bi trebali također jesti i životinje, i tako dalje. Može se samo reći da neki ljudi sa snagama koje su dobili nasljeđivanjem jednostavno nisu dovoljno jaki da unutar svog tijela izvrše sav rad potreban za uništenje biljnih masti, da ih unište tako potpuno da se u njihovim tijelima razviju snage za proizvodnju vlastite masti. Vidite, osoba koja jede samo biljne masti — pa, bilo zbog odustajanja da postane impozantan, naočit momak, ili nečeg drugog mora imati strašno dobar probavni sustav, tako zdrav da mu je lako uništiti biljne masti i na taj način dobiti snage za izgradnju vlastite masti. Većina ljudi stvarno nije u stanju proizvesti vlastitu mast ako imaju samo biljne masti za uništiti. Kada netko jede životinjsku mast iz mesa, to nije potpuno uništeno. Biljne masti ne idu dalje od crijeva, one su uništene u crijevima. Ali mast sadržana u mesu ide dalje, prelazi u ljudsko biće. I osoba može biti slabija nego da je bila na ishrani od biljnih masti.

Prema tome, moramo praviti razliku između dvije vrste tijela. Prvo su tijela koja ne vole mast, ne uživaju jedući slaninu, jednostavno ne vole masnu hranu. To su tijela koja relativno lako uništavaju biljne masti i žele na taj način formirati vlastitu mast. Oni kažu: “Bilo koju mast da nosim okolo, želim je sam napraviti; želim baš moju vlastitu mast”. Ali ako netko trpa svoj stol s masnom hranom, tada neće reći, “Želim napraviti vlastitu mast”; on kaže, “Svijet mi treba dati mast”. Jer životinjska mast prelazi u tijelo, čineći prehranjivanje lakšim.

Kada dijete cucla bombom, ne radi to zbog ishrane. Ima, sigurno, nečeg hranjivog u njemu, ali dijete ga ne cucla radi toga; cucla ga zbog slatkog okusa. Slatkoća je predmet njegove svijesti. Ali ako odrasli jede goveđu mast, ili svinjsku mast, ili slično, dakle, to prelazi u njegovo tijelo. To zadovoljava njegovu žudnju baš kao što bombon zadovoljava djetetovu žudnju. Ali to nije potpuno jednako, jer odrasli osjeća tu žudnju unutar sebe. Odrasli treba tu unutarnju žudnju kao odgovor na njegovo unutarnje biće. Zato on voli meso. Jede ga jer ga njegovo tijelo voli.

Ali nema koristi od fanatizma u ovim stvarima. Ima ljudi koji jednostavno ne mogu živjeti ako ne jedu meso. Osoba treba pažljivo razmotriti da li će biti u stanju nastaviti bez njega. Ako odluči da može bez njega i prijeđe sa mesne na vegetarijansku prehranu, osjećati će se jača nego je bila prije. To je ponekad teško, očito: neki ljudi ne mogu se nositi s mišlju o životu bez mesa. Ako, međutim, netko postane vegetarijanac, osjeća se jači — jer više nije obvezan u svom tijelu deponirati stranu mast; on pravi svoju vlastitu mast, i to čini da se osjeća jačim.

To znam iz vlastitog iskustva. Inače ne bi izdržao napore ove zadnje dvadeset i četiri godine! Nikad ne bih mogao putovati cijele noći, na primjer, i zatim slijedeće jutro dati predavanje. Jer je činjenica, da ako je netko vegetarijanac iznutra izvršava određenu aktivnost koje su ne-vegetarijanci pošteđeni, koju je već napravila životinja. To je važna razlika.

Ali nemojte sada misliti da bi ja ikada agitirao za vegetarijanstvo! Treba uvijek najprije utvrditi da li je osoba sposobna postati vegetarijanac ili ne; to je individualna stvar.

Vidite, ovo je posebno važno u vezi proteina. Netko može probaviti protein ako može jesti biljni protein i razbiti ga u crijevima. I tada od njega dobiva snage. Ali kada su crijeva slaba, treba protein uzeti izvana, što znači da treba jesti pravu vrstu proteina, što bi bio životinjski protein. Kokoši koje nesu jaja također su životinje! Tako je protein nešto što se sasvim pogrešno prosuđuje osim ukoliko se ne razmatra s antropozofske točke gledišta.

Kada jedem korijenje, njegovi minerali idu gore u moju glavu. Kada jedem zelenu salatu, njene snage idu u moje grudi, pluća, i srce — ne njene masti, već snage iz njenih masti. Kada jedem voće, protein iz voća ostaje u crijevima. A protein iz životinjskih supstanci ide dalje od crijeva u tijelo; životinjski protein se širi. Netko bi mogao misliti, prema tome, da ako osoba jede proteina u izobilju, biti će dobro hranjeni pojedinac. To je dovelo do činjenice u ovom materijalističkom dobu da su ljudi koji su studirali medicinu za prosječnu ishranu preporučivali prekomjerne količine proteina: držali su da je bilo neophodno sto dvadeset do sto pedeset grama proteina — što je smiješno. Danas se zna da je neophodna samo četvrtina te količine. I u stvari, ako osoba jede takvu enormnu i neophodnu količinu proteina — dakle, tada se događa nešto što se jednom dogodilo s izvjesnim profesorom i njegovim asistentom.

Imali su čovjeka koji je patio od neishranjenosti i željeli su ga ojačati s proteinom. Sada je općenito priznato da kada netko konzumira velike količine proteina — on je, naravno, u njemu pretvoren — njegova mokraćna će pokazati da ga je imao u ishrani. Tako se sada s ovom dvojicom dogodilo da čovjekov urin nije pokazao znakove prisutnosti proteina u njegovom tijelu. Nije im palo na pamet da je već prošao kroz crijeva. Profesor je bio u strašnom stanju. A asistentu su se tresle noge i plašljivo je rekao: “Gospodine — profesore — možda — kroz crijeva?” Naravno!

Što se dogodilo? Natrpali su čovjeka proteinom a nije mu bio koristan, jer je otišao iz stomaka u crijeva i zatim vani. Uopće se nije raširio po tijelu. Ako netko proguta previše proteina, on uopće ne ide u tijelo, već u fekalne otpadne tvari. Čak i tada, tijelo dobije nešto od toga: prije nego izađe, leži u crijevima i postaje otrov i truje cijelo tijelo. To se može dogoditi od previše proteina. I od ovakvog trovanja vrlo često dolazi do arterioskleroze — tako da mnogi ljudi dobiju arteriosklerozu prerano, jednostavno puneći se s previše proteina.

Važno je, kako sam pokušao pokazati, znati ove stvari o prehrani. Jer mnogi ljudi su potpuno uvjereni da što više jedu, bolje se hrane. Naravno da to nije točno. Često se bolje hrani onaj tko jede manje, jer se tada ne truje.

Stvar je u tome da zaista treba znati kako različite supstance djeluju. Treba znati da minerali rade posebno na glavi; ugljikohidrati — upravo onakvi kakvi se mogu naći u našoj običnoj hrani, kruhu i krumpirima, na primjer — više rade na sustavu pluća i sustavu grla (pluća, grlo, nepce i tako dalje). Masti rade posebno na srcu i krvnim sudovima, arterijama i venama, a protein posebno na abdominalnim organima. Glava ne sadrži posebnu količinu proteina. Onaj protein koji posjeduje — naravno, također se treba hraniti s proteinom, jer napokon, sastoji se od živih supstanci — taj protein čovjek mora sam formirati. I ako se netko prejede, nema svrhe vjerovati da se tako dobije zdrav mozak, jer se događa upravo obratno: dobije se zatrovan mozak.

Protein: abdominalni organi

Masti: srce i krvni sudovi

Ugljikohidrati: pluća, grlo, nepce

Minerali: glava

Možda bi još jedan sastanak trebali posvetiti prehrani? To bi bilo dobro, jer su ova pitanja veoma važna. Dakle onda, subota u devet sati.

PITANJE PREHRANE. PREHRANA DJECE. GNOJENJE TLA

PREDAVANJE VII

Dornach, 2.kolovoza 1924

Rudolf Steiner: Danas bih želio nešto dodati kao odgovor na pitanje g. Burlea prošlog četvrtka. Sjećate se da sam govorio o četiri supstance neophodne za ljudsku prehranu: minerali, ugljikohidrati, koji se mogu naći u krumpiru, ali posebno u našim poljskim žitaricama i mahunarkama, zatim masti, i proteini. Naglasio sam koliko je različita naša prehrana s obzirom na proteine u usporedbi, na primjer, sa soli. Čovjek uzima sol i ona putuje cijelim putem do glave, na takav način da sol ostaje sol. Stvarno nije promijenjena osim što je razgrađena. Kao sol zadržava svoje snage cijelim putem do čovjekove glave. Suprotno tome, protein — protein iz običnog kokošjeg jaja, na primjer, ali također i protein iz biljaka — taj protein je u ljudskom tijelu odmah razbijen, dok je još u stomaku i crijevima; on ne ostaje i dalje protein. Ljudsko biće posjeduje snage s kojima taj protein može razbiti. Ono također ima snage da nešto može iznova izgraditi, napraviti svoj vlastiti protein. To ne bi mogao ako ne bi već prethodno razbio drugi protein.

Sada promislite kako je, gospodo, s ovim proteinom. Zamislite da ste postali iznimno pametna osoba, toliko pametni da ste uvjereni da možete napraviti sat. Ali sat ste vidjeli jedino izvana, tako da ga ne možete odmah napraviti. Ali ako pokušate i rastavite neki sat na dijelove, rastavite i posložite dijelove na takav način da možete promatrati u kakvom je odnosu pojedini dio s drugima, tada ćete znati kako bi ga ponovno sastavili. To je ono što ljudsko tijelo radi s proteinom. Mora uzeti protein i cijelog ga rastaviti.

Protein se sastoji od ugljika, dušika, kisika, vodika i sumpora. To su mu najvažnije komponente. I sada je protein potpuno razdvojen na dijelove, tako da kada svi oni dođu do crijeva, čovjek u sebi nema protein, već ima ugljik, dušik, kisik, vodik, i sumpor. Vidite kako je to? — sada čovjek ima protein sav razložen na dijelove kao što ste vi imali sat na stolu. Dakle sada ćete reći, Naravno! kada sam rastavljao sat, pažljivo sam promatrao, i sada mogu napraviti sat. Slično ja trebam jesti protein samo jedanput; nakon toga, mogu ga sam napraviti. Ali to se ne događa tako, gospodo. Ljudsko biće ima memoriju kao potpuni ljudski entitet; samo njegovo tijelo nema takvu memoriju u koju se može nešto zabilježiti, ono koristi snage “memorije” samo za izgradnju sebe. Dakle uvijek treba jesti novi protein da bi mogli napraviti protein.

Činjenica je, ljudsko biće je uključeno u vrlo, vrlo kompliciranu aktivnost kada proizvodi svoj vlastiti protein. Najprije dijeli protein koji je pojeo na dijelove i ugljik iz njega stavlja svugdje u svoje tijelo. Već znate da iz zraka udišemo kisik i taj kisik kombiniramo s ugljikom koji smo dobili iz proteina i drugih hranjivih elemenata. I izdišemo ugljik u ugljičnom dioksidu, zadržavajući dio u sebi. Tako sada imamo ugljik i kisik zajedno u našem tijelu. Ne zadržavamo i ne koristimo kisik koji je bio u

proteinu; koristimo kisik koji smo udahnuli za kombiniranje s ugljikom. Dakle mi ne radimo vlastiti protein kako materijalisti to opisuju: naime, da jedemo mnogo jaja koja su zatim odložena u našem tijelu tako da su jaja koja smo pojeli raširena po cijelom tijelu. To nije točno.

U stvari, spašava nas organizacija našeg tijela tako da kada jedemo jaja, svi ne postanemo lude kokoši! To je činjenica. Ne postajemo lude kokoši jer dolje u našim crijevima razbijemo protein i umjesto da koristimo kisik koji je u proteinu, koristimo kisik koji dolazi iz zraka. Također, kako udišemo kisik udišemo i dušik također; dušik je uvijek u zraku. Opet, ne koristimo dušik koji nam dolazi iz kokošnjih jaja; koristimo dušik koji smo udahnuli iz zraka. A vodik koji smo pojeli s jajima, ni njega ne koristimo, uopće ne. Koristimo vodik koji smo uzeli kroz naš nos i naše uši, kroz sva naša osjetila; to je vodik koji koristimo za napraviti naš protein. Sumpor također — mi to stalno primamo iz zraka. Vodik i sumpor dobivamo iz zraka. Iz proteina koje jedemo, čuvamo i koristimo samo ugljik. Druge supstance, uzimamo iz zraka. Dakle vidite kako je to s proteinom.

Slična je situacija s mastima. Pravimo naš vlastiti protein, koristeći samo ugljik iz vanjskog proteina. Također pravimo i našu vlastitu mast, koristimo vrlo malo ugljika iz naše hrane. Dakle vidite, proizvodimo naš vlastiti protein i mast. Samo ono što konzumiramo u krumpirima, mahunama, i žitaricama prelazi u naše tijelo. U stvari, čak ni te stvari ne idu potpuno u naše tijelo, već samo u donji dio glave. Minerali koje konzumiramo idu gore u cijelu glavu; od njih imamo ono što trebamo za izgradnju naših kostiju.

Prema tome vidite, gospodo, moramo voditi računa da dovedemo zdrav biljni protein u naše tijelo. Zdrav biljni protein! To je ono što naše tijelo treba u velikim količinama. Kada uzimamo protein iz jaja, naše tijelo može biti prilično lijeno; lako može razbiti protein, jer je taj protein lako razbiti. Ali biljni protein, koji dobijemo od ploda — uglavnom je u tom dijelu biljke, kao što sam rekao u četvrtak — nama je posebno vrijedan. Ako osoba želi očuvati zdravlje, zaista je neophodno uključiti plodove u svoju ishranu. Kuhane ili sirove, ali plodove mora uzimati. Ako zapostavi jedenje plodova, postepeno će osuditi svoje tijelo na vrlo sporu probavu.

Možete vidjeti da je to također pitanje i davanja odgovarajuće prehrane samim biljkama. A to znači, moramo shvatiti da su biljke žive stvari; one nisu minerali, one su nešto živo. Biljka nam dolazi od sjemena koje stavljamo u tlo. Biljka ne može cvjetati ukoliko i samo tlo nije u nekoj mjeri živo. I kako činimo tlo živim? Odgovarajućim gnojenjem. Da, odgovarajuće gnojenje je ono što će nam dati zaista dobar biljni protein.

Moramo se sjetiti da je kroz mnogo, mnogo vjekova čovjek znao da je pravo gnojivo ono što dolazi iz konjskih staja, iz kravljih staja i tako dalje; pravo gnojivo je ono što dolazi od same farme. Kada je nedavno sve postalo materijalističko, ljudi su govorili: Pogledajte! možemo to jednostavnije napraviti ako vidimo koje su supstance u gnojivu i zatim ih uzmemo iz mineralnog carstva: mineralno gnojivo!

I možete vidjeti, gospodo, kada se koristi mineralno gnojivo, to je kao da stavimo minerale u zemlju; tada jedino korijen postaje jak. Tada iz biljke dobijemo supstance koje pomažu izgradnju naših kostiju. Ali iz biljke ne dobijemo odgovarajući protein. I biljke, naše poljske žitarice su dugo vremena patile od nedostatka proteina. I nedostatak će postajati sve veći ukoliko se ljudi ne vrate na ispravno gnojenje.

Već su bila poljoprivredna savjetovanja na kojima su farmeri kazali: Da, plodovi postaju sve lošiji! I to je točno. Ali naravno farmeri ne znaju razlog. Svaka starija osoba zna da je kada je bila mlada, sve što dolazi iz polja bilo stvarno bolje. Nema smisla razmišljati da se može napraviti gnojivo jednostavno kombinirajući supstance koje su prisutne u kravljem gnoju. Treba jasno vidjeti da gnoj ne dolazi iz kemijskog laboratorija već iz laboratorija koji je daleko više znanstven — dolazi iz daleko, daleko više znanstvenog laboratorija unutar krave. I zato je kravlje gnojivo stvar koja ne čini snažnim samo korijen biljke, već snažno djeluje na plodove i u biljkama proizvodi dobar, odgovarajući protein koji čovjeka čini snažnim.

Ako tamo ne bude ničeg osim mineralnog gnojiva koje je postalo tako popularno, ili samo dušika iz zraka — dakle, gospodo, vaša djeca, a posebno, vaši unuci imati će blijeda lica. Nećete više vidjeti razliku između njihovih lica i njihovih bijelih ruku. Ljudska bića imaju čilu, zdravu boju kada je obradiva zemlja odgovarajuće gnojena.

Dakle vidite, kada govorimo o prehrani trebamo uzeti u obzir kako su namirnice dobivene. To je od iznimnog značaja. U raznim okolnostima možete vidjeti da ljudsko tijelo samo žudi za onim što mu treba. Samo jedan primjer: ljudi koji su u zatvoru godinama, obično dobivaju hranu koja sadrži jako malo masti, tako razvijaju veliku žudnju za njom; i kada ponekad sa svijeće koju stražar nosi u ćeliju kap voska padne na pod, zatvorenik odmah skoči polizati mast. Ljudsko tijelo toliko jako osjeća nedostatak neke potrebne supstance. To ne primjećujemo ako iz dana u dan jedemo pravilno i redovito; tada se neće dogoditi da našem tijelu nedostaje neki esencijalni element. Ali ako nešto u prehrani tjednima stalno nedostaje, tada tijelo postaje iznimno gladno. To je također nešto što treba primijetiti.

Već sam naglasio da su mnoge stvari povezane s oplodnjom. Na primjer, naši europski preci iz dvanaestog i trinaestog stoljeća, ili još ranije, bili su od nas različiti na mnogo načina. Obično se na tu činjenicu ne obraća pažnja. Između drugih stvari, oni nisu imali krumpir! Krumpir je uveden tek kasnije. Prehrana krumpirom je izvršila jak utjecaj. Kada se jedu žitarice, posebno postaju snažni srce i pluća. Žitarice jačaju srce i pluća. Tako čovjek razvija zdrave grudi i dobrog je zdravlja. Samo nije toliko željan mišljenja koliko disanja, možda; ali veoma je izdržljiv ako ima pravilno disanje. I ovdje ću reći: ne smatram da netko ima jaka pluća ako uvijek otvara prozor i vapi, „Neka uđe ovdje svjež zrak”! Ne! osoba ima jaka pluća ako su u takvu stanju da mogu podnijeti bilo kakav zrak. Žilava osoba nije ona koja ne može sve podnijet već ona koja može!

Ovih dana se mnogo govori o očvršćivanju. Promislite kako su djeca „očvršćila”! U današnje vrijeme (u imućnim kućama, naravno, ali onda to drugi brzo slijede) djeca su odjevena — dobro, kada smo mi bili djeca, nosili smo duge hlače i bili dobro

prekriveni — maksimalno, išli smo bosonogi - sada, odjeća ide do koljena ili je još kraća. Da su roditelji znali da je to najbolja priprema za kasnije napade upale slijepog crijeva, bili bi mnogo obazriviji. Ali moda je tiranin! — stvarima se ne pridaje pažnja, i djeca su odjevena tako da njihova mala odjeća doseže tek do koljena, ili manje. Jednog dana će dosezati samo do trbuha — to će biti moda! Moda ima jak utjecaj.

Ali što je tu stvarno u pitanju? Ljudi na to ne obraćaju pažnju. To je ovako: Ljudsko biće je konstituirano cijelim organizmom tako da je zaista sposobno izvršiti unutarnji rad na svoj hrani koju konzumira. I u vezi toga posebno je važno znati da čovjek postaje jak kada ispravno radi na hrani koju jede. Djecu ne čini jačim tretman koji sam spomenuo. Tako su „očvrsnula” da kasnije u njihovom životu — samo ih pogledajte! — kada trebaju prijeći preko praznog trga dok ih vruće sunce žari, kupaju se u znoju i to nisu u stanju. Netko nije postao prekaljen ako ne može nešto podnijeti; osoba koja može podnijet sve moguće poteškoće je ona koja je prekaljena. Tako, u ranijim vremenima ljudi nisu bili prekaljeni; ipak su imali zdrava pluća, zdrava srca, i tako dalje.

I onda dolazi prehrana krumpirom! Krumpir malo brine za pluća i srce. On doseže glavu, ali samo, kako sam rekao, nižu glavu, ne višu glavu. On ide u nižu glavu, gdje netko misli i provodi sposobnosti kritike. Prema tome, možete vidjeti, u ranija vremena bilo je manje novinara. Još nije bilo tiskarske industrije. Promislite na količinu mišljenja koja se u našem svijetu dnevno troši, samo da bi izašle novine! Sve to mišljenje, to je previše, to uopće nije neophodno – i za to trebamo zahvaliti ishrani krumpirom! Jer osoba koja jede krumpir stalno je stimulirana da misli. Ne može ništa osim misliti. Zato njena pluća i srce postaju slabi. Tuberkuloza, tuberkuloza pluća, nije bila široko raširena dok nije uvedena prehrana krumpirom. I najslabija ljudska bića su ona koja žive u regijama u kojima ne raste gotovo ništa osim krumpira, gdje ljudi žive na krumpiru.

Znanost duha je sposobna znati ove materijalne činjenice. (To često govorim.) Materijalistička znanost ne zna ništa o prehrani; nema pojma što je za čovječanstvo zdrava hrana. Upravo je to osobina materijalizma, da misli i misli i misli — i ne zna ništa. Istina je na kraju: ako netko želi zaista sudjelovati u životu, iznad svega treba nešto znati! To su stvari koje sam želio reći o ishrani.

Sada bi možda još željeli pitati neko posebno pitanje?

Pitanje: Dr. Steiner, u vašem zadnjem govoru spomenuli ste arteriosklerozu. Vlada mišljenje da ova bolest dolazi ako se jede mnogo mesa, jaja i slično. Poznajem nekog kod koga je bolest počela kada je imao pedeset; postao je sasvim ukočen kada je imao sedamdeset. Ali sada ima osamdeset pet ili osamdeset šest, i mnogo je aktivniji nego kada je bio u pedesetima ili šezdesetima. Da li je arterioskleroza uzmakla? Da li je to moguće? Ili postoji neki drugi razlog? Možda trebam spomenuti da osoba nikada nije pušila i pila je veoma malo alkohola; živjela je stvarno pristojan život. Ali u svojim ranijim godinama jeo je prilično mnogo mesa. Sa sedamdeset je mogao vrlo malo raditi, ali sada je sa osamdeset pet stalno aktivan.

Dr. Steiner: Dakle — Razumio sam da je tu osobu pogodila arterioskleroza kada je imala pedeset, da je postao ukočen i mogao jako malo raditi. Niste rekli da li mu se sjećanje pogoršalo; možda niste primijetili. Stanje se nastavilo do njegovih sedamdesetih; tada je opet postao aktivan, i još je živ. Da li još ima neki simptom ranije arterioskleroze ili je potpuno pokretan i aktivan?

Ispitivač: Danas je potpuno aktivan i pokretniji nego kada je imao šezdeset pet ili sedamdeset. On je moj otac.

Dr. Steiner: Dobro, najprije trebamo ustanoviti točnu prirodu ranije arterioskleroze. Obično arterioskleroza uhvati osobu na takav način da njegove arterije općenito postanu sklerotične. Ako su čovjekove arterije općenito sklerotične, on naravno postaje nesposoban kontrolirati svoje tijelo sa svojom dušom i duhom, i tijelo postaje rigidno. Također se može dogoditi da netko ima arteriosklerozu ali ne cijelog tijela; bolest je, na primjer, mogla poštediti njegov mozak. Tada je slučaj slijedeće. Vidite, ja sam nešto upoznat s vašim vlastitim zdravstvenim stanjem. Ne poznajem vašeg oca, ali možda možemo otkriti nešto o očevu zdravlju iz vašeg vlastitog. Na primjer, vi malo patite, ili ste patili (nadam se da je potpuno izliječeno), od peludne groznice. To znači da u sebi nosite nešto što tijelo može razviti samo ako ne postoji tendencija za arteriosklerozu u glavi, već samo izvan glave. Nitko tko je predisponiran za arteriosklerozu u cijelom tijelu ne može patiti od napada peludne groznice. Jer peludna groznica je upravo obrnuta od arterioskleroze. Vi patite od peludne groznice. To pokazuje da je vaša peludna groznica — naravno da nije ugodno imati peludnu groznicu, mnogo je bolje izliječiti: ali govorimo o tendenciji da je se ima — vaša peludna groznica je vrsta sigurnosnog ventila protiv arterioskleroze.

Ali svatko dobije arteriosklerozu u maloj mjeri. Ne može se ostarjeti bez da je imamo. Ako je netko dobije u cijelom tijelu, to je drugo: tada si ne može pomoći, postaje krut u cijelom tijelu. Ali ako netko dobije arteriosklerozu u glavi a ne u ostatku tijela, tada — dakle, ako netko stari na ispravan način, etersko tijelo postaje sve jače (o tome sam prije govorio), i više nema toliku potrebu za mozgom, i tako mozak može postati star i krut. Etersko tijelo može kontrolirati to stanje male skleroze — koje u ranijim godinama čini nekog i starim i krutim; sada ga etersko tijelo može kontrolirati vrlo pametno tako da nije više tako ozbiljno.

Vaš otac, na primjer, nije sam trebao imati peludnu groznicu, mogao je imati samo sklonost za nju. I vidite, upravo ta sklonost za nju je bila dobrobit za njega. Čak se može reći — može izgledati malo nategnuto, ali osoba koja ima tendenciju za peludnu groznicu čak može reći, Hvala Bogu za tu sklonost! Peludna groznica mi sada ne smeta, i daje mi stalnu predispoziciju za omekšavanje arterija. Čak i ako se peludna groznica ne pojavi, štiti ga od arterioskleroze. I ako on ima sina, sin može imati peludnu groznicu izvana. Sin može izvana patiti od neke bolesti koja je kod oca gurnuta unutra.

Zaista, to je jedna od tajni nasljeđivanja: da mnoge stvari kod nasljednika postaju bolesti koje su kod očeva bile aspekt zdravlja. Bolesti su klasificirane kao arterioskleroza, tuberkuloza, ciroza, dispepsija, i tako dalje. O tom se može napisati

vrlo atraktivna knjiga; može se jednostavno napisati kako bolesti napreduju. Ali iz toga se ne može mnogo dobiti, iz jednostavnog razloga jer je arterioskleroza, na primjer, različita kod svake pojedine osobe. Nema dvije osobe koje imaju sličnu arteriosklerozu; svatko je pogođen na različit način. To je zaista tako, gospodo. I to nikog ne treba iznenaditi.

Bila su dva profesora na berlinskom sveučilištu. Jedan je imao sedamdeset godina, drugi devedeset dvije. Mlađi je bio dobro poznat; napisao je mnogo knjiga. Ali bio je čovjek čija je filozofija bila sasvim unutar materijalizma; imao je samo misli duboko ukorijenjene u materijalizmu. Takve misli također pridonose arteriosklerozu. I imao je arteriosklerozu. Kada je došao do sedamdeset, morao je u mirovinu. Kolega koji je imao preko devedeset nije bio materijalista; ostao je dijete većinu svog života, i još je podučavao s ogromnom živošću. Rekao je, "Da, taj moj kolega, taj mladi momak! Ja ga ne razumijem. Ja još ne želim u mirovinu, osjećam se tako mlad". Onaj drugi, „momak,” bio je skinut, nije više mogao podučavati. Naravno da je i devedeset dvogodišnjak s godinama postao sklerotičan, njegove arterije su bile potpuno sklerotične, ali zbog njegove pokretnosti duše još je mogao nešto napraviti s takvim arterijama. Drugi čovjek nije imao takvu mogućnost.

A sada još nešto u odgovoru na g.Burleovo pitanje o mrkvi. G. Burle je rekao, „Ljudsko tijelo instinktivno žudi za onim što treba. Djeca često uzimaju mrkvu u ruke. Djeca, i odrasli također, ponekad su prisiljeni jesti hranu koja za njih nije dobra. Mislim da je pogrešno kada se netko gnuša neke hrane. Imam dječaka koji neće da jede krumpire”.

Gospodo, trebate samo promisliti na jednu stvar: kada životinje ne bi imale instinkt što je za njih dobro, a što je za njih loše, već bi odavno nestale. Jer životinje na pašnjacima dolaze i do otrovnih biljaka također — sve one — i da ne znaju instinktivno da ne mogu jesti otrovne biljke, sigurno bi ih jele. Ali uvijek prođu pokraj njih.

Ali ima još nešto. Životinje pažljivo biraju što je za njih dobro. Da li ste ikada gojili guske, kljukali ih hranom? Mislite li da bi guske to ikada same radile? Jedino ih ljudi sile toliko jesti. Kod svinja je to drugačije; ali što mislite koliko bi mršave bile da ih mi ne potičemo da jedu toliko mnogo? U svakom slučaju, kod svinja je to nešto drugačije. One su stekle svoje osobine kroz nasljeđivanje; njihovi preci su se morali priviknuti na svu hranu koja proizvodi mast. Te stvari su uzimali u hranu u ranijim vremenima. Ali prvobitne svinje je trebalo prisiliti da to jedu! Ni jedna životinja nikada sama ne jede ono što za nju nije dobro.

Ali sada, gospodo, do čega je doveo materijalizam? Više se ne vjeruje u takav instinkt.

U mladosti sam imao prijatelja s kojim sam često objedovao. Bili smo osjetljivi u vezi hrane koju jedemo i imali smo naviku promišljati što je za nas dobro. Kasnije, kako se to u životu događa, izgubili smo kontakt, i nakon nekoliko godina došao sam u grad gdje je on živio, i bio pozvan da s njim ručam. I što sam vidio? Vagu pokraj

njegova tanjura! Pitao sam, „Što će ti ta vaga?” Znao sam, naravno, ali želio sam čuti što će reći. Rekao je, „važem meso koje mi donesu, da bi jeo pravu količinu — salatu također”. Bio je tamo, važuci sve što će staviti na tanjur, jer mu je znanost tako govorila. I što se s njim dogodilo? Potpuno se odučio od zdravog instinkta za to što treba jesti i konačno to više nije znao! I sjećate se? — bilo je u knjizi: „osoba treba od sto dvadeset do sto pedeset grama proteina ”; to je on, savjesno mjerio. Danas se predviđa da je ispravna količina pedeset grama, tako da je njegova količina bila pogrešna.

Naravno, gospodo, kada osoba ima dijabetes, to je očito različita situacija. Šećerna bolest, dijabetes, pokazuje da je osoba izgubila instinkt za prehranu.

Tu dolazite do suštine stvari. Ako dijete ima tendenciju prema crvima, čak i najmanju tendenciju, ono će učiniti sve da to spriječi. Biti ćete nekada zaprepasteni vidjeti dijete koje u vrtu traži gdje rastu mrkve, i zatim ćete ga tamo naći kako jede mrkve. I ako je vrt daleko, to nije bitno, dijete svakako gaca prema njemu i nalazi mrkvu – jer dijete koje ima sklonost crvima žudi za mrkvama.

I tako, gospodo, najkorisnija stvar koju možete napraviti je ovo: promatrajte dijete kada je odbijeno od sise, kada više nema mlijeko, promatrajte što mu se počinje sviđati jesti a što ne. U trenutku kada dijete počinje dobivati vanjsku prehranu, od njega se može naučiti što mu treba davati. U trenutku kada se počinje poticati da jede ono što netko misli da treba jesti, u tom trenutku mu se kvare instinkti. Treba mu davati stvari za koje instinktivno pokazuje da mu se sviđaju. Naravno, ako sklonost prema nečemu previše ugrožava, to treba zabraniti — ali onda treba pažljivo promotriti što je to što se zabranjuje.

Na primjer, možda po vašem mišljenju dajete djetetu sve dobre stvari, a ipak u trenutku kada dijete dođe do stola ne može si pomoći da se popne na sjedalicu i nagne nad stol za grumenom šećera! To je nešto što treba gledati na pravi način. Jer za dijete koje se nagne nad stolom radi grumena šećera to očito ima veze s njegovom jetrom. Upravo jednostavna činjenica da mora doći do mrvice šećera, znak je da njegova jetra nije u redu. Samo ona djeca kojima nešto nije u redu s jetrom traže šećer — ona je zatim liječena s šećerom. Druge šećer ne zanima; ignoriraju ga. Naravno, ne može se dopustiti da ovakva predstava prijeđe u naviku; ali za nju treba imati razumijevanja. I može se razumjeti na dva načina.

Vidite, ako dijete cijelo vrijeme gleda i misli, kada otac ili majka ne budu gledali, ja dakle mogu uzeti šećer: tada će se kasnije šuljati drugim stvarima. Ako zadovoljite dijete, ako mu date što mu treba, onda ono ne postaje lopov. Od velike je važnosti s moralnog stajališta da li se promatraju ove stvari ili ne. To je veoma važno, gospodo.

I dakle na pitanje koje je upravo postavljeno treba odgovoriti na ovaj način: Treba pažljivo promatrati što dijete voli a što mu se gadi, i ne prisiljavati ga da jede ono što mu se ne sviđa. Ako se dogodi, na primjer, kao što se i događa s mnogom djecom, da ne žele jesti meso, tada je činjenica da dijete iz mesa dobije crijevne otrove i želi ih izbjeći. Njegov instinkt je dobar. Svako dijete koje može sjesti za stol gdje svi drugi

jedu meso i može ga odbiti zasigurno ima tendenciju razvijanja crijevnih otrova iz mesa. Te stvari treba uzeti u obzir.

Vidite da znanost mora postati mnogo profinjenija! Danas je previše kruta. S vagama, sa svime što se odvija u laboratorijima, to nije težnja za čistom znanostu.

Kod prehrane, što je stvar koja nas sada posebno zanima, zaista je tako, da treba steći pravo razumijevanje za to u kakvom je odnosu s duhom. Kada ljudi pitaju o tome, često ponudim dva primjera. Promislite, gospodo, na novinara: kako mora toliko *misliti* — a to nije čak neophodno. Čovjek mora mnogo misliti, mora misliti toliko logičnih misli; gotovo je nemoguće za ljudsko biće da ima toliko logičnih misli. I tako nalazite da novinar — ili neka druga osoba koja piše profesionalno — voli kavu, sasvim instinktivno. Sjedi u kafiću i pije kave jednu za drugom, i glode svoju olovku tako da će izaći nešto što može zapisati. Glodanje olovke mu ne pomaže, ali kava da, tako da jedna misao dolazi od druge, jedna misao se pridružuje drugoj.

A zatim pogledajte diplomate. Ako se jedna misao pridružuje drugoj, ako jedna misao dolazi od druge, to je za njih loše! Kada su diplomati logični, onda su dosadni. Moraju biti zabavni. U društvu se ljudi ne žele zamarati logičkim razmišljanjem — „na prvom mjestu – drugo – treće” — a ako prvo i drugo nisu tamo, treće i četvrto se, naravno, ne treba promišljati! Novinar se ne može baviti ničim osim financijama u članku o financijama. Ali ako ste diplomat možete govoriti o noćnim klubovima u isto vrijeme u kojem govorite o ekonomiji zemlje X, zatim možete komentirati kremaste kolače te-i-te dame, zatim možete skočiti na bogato tlo kolonija, nakon toga, gdje se uzgajaju najbolji konji, i tako dalje. Kod diplomata jedna misao mora preskočiti u drugu. Tako svatko tko mora biti šarmantan sugovornik slijedi instinkt i pije dosta čaja.

Čaj razbacuje misli; dopušta da se skoči u njih. Kava dovodi misli jednu do druge. Ako morate skakati od jedne misli do druge, tada morate piti čaj. Netko ih čak i zove „diplomatski čajevi”! — dok novinari sjede u kavani, pijući kavu za kavom. Možete vidjeti koliki utjecaj ima određena hrana ili piće na cijeli naš proces mišljenja. Tako je, naravno, ne samo s ta dva napitka, kavom i čajem; možemo reći, to su ekstremni primjeri. Ali upravo iz ovih primjera mislim da možete vidjeti da treba ozbiljno uzeti u obzir ove stvari. To je veoma važno, gospodo.

Dakle, naći ćemo se opet u srijedu u devet sati.

EVOLUCIJA LJUDSKE KULTURE

PREDAVANJE VIII

Dornach, 6.kolovoza 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Uručena su brojna pitanja, koja na zanimljiv način vode do onog što ćemo danas raspravljati. Netko je pitao:

„Kako je došlo do čovjekova kulturalnog razvoja?” To ću razmotriti u vezi s drugim pitanjem:

„Zašto primitivan čovjek ima tako jako vjerovanje u duh?”

Jasno da je zanimljivo istraživati kako su ljudska bića živjela u ranija vremena. Kao što znate, čak i površno gledano o tome postoje dva suprotstavljena mišljenja. Jedno je da je čovjek izvorno bio na visokom stupnju savršenosti, odakle je pao u sadašnje nesavršeno stanje. Tu ne trebamo praviti iznimku, ili se baviti načinom na koji su različiti ljudi interpretirali tu savršenost — neki govore o raj, neki o drugim stvarima. Ali do prije kratkog vremena postojalo je vjerovanje da je čovjek izvorno bio savršen i postepeno degenerirao u sadašnje stanje nesavršenosti. Drugo gledanje je ono koje ste vjerojatno upoznali kao jedino ispravno, naime, da je čovjek izvorno bio nesavršen, kao neka vrsta više životinje, i da je postupno evoluirao do veće savršenosti. Znae kako ljudi ukazuju na primitivne uvjete koji prevladavaju kod divljih naroda — takozvanih divljih naroda — u pokušaju da dobiju ideju o tome kakav je čovjek mogao biti kada je još sličio životinji. Ljudi kaži: Mi Europljani i Amerikanci smo visoko civilizirani, dok u Africi, Australiji, i tako dalje, još žive necivilizirane rase na svom izvornom stupnju, ili barem na stupnju blizu izvornog. Od njih se može naučiti kako je čovječanstvo izvorno izgledalo.

Ali, gospodo, to je preveliko pojednostavljenje slike ljudske evolucije. Najprije, nije točno da svi civilizirani ljudi zamišljaju da je čovjek izvorno bio fizički savršeno biće. Narodi Indije se sigurno ne slažu mnogo s mišljenjima naših modernih materijalista, a ipak, čak i tako, njihova koncepcija je da je fizički čovjek koji je hodao po Zemlji u primitivna vremena sličio na životinju. Zaista, kada Indijci, indijski mudraci, govore o čovjeku u njegovu izvornom stanju na Zemlji, oni govore o majmunolikom Hanumanu. Dakle vidite, nije točno da čak i ljudi s duhovnim pogledom na svijet oslikavaju prvobitnog čovjeka na način kako ga mi zamišljamo u raj. I u stvari, to nije tako.

Treba nam biti jasno da je čovjek biće koje unutar sebe nosi tijelo, dušu, i duh, gdje svaki od ova tri dijela prolazi vlastitu posebnu evoluciju. Naravno, ako ljudi nemaju misli o duhu, ne mogu govoriti o evoluciji duha. Ali jednom kad spoznamo da se čovjek sastoji od tijela, duše, i duha, možemo se dalje pitati kako evoluiraju tijelo, kako evoluiraju duša, i kako evoluiraju duh. Kada govorimo o ljudskom tijelu morali bi reći: Čovjekovo tijelo je postepeno usavršavano iz nižih stupnjeva. Moramo također

reći da nam dokaz za to daje živi otisak. Kako sam već naglasio, izvornog čovjeka nalazimo u slojevima zemlje, koji pokazuju tijelo slično životinjskom — ne zaista kao današnjih životinja ali ipak životinjsko, i to se moralo postepeno razviti do sadašnjeg stanja savršenosti. Nije u pitanju, prema tome, da je znanost duha kakva se provodi ovdje u Goetheanumu u zavadi s prirodnom znanošću, jer ona jednostavno prihvaća istine prirodne znanosti.

S druge strane, gospodo, moramo moći prepoznati da su u periodu od prije samo tri ili četiri tisuće godina, prevladavala gledanja iz kojih možemo mnogo naučiti i kojima se možemo samo diviti. Kada smo u proučavanju i razumijevanju spisa koji su se pojavili u Indiji, Aziji, Egiptu, i čak Grčkoj, vođeni pravim znanjem, vidimo da su ljudi tog doba bili mnogo ispred nas. Ono što su znali, međutim, bilo je stečeno na sasvim različit način od načina na koji mi danas stječemo znanje.

Postoji mnogo stvari o kojima danas malo znamo. Na primjer, iz onog što sam rekao o prehrani možete vidjeti koliko je neophodno da znanost duha pomogne ljudima u najjednostavnijim stvarima prehrane. Prirodna znanost to ne može. Trebamo samo čitati što su liječnici starine morali reći, i ispravno to razumjeti, da postanemo svjesni da su u stvari ljudi do vremena, na primjer, Hipokrata u Grčkoj znali mnogo više nego je to poznato našim modernim materijalističkim liječnicima. Počinjemo poštivati, duboko poštivati, znanje koje je posjedovano. Jedino što, gospodo, znanje nije davano u istom obliku kao danas. Danas naše znanje izražavamo u konceptima. Nije bilo tako kod drevnih naroda; oni su odijevali svoje znanje u poetske imaginacije, tako da ono što je od njega ostalo sada se uzima samo figurativno kao poezija. To nije bila poezija za ljude starine; to je bio način na koji su izražavali ono što su znali. To nalazimo kada možemo ispitati i temeljito proučiti dokumente koji još postoje, da više ne može biti u pitanju da je izvorno čovječanstvo bilo duhovno nerazvijeno. Mogli su jednom kružiti okolo u tijelima sličnim životinjskim, ali u duhu su bili beskonačno mudriji od nas!

Ali još nešto treba zapamtiti. Vidite, u iskonska vremena, čovjek je stekao veliku mudrost duhovno. Njegovo lice je više-manje bilo ono što bi mogli nazvati kao životinjsko, dok u licu današnjeg čovjeka njegov duh nalazi izraz; sada je njegov duh, takoreći, utjelovljen u fizičkoj supstanci njegova lica. To je, gospodo, neophodnost ako će biti slobodan, ako će biti slobodno biće. Ti pametni ljudi drevnih vremena su bili veoma mudri; ali su posjedovali mudrost na način na koji životinja danas posjeduje instinkt. Živjeli su u omamljenom stanju, kao u oblaku. Pisali su bez da vode vlastitu ruku. Govorili su s osjećajem da nisu oni ti koji govore već da duh govori kroz njih. U ta drevna vremena, prema tome, nije bilo govora o tome da je čovjek slobodan.

To je nešto u povijesti kulture što čini stvarni korak naprijed za ljudsku rasu: da je čovjek stekao svijest, da je slobodno biće. Više ne osjeća da s njime upravlja duh kao što instinkt upravlja životinjom. Osjeća da je duh u stvari u njemu, i to ga razdvaja od čovjeka ranijih vremena.

Kada s ove točke gledišta razmotrimo današnjeg divljaka, mora nam doći da čovjek iskonskih vremena — nazvan ovdje u pitanju primitivni čovjek — nije bio poput modernih divljaka, već da kasniji, naravno, vodi porijeklo od bivšeg, od drevnog čovjeka. Dobiti ćete bolju sliku o ovoj evoluciji ako vam kažem slijedeće.

U određenim regijama postoje ljudi koji misle da ako pokopaju neku malu stvar koja pripada bolesnoj osobi — na primjer, pokopaju na groblju njegov uvojak — da to ima magijski učinak na njegovo ozdravljenje. Čak sam osobno znao neke takve ljude. Poznao sam osobu, koja je u vrijeme dok je car Frederick bio bolestan (dok je još bio Princ — znate sve o tome), pisao Carici (što je bila kasnije), tražeći uvojak koji pripada njenom suprugu. On će ga pokopati na groblju i Car će biti izliječen. Možete zamisliti kako je ovaj zahtjev bio primljen. Ali čovjek je jednostavno napravio ono za što misli da će dovesti do Careva oporavka. Sam mi je to rekao, dodajući da bi bilo mnogo manje glupo da su mu dali uvojak nego što su poslali po engleskog liječnika Mackenziea, i tako dalje; to je bilo apsurdno — trebali su mu dati uvojak.

Kada sada ovakva stvar dođe do materijalista on kaže: To je praznovjerje koje se negdje pojavilo. U određeno vrijeme nekome je došlo u glavu da će pokapanje uvojka bolesne osobe na groblju i govorenje male molitve nad njim čovjeka izliječiti.

Gospodo, ništa se nije pojavilo na takav način. Nikakvo praznovjerje se ne pojavljuje iz razmišljanja. Dolazi na sasvim različiti način. Jednom je bilo vrijeme kada su ljudi imali veliko poštovanje za svoje mrtve i sebi govorili: Toliko dugo dok se čovjek kreće na Zemlji on je griješno biće; osim što radi dobre stvari radi i mnoge loše. Ali, mislili su, umrli živi kao duša i duh, i smrt otklanja sve nedostatke. Tako kada su mislili o umrlima, mislili su o onom što je dobro, i misleći na umrle pokušavali su sami biti bolji.

Sada je osobina ljudskih bića da lako zaboravljaju. Samo promislite kako su lako oni koji su nas napustili — umrli— danas zaboravljeni! U ranija vremena bile su osobe koje bi dale svojim drugovima različite znakove kako bi mislili na umrle i tako ih unaprjeđivali. Netko bi na selu mislio da ako je čovjek bio bolestan, drugi seljani su trebali na njega paziti. Zasigurno nije bio običaj naplaćivati bolesnom uslugu; to je moderni izum. U tim vremenima seljaci su jedan drugom pomagali iz ljubaznosti; svatko je trebao misliti na one koji su bolesni. Vodeći čovjek u selu je možda rekao: Ljudi su egoisti, tako ne misle na bolesne ukoliko nisu potaknuti i imaju misli, na primjer, o umrlima. Tako bi im rekao da trebaju uzeti — dakle, možda uvojak bolesnog čovjeka po kojem će se na njega podsjećati, i trebali su ga pokopati u zemlju, tada će ga se zasigurno sjetiti. Misleći na umrle trebali su se sjetiti da misle na nekog živog. Vanjski čin je izumljen jednostavno da se ljudi sjete.

Kasnije, ljudi su zaboravili razlog za to i tome je pripisana magija, praznovjerje. To se dogodilo s mnogo toga što živi kao praznovjerje; to je proizašlo iz nečeg savršeno razumnog. Ono što je savršeno nikad ne proizlazi iz nečeg nesavršenog. Tvrdnja da nešto savršeno može doći od onog što nije savršeno svakome tko ima uvid čini se kao da je rečeno: Ti ćeš napraviti stol, ali moraš ga napraviti nevješto i nepotpuno koliko možeš, tako da može s vremenom postati savršen stol. Ali stvari ne idu tako. Nikad ne

dobijemo dobar stol iz onog koji je loš. Stol počinje s time da je dobar i s vremenom se haba. I na taj način se stvari odvijaju i vani u prirodi također, bilo gdje u svijetu. Prvo imate stvari u savršenom stanju, zatim iz njih dolazi nesavršenost. Isto je i kod ljudskih bića: njegov duh je u početku, premda s nedostatkom slobode, bio u određenom stanju savršenstva. Ali njegovo tijelo — točno je — bilo je nesavršeno. A ipak baš u tome leži savršenost tijela: bilo je meko i prema tome sposobno da ga formira duh tako da može doći do kulturnog napretka.

Dakle vidite, gospodo, nismo u pravu kada mislimo da su ljudska bića izvorno bila kao današnji divljaci. Divljaci su se razvili u ono što su sada — sa svojim praznovjermjem, magijskom praksom i nečistim izgledom — od izvorno savršenijeg stanja. Jedino u čemu smo im superiorni, startajući od istih uvjeta, mi nismo degenerirali kao oni. Mogao bih prema tome reći: Evolucija čovjeka je uzela dva smjera. Nije točno da današnji divljaci predstavljaju izvorno stanje čovječanstva. Čovječanstvo, premda je u početku izgledalo više animalno, bilo je visoko civilizirano.

Ali sada ćete možda pitati: Ali da li su izvorni više animalni ljudi potomci čovjekolikih majmuna ili drugih životinja? To je prirodno pitanje. Vidite današnje majmune i kažete: Mi smo potomci tih majmuna. Ah! ali kada su ljudska bića imala animalni oblik, nisu bila takve životinje kao naši sadašnji majmuni! Čovjek prema tome nije potekao, od majmuna. Upravo suprotno! Baš kao što su današnji divljaci pali od nivoa ljudskih bića prvobitnih vremena, tako su i majmuni bića koja su pala još niže.

Idući dalje natrag u evoluciji Zemlje, nalazimo ljudska bića oblikovana na način kako sam nedavno ovdje opisao, iz mekog elementa — ne iz naših sadašnjih životinja. Ljudska bića nikako ne mogu evoluirati od današnjih majmuna. S druge strane lako je moguće da ako se uvjeti koji sada prevladavaju nastave, uvjeti u kojima se sve temelji na nasilju i snazi, a mudrost ne vrijedi ništa — dakle, može se zaista dogoditi da čovjek koji sve želi temeljiti na snazi postepeno ponovno zadobije tijela slična životinjskim, i da se onda pojave dvije rase. Jedna rasa onih koji su za mir, za duh, i za mudrost, dok bi druga bila oni koji su se vratili animalnoj formi. Može zaista biti rečeno da oni koji danas ne haju za napredak čovječanstva, za duhovne stvarnosti, riskiraju degeneraciju u vrstu čovjekolikog majmuna.

Vidite, danas se doživljavaju svakakve čudne stvari. Naravno, ono što novine izvještavaju uvelike je pogrešno, ali ponekad pokazuje trend ljudskog razmišljanja na izvanredan način. Tijekom našeg nedavnog puta u Holandiju kupili smo ilustrirane novine, i na zadnjoj strani je bila rijetka slika: dijete, malo dijete, zaista beba — i kao njegova bolničarka, koja brine o njemu, podižući ga, majmun, orangutan. Tamo je bila, držeći bebu sasvim ispravno, i trebalo ju je angažirati, kažu novine, — negdje u Americi, naravno — kao dadilju.

Moguće da to nije stvarna činjenica, ali pokazuje što neki ljudi zamišljaju: danas bi željeli koristiti majmune kao dadilje. A ako majmuni postanu dadilje, gospodo, kakvi su to izgledi za čovječanstvo! Jednom kada se otkrilo da majmuni mogu paziti na djecu — moguće ih je, naravno, uvježbati da rade razne stvari; dijete bi zbog toga

patilo, ali majmun može biti tako uvježban: u određenim okolnostima može biti uvježban da pazi na fizičke potrebe djece — dakle, tada će ljudi nastaviti s tom idejom i socijalno pitanje će biti na novom nivou. Vidjeti ćete dalekosežne prijedloge za uzgoj majmuna i postavljanje u tvornice da rade. Vidjeti će se da su majmuni jeftiniji od ljudi, stoga će se na njih gledati kao na rješenje socijalnog problema. Ako ljudi zaista uspiju u tome da majmuni paze na djecu — dakle, biti će preplavljeni pamfletima kako riješiti socijalno pitanje uzgajajući majmune!

Zaista je razumljivo da se to lako može dogoditi. Promislite: osim majmuna druge životinje se mogu dresirati da rade razne stvari. Pse se, na primjer, lako uči. Ali je pitanje da li će to biti napredak ili nazadak civilizacije. Civilizacija će sasvim sigurno nazadovati. Biti će pogoršana. Djeca podignuta majmunskim dadiljama sasvim sigurno će postati majmunolika. Tada bi zaista imali mijenjanje savršenosti u nesavršenost. Moramo shvatiti da je zaista moguće za određena ljudska bića da u budućnosti imaju majmunoliku prirodu, ali da ljudska rasa u prošlosti nikad nije bila takva da je čovječanstvo evoluiralo od majmuna. Jer kada je čovjek još imao animalni oblik — zaista sasvim različit od onog od majmuna — sadašnji majmuni još nisu postojali. Sami majmuni su degenerirana bića; pali su iz višeg stupnja.

Kada razmatramo te primitivne narode za koje se može reći da su bili bogati u duhu ali su imali animalna tijela, vidimo da su još bili nerazvijeni u razumu, u inteligenciji — sposobnosti na koju smo mi tako ponosni. Ti ljudi drevnih vremena nisu bili sposobni misliti. Stoga, kada danas netko tko se posebno ponosi svojim mišljenjem dođe do drevnih dokumenata, gleda ih kao da su temeljeni na misli — i gleda u prazno. On kaže, prema tome: Sve je to predivno, samo to je jednostavno poezija. Ali, gospodo, ne možemo sve suditi samo po svojim standardima, jer ćemo tada zalutati. To drevno čovječanstvo je imalo, iznad svega, veliku moć imaginacije, imaginacije koja je radila kao instinkt. Kada danas koristimo imaginaciju često se izdižemo i mislimo: Imaginaciji nema mjesta u onom što je stvarno. To je danas za nas sasvim ispravno, ali čovjek drevnih vremena, primitivni čovjek, nikako ne bi mogao nastaviti dalje bez imaginacije.

Sada će se činiti čudnim kako se ta živa imaginacija koju su posjedovali primitivni ljudi mogla primijeniti na bilo što stvarno. Ali i ovdje također imamo krive pojmove. U školi u vašim povijesnim knjigama čitali ste o ogromnoj važnosti za ljudsku evoluciju da je povezana s izumom papira. Papir na kojem pišemo — bezdrveni — postoji tek nekoliko stoljeća. Prije toga, ljudi su morali pisati na pergamentu, koji ima različito porijeklo. Tek je krajem Srednjeg vijeka netko otkrio mogućnost pravljenja papira iz vlakana biljke, vlakana istrošenih nakon što su najprije korištena kao odjeća. Ljudska bića su kasnila u stjecanju intelekta potrebnog za pravljenje ovog papira.

Ali ista stvar (osim što nije bijel onoliko koliko bi voljeli za našu crnu tintu) je bila otkrivena davno prije. Ista stvar koja se koristi u našem sadašnjem papiru bila je otkrivena ne prije dvije ili tri tisuće godina, već prije mnogo, mnogo tisuća godina. Od koga, onda? Ne uopće od ljudskih bića, već od osa! Samo pogledajte osinje gnijezdo koje nalazite na stablu. Pogledajte materijal od kojeg se sastoji — papir! Ne bijeli papir, ne onakav na kakvom pišete, jer ose još nemaju naviku pisanja, inače bi

napravile bijeli papir, već onakav papir koji možete koristiti za pakiranje. Mi imamo žućkasti papir za pakiranje što je upravo ono što ose koriste za svoja gnijezda. Ose su otkrile kako napraviti papir tisućama godina prije, prije nego su ljudska bića došla do toga preko intelekta.

Razlika je što u životinjama radi instinkt dok je kod čovjeka drevnih vremena to bila imaginacija; ne bi bili sposobni bilo što napraviti ako im to ne bi omogućila imaginacija, jer im je nedostajala inteligencija. Moramo prema tome zaključiti da su u vanjskoj pojavnosti ti drevni ljudi bili sličniji životinjama nego su to ljudi današnjice, ali su u izvjesnoj mjeri bili obuzeti duhom, u njima je radio duh. Oni nisu bili oni koji su posjedovali duh preko svojih vlastitih snaga, bili su obuzeti duhom i njihove duše su imale veliku moć imaginacije. Pomoću imaginacije su napravili svoja oruđa; imaginacija im je pomagala u svemu što su napravili, i omogućila im je da naprave sve što su trebali.

Mi smo, gospodo, strašno ponosni na sve naše izume, ali trebali bi razmotriti da li stvarno imamo za to razloga; jer većina onog što čini veličinu naše kulture u stvari je razvijeno iz sasvim jednostavnih ideja. Čujete ovo, na primjer: Kada čitate o Trojanskom ratu, da li shvaćate kada se odigrao? — otprilike 1200 godina prije osnutka kršćanstva. Kada sada čujemo o takvim ratovima — koji se nisu odigrali u Grčkoj, već daleko, preko u Aziji — dakle, slijedećeg dana u Grčkoj čujemo ishod preko telegrama, kako to sada činimo: to se, gospodo, nije događalo u tim danima! Danas primimo telegram, poštanski ured nam ga dostavi. Naravno da se to nije dogodilo u to vrijeme u Grčkoj, jer Grci nisu imali telegraf. Što su tada mogli napraviti? Dakle, sada gledajte, rat je bio tamo preko na nekom mjestu; zatim je tu more i otok, planina i opet more; preko još jedan otok, planina i onda more; i tako dalje, dok ne dođete do Grčke — ovdje je Azija, more, i ovdje u sredini, Grčka. Bilo je dogovoreno da se kada rat bude završen na planinama upale tri vatre. Tkogod je bio smješten na prvoj planini trebao je dati prvi signal paleći tri plamena. Straža na slijedećoj planini, vidjevši tri vatre, pali tri vatre sa svoje strane; slijedeći stražar opet tri vatre; i na taj način je poruka došla u Grčku za sasvim kratko vrijeme. To je bio njihov način slanja telegrama. Tako se radilo. To je jednostavan način telegrafiranja. Bio je brz — i prije vremena telegrama morali su se služiti time.

A kako je danas? Kada telefonirate — ne telegrafirate već telefonirate — pokazati ću na najjednostavniji mogući način što se događa. Imamo vrstu magneta koji je, točno je, proizveden elektricitetom; i imamo nešto što se zove kotva. Kada je krug zatvoren, ovo je privučeno bliže; kada je krug otvoren, kotva je otpuštena, i tako oscilira naprijed nazad. Žicom je povezana s pločom, koja s njime vibrira i prenosi ono što je generirao od kotve — upravo na isti način kako su u starim vremenima tri vatre prenosile poruku čovjeku. Ovo je ipak više komplicirano, i, naravno, za primjenu se koristi elektricitet, ali to je još uvijek ista ideja.

Kada čujemo ovakve stvari svakako moramo respektirati ono što su ljudska bića tih drevnih vremena smislila i organizirala iz svoje imaginativne sposobnosti. I kada s tim osjećajem čitamo stare dokumente moramo svakako reći: Ti su ljudi ostvarili velike stvari na duhovnom planu i sve to iz imaginacije. Da bi to potpuno shvatili

trebate samo razmotriti što ljudi danas vjeruju. Vjeruju da znaju nešto o starim germanskim bogovima — Wotanu, Lokiju, na primjer. Njihove slike u ljudskom obliku nalazite u knjigama: Wotana s gracioznom bradom; Loki izgleda kao vrag, s crvenom kosom, i tako dalje. Mislilo se da su ljudi starine, drevni Germani, imali iste ideje o Wotanu i Lokiju. Ali to nije točno. Ljudi starine su prije imali slijedeći koncept: Kada puše vjetar, u njemu ima nešto duhovno — što je zaista točno — i to Wotan puše u vjetru. Nikada nisu zamišljali da kada su išli u šumu, da će tamo sresti Wotana prerusenog u običnog čovjeka. Da bi opisali susret s Wotanom govorili bi o vjetru koji puše u šumi. To još može osjetiti u samoj riječi *Wotan* svatko tko ima osjećaj za takve stvari. A Loki — nisu imali sliku Lokija kako mirno sjedi u kutu i tupo bulji; Loki je živio u vatri!

Zaista, ljudi su uvijek na različite načine govorili o Wotanu i Lokiju. Netko će na primjer reći: Kada ideš u planine, možeš sresti Wotana. On će te napraviti snažnim ili slabim, što god si zaslužio. Tako su ljudi osjećali, tako su razumijevali te stvari. Danas se kaže da je to samo praznovjerje. Ali u ona vremena nisu to tako shvaćali. Znali su: Kada idete gore u kraj kojeg je teško doseći, nećete sresti čovjeka u tijelu kao što ga ima obični čovjek. Ali sam oblik planine na tom mjestu uzdiže poseban vihor, koji iz bezdana nosi poseban zrak na to mjesto. Ako izdržite i nastavite svojim putem, možete biti dobro ili možete postati bolesni. Na koji način postajete dobro ili bolesni, ljudi su bili spremni ispričati; bili su u skladu s prirodom i ne bi govorili na intelektualan način već iz svoje imaginacije. Vaš moderni liječnik bi se pokušao izraziti intelektualno: Ako imate sklonost za tuberkulozu, idite gore na planinu na određenu visinu i tamo svaki dan sjedite. Radite to neko vrijeme, jer će vam to biti blagotvorno. To je intelektualni način govora. Ali ako govorite imaginativno kažete: Wotan se uvijek može naći u visokim oblastima; ako ga par tjedana posjećujete svaki dan, on će vam pomoći.

To je način na koji su se ljudi dovijali u životu kroz svoju imaginaciju. Na taj način su i radili, također. Sigurno ste svi bili negdje daleko na selu gdje se vršidba nije radila strojno već se još radila ručno. Možete čuti kako ljudi vrše u savršenom ritmu. Znaju da kada moraju danima vršiti, ako to idu raditi bez ikakvog reda, svatko po svome, brzo će biti svladani iscrpljenošću. Vršiti se tako ne može. Ako, međutim, rade u ritmu, svi zajedno, iscrpljenost se izbjegne — jer je tada njihov ritam u harmoniji s ritmom disanja i cirkulacije. Čak je razlika da li udaraju mlatilom pri izdisaju ili udisaju ili to rade pri prijelazu od jednog na drugo. Zašto je tako? Vidite da to nema veze s intelektom, jer danas se gotovo ne čuje za taj način vršidbe. Sve takvo je iščezlo. Ali u prošlosti, sav rad je vršen ritmički i iz imaginacije. Počeci ljudske kulture su se razvili iz ritma.

Sada ne pretpostavljam da mislite da ako uzmete komad drva i par struna i igrate se s njima na neki amaterski način, da ćete napokon dobiti violinu. Violina se pravi kada um, kada duh, ulaže sve snage, kada je drvo pažljivo oblikovano na određeni način, kada se strune podvrgnu posebnom procesu, i tako dalje. Tada moramo reći: Ti drevni ljudi, koji još nisu sami mislili, mogli su pripisati način na koji su strojevi izvorno napravljeni jedino duhu koji ih je posjedovao, koji je u njima radio. Prema

tome, ti ljudi, radeći ne iz intelekta, već iz svoje imaginacije, prirodno su svugdje težili govoriti o duhu.

Kada danas netko konstruira stroj radeći iz intelekta, on ne kaže da mu je duh pomogao — i to s pravom. Ali kada je čovjek tih ranijih vremena koji nije znao ništa o razmišljanju, koji nije imao kapacitet, za razmišljanje, kada je takav čovjek nešto konstruirao, odmah je osjetio: duh mi je pomogao.

Dogodilo se prema tome da kada su Europljani, ti „superiorni” ljudi, tek stigli u Ameriku a također i kasnije, u devetnaestom stoljeću, kada su došli u oblasti gdje su još živjeli Indijanci koji su pripadali drevnim vremenima, ti Indijanci su govorili (bilo je moguće znati što su govorili) o „Velikom Duhu” koji svugdje vlada. Ti primitivni ljudi su uvijek nastavili govoriti na takav način o Biću koje vlada u svemu. To je bio „Veliki Duh” koji je poštovan posebno od ljudskih bića koja su živjela u Atlantska vremena kada je još bilo kopno između Europe i Amerike; Indijanci su zadržali to štovanje, i još nisu znali ništa o intelektu. Onda su postepeno upoznali „superiorne” ljude prije nego su ih istrijebili. Upoznali su europski tiskani papir na kojem su bili mali simboli koje su smatrali za male vragove. Gadili su se papira i malih znakova, jer oni imaju intelektualno porijeklo, a čovjek čije aktivnosti proizlaze iz imaginacije gnuša se onog što dolazi od intelekta.

Sada Europljanin sa svojom materijalističkom civilizacijom zna kako konstruirati lokomotivu. Intelektualna metoda kojom konstruira svoj pogon nije mogla biti i način na koji bi to drevni Grci postavili, jer je Grcima još nedostajao intelekt. Intelekt je došao čovjeku tek u petnaestom i šesnaestom stoljeću. Grci bi izvodili svoje konstrukcije uz pomoć imaginacije. Pošto su Grci sve prirodne forme pripisivali dobrim duhovima a sve što nije prirodno, sve što je umjetno napravljeno, lošim duhovima, oni bi rekli: Zao duh živi u lokomotivi. Oni bi svakako izmislili svoju konstrukciju iz imaginacije; ništa drugo im ne bi došlo osim onog što je bilo uz pomoć duha.

Prema tome, gospodo, vidite da u stvari moramo pripisati uzvišeni ljudski duh izvornom, primitivnom ljudskom biću; jer je imaginacija daleko više duhovne prirode nego sami intelekt koji je danas tako visoko cijenjen.

Prijašnji uvjeti se, međutim, nikada ne mogu vratiti. Moramo ići naprijed — ali ne sa idejom da se ono što danas postoji u životinji kao čisti instinkt može ikada razviti u duh. Ne smijemo težiti, dakle, oslikavati primitivnog čovjeka kao da je zaposjednut samim instinktom. Oni su znali da u njima radi duh. Zato su imali, kako mi danas kažemo, tako jaku vjeru u duh.

Ovo možda malo pridonosi našem razumijevanju kako se razvila ljudska kultura. Također, moramo se složiti da su u pravu oni koji tvrde da su ljudska bića proizašla iz animalnih oblika, jer zaista jesu — ali ne iz oblika kao što su sadašnje životinje, jer je do takvih oblika došlo tek kasnije kada je čovječanstvo već postojalo. Ranije animalne forme čovjeka koje su se tijekom evolucije razvile u sadašnje forme, zajedno sa sposobnostima koje je u to vrijeme već posjedovao, dolaze zbog toga jer je čovjekov

duhovni entitet izvorno bio savršeniji nego je danas — ne u smislu intelekta već imaginacije. Moramo uvijek imati na umu da je to izvorno savršenstvo bilo zbog činjenice da čovjek nije bio slobodan; čovjek je bio, takoreći, zaposjednut duhom. Tek je intelekt omogućio čovjeku da bude slobodan. Pomoću svog intelekta čovjek može postati slobodan.

Vidite, svatko tko radi sa svojim intelektom može reći: sada ću u određeni sat misliti o tome i tome. To pjesnik ne može, jer čak i danas pjesnici još rade iz imaginacije. Goethe je bio veliki pjesnik. Ponekad kada je netko tražio da napiše pjesmu ili kada se sam osjećao za to potaknut, sjeo bi napisati nešto u određeno vrijeme — i, dakle, rezultat je bio mizeran! Da toga ljudi danas nisu svjesni dolazi jednostavno iz nesposobnosti da se razlikuje dobra poezija od loše. Između Goetheovih pjesama ima mnogo loših. Imaginativni rad može se napraviti samo ako postoji za to potrebno raspoloženje, i kada je raspoloženje uhvatilo pjesnika, mora odmah napisati pjesmu. A tako je bilo i u slučaju drevnih ljudi. Nikada nisu mogli napraviti nešto iz slobodne volje. Slobodna volja se razvila postepeno — ali mudrost ne. Mudrost je izvorno bila veća od slobodne volje i sada mora ponovno steći svoju veličinu. To znači, moramo se vratiti duhu preko intelekta.

A to je, vidite, zadatak antropozofije. Ona ne želi napraviti ono što bi mnogima bilo drago, odnosno, donijeti natrag u čovječanstvo primitivne uvjete — drevnu indijsku mudrost, na primjer. Besmislica je kada ljudi o tome čavrljaju. Antropozofija, s druge strane, pridaje važnost povratku duhu, ali povratku duhu upravo pri punom posjedovanju intelekta, s potpuno aktivnim intelektom. To je važno, gospodo, i treba stalno imati na umu, da nemamo baš ništa protiv intelekta; već, bit i je da moramo ići s njim naprijed. Izvorno su ljudska bića imala duh bez intelekta; tada je duh postepeno otpadao a intelekt se povećavao. Sada, pomoću intelekta, moramo ponovno doći do duha. Kultura je obvezna slijediti taj smjer.

Ako tako ne napravi — dakle, gospodo, ljudi uvijek govore da je Svjetski rat bio nešto što nikada ranije nije doživljeno, i zaista je činjenica da ljudi nikad nisu tako pakosno kidali jedni druge na komadiće. Ali ako ljudi odbiju uzeti smjer povratka duhu noseći svoj intelekt s njima, tada će nas snaći još veći ratovi, ratovi koji će biti sve više divlji. Ljudi će zbilja uništiti jedni druge kao što to rade dva štakora, zatvoreni zajedno u kavez, glođući jedan drugog dok ne ostane samo rep. To je brutalno izraženo, ali u stvari čovječanstvo je na putu totalnog uništenja. Veoma je važno to znati.

TREĆI DIO: ZEMALJSKI ŽIVOT I UTJECAJ ZVIJEZDA

OSJETILO MIRISA

PREDAVANJE IX

Dornach, 9 kolovoza 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Možda netko ima pitanje? Neko vrijeme se nećemo moći opet sastati.

G.Erbsmehl: Imam dosta komplicirano pitanje. Nisam siguran kako ga postaviti. Znamo da biljke imaju različite mirise. To vrijedi i za različite ljudske rase. Već ste nam govorili, dr.Steiner, o evoluciji čovječanstva. Čimbenik u toj evoluciji morao je biti da svaka vrsta bića priskrbi ono što joj je korisno. Različite mirise možemo pridružiti različitim rasama. tako da mora biti neke duhovne povezanosti. Baš kao što biljke imaju svoj miris od zemlje, tako su i različite rase ljudskih bića morale doći do svog mirisa. U kakvom je to odnosu sa ljudskom evolucijom?

Dr. Steiner: Pokušat ću pitanje postaviti na način koji će voditi do onog što vam je na umu. Mislili ste, zar ne, o različitim carstvima prirode: biljkama, životinjama, ljudskim bićima. Također, ne smijemo zaboraviti, minerali imaju različite mirise. Miris je samo jedno osjetilo a postoje još mnoge vrste. Možda možemo reći, pitanje je kako su različiti mirisi koji pripadaju različitim bićima prirode povezani s porijeklom tih bića.

Dakle, prvo razmotrimo što uzrokuje miris. Što je miris? Prvo morate uočiti da ljudi imaju različite reakcije na miris koji dolazi od objekta ili nekog drugog proizvoda prirode. Na primjer, na mjestu gdje se pije vino, netko tko sam pije vino teško da će uočiti miris, dok je nekom tko vino nikada nije taknuo iznimno neugodno biti u prostoriji gdje drugi piju vino ili na mjestu gdje je vino pohranjeno. Isto je i s drugim stvarima. Na primjer, postoje ljudi, obično žene, koje ne mogu biti u prostoriji u kojoj je pas čak ni na kratko vrijeme bez da dobiju glavobolju. Različita bića su, prema tome, osjetljiva na mirise na različite načine. To otežava da dođemo do istine na samom početku.

Ali ovo što je rečeno nije primjenjivo samo na miris; jednako vrijedi i za druga osjetila. Zamislite na trenutak da stojeći tu gdje jeste, stavite ruku u vodu od, recimo 26 stupnjeva ili 27 stupnjeva Celzijusa. Voda se neće činiti posebno hladna. Ali ako ste prethodno imali svoju ruku neko vrijeme u vodi od 30 stupnjeva a zatim ste je umočili u vodu od 27 stupnjeva, voda će se činiti hladnija nego prije. S ovim možemo

i nastaviti. Mislite na crvenu površinu. Ako je pozadina bijela, crvena će vam se činiti vrlo živopisna. Ali ako pozadinu obojite u plavo, crvena površina će izgubiti nešto od svoje živahnosti. Sve, prema tome, zavisi veoma mnogo o tome kako su sama ljudska bića povezana sa stvarima. To je vodilo do mišljenja da čovjek ne percipira same objekte već samo efekt koji imaju na njega. O tome smo prije govorili. Ali moramo doći do istine iza ovakvih stvari.

Jasno je da je ljubičicu po mirisu lako razlikovati od asafetide (miriše kao luk op.pr.). Ljubica ima miris koji je uvijek ugodan; asafetida ima miris koji je neprijatan, koji želimo izbjeći. Također je točno da različite rase imaju različite mirise. Netko sa, recimo, osjetljivim nosom sigurno će po mirisu moći razlikovati Japanca od Europljanina.

Sada moramo razjasniti što uzrokuje miris. Činjenica je da svaki predmet s mirisom ili aromom emitira nešto što dolazi k našem vlastitom tijelu u plinovitom ili zračnom obliku. Kada ništa takvog ne dolazi ka nama, ne možemo mirisati objekt. I te plinovite supstance moraju doći u kontakt s našim organom mirisa, našim nosom. Tekućinu kao tekućinu ne možemo mirisati, možemo je jedino kušati. Možemo mirisati tekućinu jedino kada emitira zračnu, odnosno, plinovitu supstancu. Ne mirišemo namirnice zato što su tekuće već zato što emitiraju zrak koji zatim prolazi kroz naš nos.

Postoje ljudi koji uopće ne mogu mirisati. Što se njih tiče cijeli svijet je lišen mirisa. Tek nedavno sam sreo čovjeka čija nesposobnost za mirisanje je njemu ozbiljan hendikep jer njegov posao zahtijeva da može razlikovati stvari po njihovom mirisu. Njegov defekt je ozbiljan mana. Uzrok je, naravno, nesavršeno razvijeni mirisni nervi.

A sada se upitajmo: kako to da tijela ili objekti emitiraju plin koji ima određeni miris? Objekti ili tijela se mogu klasificirati. Postoje čvrsta tijela – ona su u ranijim vremenima nazvana zemaljska tijela; postoje tekuća tijela – ona su u ranijim vremenima nazvana vodena tijela. Ljudi su nekad zvali vodom ono što mi više ne klasificiramo kao vodu. U ranija vremena sve tekuće je zvano voda, čak i živa. Zatim postoje plinovita ili zračna tijela. Ako mislimo o ove tri vrste tijela – čvrsto, tekuće, i plinovito – jedna stvar je posebno frapantna. Voda je naravno tekućina, ali kada se smrzne u led, postaje čvrsto tijelo. Metal – olovo, na primjer – je čvrsto, ali kada ga dovoljno zagrijete postaje tekuće, kao voda. Dakle ove različite supstance – čvrste, tekuće, plinovite supstance – mogu se dovesti u druga stanja. Čak i zrak danas može biti očvrstnut, ili barem pretvoren u tekućinu, i očekuje se da će to ići dalje. Svaki objekt ili tijelo može biti bilo čvrsto, tekuće ili plinovito.

Svaki objekt koji ima miris sadrži zrak zatvoren, takoreći, unutar njega. Mi ne mirišemo čvrsto tijelo kao takvo ili tekuće tijelo kao takvo: mi uvijek mirišemo plin. Ali, ljubica sigurno nije plinovito tijelo a ipak je možemo namirisati. Od čega se ljubica sastoji? On je očito čvrsta, a ipak ima miris. Moramo sebi predstaviti da sadrži čvrste sastojke a između njih nešto što isparava kao plin. Ljubica sadrži plin koji može ispariti. Da bi to bilo moguće, ljubica mora biti privučena izvjesnim silama. Kada

uberete ljubicu, zaista uberete samo čvrsti dio nje i gledate taj čvrsti dio. Ali u stvari ljubica se ne sastoji samo od čvrstog dijela koji uberete. Ono što ljubica je, zatvoreno je u tom čvrstom dijelu. Može se reći da je prava ljubica, ona koja predaje miris, u stvari plin. Ona je tamo unutar latica i ostalih dijelova cvijeta — baš kao što vi stojite u vašim cipelama ili čizmama. Vi niste vaše čizme. A ono što kod ljubice ima miris nije njen čvrsti dio već njen plinoviti dio.

Kada ljudi gledaju vani u univerzum misle da je to prazan prostor i da su zvijezde u praznom prostoru. U vremenima koja su prošla, seljaci su vjerovali da je sve oko njih praznina u kojoj se kreću. Danas svatko zna da je oko nas zrak, ne praznina. Dakle, također, možemo znati da ni u univerzumu nije svugdje praznina; ili je tamo materija ili je tamo duh. Može se dokazati da nigdje u univerzumu nema praznine. To je zanimljivo za razmisliti. Dokazati ću vam to primjerom.

Na trenutak zanemarimo ono što podučava Kopernik, naime, da se Zemlja okreće oko Sunca; uzmimo stvari onakve kako izgledaju. Imamo Zemlju sa Suncem koje se oko nje okreće, izlazeći na istoku i zalazeći na zapadu. Sunce je uvijek u različitoj točki. Ali ovdje ima nešto izvanredno. U određenim oblastima — svugdje, u stvari; treba pažljivo promatrati — pri izlasku i zalasku Sunca, u druga vremena također, nije samo suton već i još nešto što uvijek izaziva čuđenje. Oko Sunca je neka vrsta svijetla koje se širi. Kada god pogledamo Sunce, ali posebno ujutro i navečer, uočljivo je i ovo svijetlo koje zrači. Svijetlo se širi oko Sunca. Ono ima ime: zodijačko svijetlo. Ljudi lupaju glavom oko ovog zodijačkog svijetla — posebno oni koji misle na materijalistički način. Oni sebi kažu: Sunce sjaji u prazni prostor i dok sjaji osvijetljava određena nebeska tijela, ali odakle ovo zodijačko svijetlo oko Sunca dolazi? Postavljene su bezbrojne teorije o njegovom porijeklu. Bilo da pretpostavljamo da se Sunce kreće kroz prazan prostor, ili — kako uči Kopernik — samo stoji mirno, to ništa ne otkriva o prisutnosti tog svijetla. Dakle odakle svijetlo dolazi?

To je vrlo lako objasniti. Sigurno ste tijekom vrlo jasne večeri šetali gradom i vidjeli ulične svjetiljke. Tijekom jasne večeri svjetiljke imaju definirane obrise. Ali ako je večer maglovita uvijek je oko njih izmaglica. Zašto je to? Nejasnoća je uzrokovana maglom. Ponekad se Sunce preko neba kreće u izmaglici jer nebeski prostor nije prazan već ispunjen finom izmaglicom. Sjaj koji je prisutan u ovoj finoj izmaglici je zodijačka svjetlost. Davana su svakakva objašnjenja: na primjer, da tamo vani kroz prostor uvijek bljeskaju kometi. I, naravno, da jesu. Ali razlog zašto je ova zodijačka svjetlost koja se pridružuje Suncu ponekad snažna, ponekad slaba, ponekad uopće nije vidljiva je taj da je magla u univerzumu ponekad gušća a ponekad rjeđa. Tako možemo reći: Cijeli kozmički prostor je nečim ispunjen.

Ali kao što sam već rekao, nije ispravno misliti da je supstanca ili materija svugdje. Rekao sam vam da bi materijalistički fizičari bili neizmjereno začuđeni ako bi otišli u prostor očekujući da nađu Sunce onakvo kakvo ga opisuju u njihovoj znanosti. Njihovi opisi su besmislice. Ako bi nekim pogodnim prijevozom fizičari mogli doći do Sunca, bili bi zadivljeni kada ne bi našli nikakav plin. Našli bi šuplji prostor, pravi vakuum. Ovaj vakuum zrači svijetlo. A ono što bi našli je duh. Ne možemo reći da je

svugdje materija: moramo reći da je i duh također svugdje, pravi duh. Dakle vidite, na sve na Zemlji djelovalo se iz vanjskog prostora, ne samo materijom već i duhom.

A sada, gospodo, razmotrimo kako je u čovjeku duhovno povezano s fizičkim.

Postoji stvorenje kojeg svi znamo koje ima bolje osjetilo mirisa nego vi ili ja, naime pas. Psi imaju mnogo osjetljivije čulo mirisa nego ljudska bića. I znate kako se to danas koristi. Promislite na policijske pse koji čulom mirisa pronalaze osobe koje su pobjegle nakon počinjenja zločina. Pas pokupi miris na mjestu gdje je zločin počinjen i slijedi ga dok ne dođe do kriminalca. Pas ima vrlo osjetljive nerve za miris. Iznimno je zanimljivo proučavati ovu finu osjetilnu percepciju i vidjeti kako su ti nervi za miris povezani s ostatkom psećeg organizma. Iza nosa, u svom mozgu pas ima vrlo zanimljiv organ mirisa. Njegov nos je samo jedan dio. Veći dio psećeg organa mirisa smješten je iza nosa, u mozgu.

Sada usporedimo pseći organ mirisa s onim od ljudskog bića. Pas ima mozak koji je očito napravljen za mirisanje, mozak koji postaje organ mirisa. Kod ljudskog bića veći dio ovog „mozga-mirisa” bio je transformiran u „mozak-inteligencije”. Mi stvari razumijemo; pas stvari ne razumije, on ih miriše. Mi ih razumijemo jer na mjestu gdje pas ima organ mirisa, mi taj organ imamo transformiran. Naš organ inteligencije je transformirani organ mirisa. Kod nas je samo sićušni ostatak tog „mozga-mirisa”. Zato je naše čulo mirisa inferiorno psećem. I tako možete zamisliti da kada pas trči preko polja, njemu je sve strašno zanimljivo; toliko mnogo mirisa dopire do njega da kada bi ih mogao opisati, rekao bi da je svijet mirisi. Kada bi među psima bio mislitelj kakav je Schopenhauer, pisao bi zanimljive knjige! Schopenhauer je napisao knjigu pod naslovom “Svijet kao Volja i Ideja” — ali on je bio čovjek i njegov organ mirisa je bio postao organ mišljenja. Pas bi mogao napisati knjigu pod naslovom “Svijet kao Volja i Miris”. U psećoj knjizi bilo bi mnogo tog izvan pronicljivosti ljudskog bića, jer dok ljudska bića formiraju ideje, mentalne slike stvari, pas ih miriše. I moje je privatno mišljenje da bi pseća knjiga — ako bi pas bio Schopenhauer — u stvari bila zanimljivija nego knjiga što ju je sam Schopenhauer napisao!

Dakle vidite kako je to. Živimo u svijetu koji se može mirisati, i druga stvorenja — pas, na primjer — mnogo su svjesnija toga nego mi.

Pošto je univerzum ispunjen plinovitom supstancom koju opažamo u zodijačkom svijetlu, kada bi postojali organi mirisa koji su još delikatniji od onih kod pasa našli bi da taj univerzum emitira svakakve različite mirise. Zamislite neko stvorenje kako njuši prema Suncu, ne vidi ljepotu Sunca već preko mirisanja postaje svjesno kako Sunce miriše. Tako stvorenje ne bi kazalo kao pjesnici: Ljubavnici su odlutali u očaravajuću mjesječnu — već bi reklo: Ljubavnici su odlutali u očaravajuću noć koja miriše na Mjesec, u svijet slatkog mirisa — ili možda, pošto se radi o Mjesecu, mirisi ne bi bili toliko ugodni! Opet, takvo stvorenje bi mogli mirisati prema večernjoj zvijezdi, i njen miris bi bio različit od onog od Sunca. Zatim bi moglo mirisati prema Merkuru, prema Veneri, prema Saturnu.

Ne bi imalo sliku kakva je ona odašiljana preko očiju, već bi dobilo Sunčev miris, Mjesečev miris, Saturnov miris, Merkurov miris, Venerin miris. Da je postojalo takvo stvorenje, bilo bi vođeno onim što je Duh upisao u miris kozmičkog plina, onim što duh Venere, Merkura, Sunca, Mjeseca upisuje u svjetsku egzistenciju.

Ali sada, gospodo, pomislite na ribu. Riba ne miriše stvari. Ali one preuzimaju boje u skladu s time kako ih Sunce obasjava. One u vlastitim bojama reflektiraju ono što im dolazi od Sunca. Dakle vidite, biće s veoma delikatnim čulom mirisa podesilo bi svoje postojanje na način kako miriše univerzum.

Takve stvari postoje. Postoje bića koja u stvari mogu mirisati univerzum: naime, biljke. Biljke mirišu univerzum i u skladu s tim se prilagođavaju. Što radi ljubica? Ljubica je stvarno cijela nos, vrlo, vrlo delikatan nos. Ljubica je predivno svjesna onog što struji od Merkura i u skladu s tim oblikuje svoje tijelo-mirisa, dok asafetida ima delikatnu percepciju onog što struji od Saturna i oblikuje svoje plinovito tijelo u skladu s time, imajući stoga agresivan miris. I tako svako biće u biljnom svijetu percipira mirise koji dolaze iz planetarnog svijeta.

Ali što je sada s biljkama koje nemaju aromu? Zašto nemaju mirisa? U stvari, za osjetljive nosove sve biljke imaju izvjestan miris — barem, imaju ono što bi mogli nazvati osvježavajući miris — i to na njih ima veoma jak utjecaj. Ovaj osvježavajući miris dolazi od Sunca. Veliki broj biljaka je prijemčiv samo na ovaj sunčev miris. Ali razne biljke, kao ljubica ili asafetida, prijemčive su na planetarne utjecaje: one su biljke koje mirišu ugodno ili neugodno.

I tako kada mirišemo ljubicu možemo reći: Ljubica je stvarno cijela nos — ali delikatan nos, koji udiše kozmički miris Merkura. Zadržava miris, kako sam naznačio, između njenih čvrstih dijelova i izdiše ga; zatim je miris dovoljno gust da ga možemo mirisati. Dakle kada preko ljubice pred nas dođe Merkur, mi mirišemo Merkur. Ako bi mi našim prostim nosovima mirisali prema Saturnu, ne bi mirisali ništa. Ali kada asafetida, koja ima nos željan Saturna, miriše prema tom planetu, miriše ono što od njega dolazi, u skladu s tim prilagođava svoj plinoviti sadržaj, i ima najsmrdljiviji miris. Recimo da hodate avenijom konjskih kestena — znate njihov miris, ili cvjetova lipe? Oboje imaju takav miris jer su njihovi cvjetovi osjetljivi nosovi za sve što u univerzumu struji od Venere. I tako nam stvarno iz biljaka dolaze mirisi nebesa.

Sada se okrenimo još nečemu što je G. Erbsmehl spomenuo u svom pitanju, naime ljudskim rasama. Izvorno, različite rase su živjele u različitim oblastima na Zemlji. Jedna rasa se razvila u jednoj regiji, druga rasa u drugoj. Zašto je bilo tako? Sasvim je ispravno kazati da jedan planet ima posebno jak utjecaj na jednom dijelu Zemlje, drugi planet na drugom dijelu. U Aziji, na primjer, kopno je pod jakim utjecajem onog što na Zemlju struji od Venere — Venere, večernje zvijezde. Ono što struji od Saturna posebno jako radi na američkom tlu. A Mars posebno jako radi na Africi. Tako nalazimo da svaki planet posebno jako radi na nekom određenom dijelu Zemlje. Oni zrače svoju svjetlost sa različitih mjesta gdje stoje na nebesima. Svijetlo Venere, na primjer, na Zemlju djeluje sasvim različito od svjetla Merkura. To je povezano s različitim formacijama planina, stijena. Tako su različite rase koje nastanjuju Zemlju

zavisne od činjenice da je određeni dio Zemlje posebno prijemčiv utjecaju Venere, drugi dio utjecaju Saturna, i tako dalje. I biljna priroda u čovjeku određena je u skladu s time.

Ljudska bića imaju cijelu prirodu unutar sebe: mineral, biljku, životinju, i čovjeka. Biljna priroda u ljudskom biću prilagođava se mirisu planeta baš kao što to čine same biljke. Određeni minerali koji još zadržavaju mnogo od biljne prirode, također imaju miris. Dakle da li nešto ima ili nema miris zavisi od toga da li percipira mirise univerzuma.

Veoma je važno da razumijete ove stvari, jer danas ljudi govore o tome da biljke imaju percepciju, imaju dušu kao ljudska bića. To je, naravno, besmislica. O tome sam jednom govorio. Postoje biljke — kao ona što se zove Venera muholovka — za koju se pretpostavlja da ima osjećaje. Kada insekt dođe dovoljno blizu, „zamka” se zatvara i insekt je uhvaćen. Jednako bi tako mogli reći da mišolovka ima dušu, iz razloga kada miš dođe dovoljno blizu, zamka se zatvara i miš je uhvaćen! Vanjštinu ovih stvari treba ignorirati ako se želi steći pravo znanje. Ako nam je cilj znanje, moramo ići na izvor stvari. Dakle, ako znamo da njihovom aromom biljke izdišu ono što su udahnule od univerzuma, tada možemo reći da su biljke delikatni organi mirisa koji pripadaju Zemlji. A ljudski nos, gospodo — to je zaista sirova biljka. Rase iz čovjeka kao vrsta cvijeta, ali je postao sirov. To je sirovi svijet koji raste iz ljudskog bića. On više nema tako delikatnu percepciju kao biljke. To su slike, naravno, ali su istinite. I tako stvari stoje.

Tako možemo reći: gdje god idemo u svijet biljaka, nalazimo Zemlju prekrivenu nosovima — biljkama. Ali nikad nam se ne čini da su naši vlastiti nosovi izvedeni od biljaka. U stvari, mnogi cvjetovi izgledaju kao ljudski nos. Zaista postoje takve biljke — zijevalice, također metvice — izgledaju baš kao nos. Možete ih naći svugdje.

Na ovaj način stječemo pravo znanje o svijetu. I otkrivamo kako je čovječanstvo zaista povezano s ostatkom univerzuma. Može se reći, čovjek je jadno stvorenje: ima nos za mirisanje, ali ne može mnogo toga namirisati jer mu je nos postao previše grub, dok cvjetovi biljaka mogu mirisati cijeli univerzum. Lišće biljaka može se usporediti s ljudskim jezikom: ono može kušati svijet. Korijenje biljaka može se usporediti s organom u čovjeku koji gleda stvari: njegovim očima, ali kod čovjeka je to slab organ. Jadno ljudsko biće! Ima sve što imaju bića vanjske prirode, ali kod njega je sve postalo slabo.

Ali sada, gospodo, ponekad dolazimo do čudnih stvari. Da smo mogli mirisati tako žudno kao što mirišu biljke i kušati delikatno kao što kušaju njihovi listovi — dakle, mi ne bi znali gdje smo, jer bi nam mirisi i okusi dolazili sa svih strana! Ne bi morali ništa pojesti da bi upoznali okus jer bi okus strujao prema nama sa svih strana. Ali nama se to ne događa. Čovjek više nema takve percepcije. Umjesto toga, ima svoju inteligenciju. Pomislite na životinju koja ima snažno razvijen “mirisni mozak” iza svog nosa. Kod ljudskog bića ova vrsta mozga je zakržljala a njegov nos je postao grub; on je samo smežurani ostatak. Ali umjesto toga, on ima svoj mozak za rasuđivanje. Isto je s njegovim osjetilom okusa. Mnoge životinje imaju visoko razvijen

mozak za kušanje; mogu odmah razlučiti jednu hranu od druge. Nama je nemoguće shvatiti intenzitet s kojim životinje doživljavaju okus. Zbog toga, mi bi iskočili iz stolice ako bi naša hrana imala tako jak okus kao što njihova ima njima! Naš slab okus za šećer ne može nam dati pojam o radosti koju šećer daje psu. To je zato jer mnoge životinje imaju visoko razvijen "okusni mozak". I od toga također, čovjek ima samo sićušni ostatak. Umjesto toga, on može formirati ideje; "okusni mozak" je metamorfozirao tako da može formirati ideje.

Čovjek je postao uzvišeno biće na Zemlji jer je samo sićušni dio njegova mozga uključen u čulnu percepciju, ostatak je transformiran u instrument mišljenja i osjećanja. Time čovjek postaje najviše biće. Dakle možemo reći: U ljudskom mozgu se odigrala moćna transformacija sposobnosti kušanja i mirisanja i ostali su samo sitni tragovi „okusnog mozga” i „mirisnog mozga”. Kod životinje, *to* ne postoji, ali te sposobnosti su visoko razvijene. Same vanjske strukture su dokaz za to. Da čovjek ima „mirisni mozak” visoko razvijen kao pas, ne bi imao čela. Čelo bi se nagnulo natrag jer bi „mirisni mozak” bio razvijen prema zadnjem dijelu glave. Pošto je „mirisni mozak” transformiran, čelo je uzvišeno. Pseći nos se širi naprijed a njegov mozak leži natrag. Netko tko je izvježban to promatrati može reći koje vrste životinja imaju posebno oštro čulo mirisa. Treba samo promotriti da li mozak leži prema natrag i nos je visoko razvijen; tada zna da ta životinja ima fino čulo mirisa.

Sada pogledajmo biljke. Njihovi nosovi nastavljaju se dolje do korijena, dolje u zemlju. Sve je tu nos, jedino — suprotno čovjeku — taj nos postaje svjestan i okusa, svijeta okusa. I vidite, to nam pokazuje da je čovjekov viši razvoj zbog činjenice da su upravo ove sposobnosti koje posjeduju životinje i biljke kod njega nesavršene; one su metamorfozirale. Dakle možemo reći da je čovjek savršenije biće od ostalih stvorenja prirode jer ono što je kod njih savršeno kod njega postoji u nesavršenom stanju!

Ovo možete lako razumjeti: samo promislite na kokoš. Ispadne iz ljuske i odmah se može brinuti za svoje potrebe; može odmah ključati za svojom hranom. Za usporedbu promislite na ljudsko biće! Životinja može sve. Zašto? Jer organi njenog mozga nisu još metamorfozirali u organe mišljenja. Kada se rodi ljudsko biće, njegov mozak mora zagospodariti nad ovim zatupljenim ostacima čulnih organa. I tako dijete treba učiti, dok životinja ne treba učiti, jer u startu sve zna. Ljudska bića, imajući samo jednostrano razvijen mozak, mogu misliti s velikom finoćom ali su strašno nespretni dečki. Važno je za ljudska bića da se ne transformira previše mozga. Ako se transformiralo previše, može biti dobar pjesnik ali sigurno neće biti dobar mehaničar. Neće imati talenta za raditi stvari u vanjskom svijetu.

Ovakvo stanje stvari je povezano s onim što sam prije govorio, naime, da su mnogi ljudi, zbog prekomjerne konzumacije krumpira, transformirali veoma veliki dio njihova mozga. Rezultat je da su takvi ljudi pametni ali nevješti. To je danas čest slučaj. Moraju se boriti da naprave stvari koje bi zbilja morali moći jednostavno napraviti. Na primjer, ima ljudi koji ne mogu ušiti dugme na hlačama. Mogu napisati čudesno dobru knjigu, ali nisu sposobni ušiti dugme! To je zato jer su nervi koji su

nervi percepcije kod delikatnijih organa bili gotovo potpuno transformirani u nerve mozga.

Jednom sam znao čovjeka koji se užasavao budućnosti. Prepirao se da su u starijim vremenima čovjekova osjetila bila delikatnija, oštija, samo zato jer je imao manje mozga, da je tijekom evolucije ono što je u ranijim vremenima pripadalo osjetilima i unaprjeđivalo percepciju metamorfoziralo u pametni mozak. Čovjek se bojao da će to ići i dalje, da će sve više senzorskog mozga postati misleći mozak, tako da će konačno ljudska bića postati krajnje nesposobna, imati defektne oči i tako dalje. U starim vremenima ljudi su kroz život išli s dobrim vidom; sada trebaju naočale. Njihovo čulo mirisa nije ni blizu oštro kao što je bilo. Ruke postaju nespretne. I sve što postaje nespretno osuđeno je na pogoršavanje. Čovjek se bojao da će se sve transformirati u mozak i da će ljudska glava postajati sve veća a noge sve manje i sve će atrofirati. Sasvim ozbiljno je mislio da će ljudska bića biti jednog dana samo okrugle glave koje se vrte po svijetu — i što ćemo onda? Čovjek je bio sasvim, tragično ozbiljan.

I ova misao je bila svršeno ispravna. Jer ako ljudska bića ponovno ne nađu svoj put do onoga što su jednom mogla doseći imaginacijom, ako ponovno ne dođu do duha, tada će postati ovakve lopte! Bukvalno je točno da znanost duha ne čini čovjeka jednostavno pametnim. U stvari, ako je prihvati kao samo još jednu teoriju, daleko od toga da će postati pametniji, sigurno će postati gluplji. Ali ako znanost duha asimilira na pravi način, ona će raditi u samim njegovim prstima! Nespretni prsti će ponovno postati vješti jer vanjski svijet opet dobiva svoje pravo značenje.

Preko znanosti duha vanjski svijet postaje produhovljen, ali to vas ne čini nespretnim. Na ove stvari treba obratiti pažnju.

Vidite, u danima kada je čovječanstvo stvaralo sage, legende, mitove (nedavno je bilo pitanje o tome), mnogo manje osjetilne aktivnosti je bilo transformirano u mozak. U to vrijeme, ljudi su više sanjali nego mi danas, i dok su sanjali, javljale su im se slike. Danas su naše misli jalove. I priče u kojima slušate o Wotanu, Lokiju, o starim grčkim bogovima — Zeusu, Afroditi i tako dalje — te priče su izvirale iz činjenice da čovjek još nije imao toliko pameti koja se danas tako visoko cijeni. Ljudi su postali pametniji, naravno — ali svijet se upoznaje ne samo preko inteligencije već se radije uči promatranjem.

Promislite na odraslu osobu s djetetom ispred sebe. Odrasli je možda malo uobražen u vezi svoje pameti; ako je tako, dijete će izgledati glupo. Ali ako odrasli ima išta smisla za ono što dolazi od djeteta iz same njegove prirode, gledati će na to kao mnogo vrijednije nego na svoju vlastitu pamet. Ne može se dosegnuti ono što postoji u prirodi samo radom mozga, već sa sposobnošću da se prodre u tajne prirode. Pamet ne vodi nužno do znanja. Pametan čovjek nije nužno i veoma mudar. Pametni ljudi ne mogu, naravno, biti glupi, ali im sigurno može nedostajati mudrosti; mogu uopće ne imati pravog znanja o svijetu. Pamet se može iskoristiti na razne načine: za klasifikaciju biljaka i životinja, za pravljenje kemijskim smjesa, za glasanje, za igranje domina i šaha, za špekulacije na burzi. Pamet s kojom ljudi varaju na burzi ista je

pamet koja se koristi za učenje kemije. Jedina je razlika da se čovjek jednostavno koncentrira na nešto drugo kada uči kemiju nego kada špekulira na burzi! Pamet je prisutna u oba slučaja. Jednostavno je stvar na što se netko koncentrira.

Očito, ne bi se trebalo previše toga transformirati u mozak. Ako bi secirali glave velikih financijskih magnata, našli bi izvanredne mozgove. Na tom području, anatomija je osvijetlila mnogo toga. Bilo bi moguće u mozgu vidjeti dokaz pameti — ali nikada i dokaz znanja!

Dakle pokušao sam razviti par aspekata pitanja. Nadam se da niste potpuno nezadovoljni odgovorom. Čim se vratim, imati ćemo slijedeći sastanak. Žao mi je jer ne mogu dati predavanje ovdje i u Engleskoj u isto vrijeme — takva stvar je još uvijek izvan nas! Kada dođemo do toga, neće biti potrebe za stankom. Ali u međuvremenu, gospodo, moramo se pozdraviti.

PLANETARNI UTJECAJI NA ŽIVOTINJE, BILJKE I KAMENJE

PREDAVANJE X

Dornach, 9.rujna 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Ima li neko pitanje?

Napisano pitanje: Mars je blizu Zemlje. Kakav to učinak ima na Zemlju? Što je poznato o Marsu?

Dr. Steiner: Nedavno se mnogo govorilo o tome kako je Mars blizu Zemlje, i u novinama su davane krajnje uzaludne izjave bez najosnovnijeg razumijevanja o tome što to znači. Ne smijemo pridavati najveću važnost tim vanjskim okolnostima u planetarnim konstelacijama prema relativnom položaju Zemlje i Sunca, jer utjecaji koji proizlaze od njih ne znače toliko mnogo. Zanimljivo je da su svi ti razgovori vođeni o blizini Marsa, jer se svaki planet, uključujući Mjesec, stalno približava Zemlji, i planeti prolaze proces koji će na kraju završiti tako da se svi oni opet ujedine sa Zemljom, formirajući jedno tijelo.

Naravno, ako se zamišlja, kao što većina ljudi danas zamišlja, da su planeti čvrsta tijela baš kao i Zemlja, očekivanja bi lako mogla biti da ako se sjedine sa Zemljom, to bi moglo značiti kraj sveg života na našoj kugli! Ali ništa takvog se neće dogoditi, jer stupanj gustoće raznih planeta nije isti kao onaj od Zemlje. Ako bi Mars, na primjer, stvarno došao dolje sjediniti se sa Zemljom, ne bi se mogao rasuti po kopnu već ga jedino poplaviti. Jer koliko je to moguće istražiti — to se ne može fizičkim instrumentima već jedino preko znanosti duha, duhovne vizije — Mars se primarno sastoji od više-manje fluidne mase, ne fluidne kao naša voda već više, da kažemo, kao konzistencije želea, ili nečeg takvog. Postoje također i gušće komponente, ali nisu takve gustoće kao one od naše Zemlje. Njihova konzistencija je više usporediva s onom od rogova naših životinja, koji se formiraju iz opće mase i u nju se ponovno razgrađuju. Dakle moramo shvatiti da je konstitucija Marsa potpuno različita od one od naše Zemlje.

Sada se mnogo govori o “kanalima” koji postoje na Marsu. Ali zašto “kanali”? Ne može se vidjeti ništa osim linija, i one su nazvane kanali. U jednom smislu to je točno, ali u drugom, netočno. Pošto Mars nije čvrst u onom stupnju u kojem je Zemlja, ne može se, naravno, govoriti o kanalima kakve poznajemo na Zemlji. Ali može se reći da na Marsu ima nešto kao što su naši pasati (vjetrovi op.pr.). Zna se da topao zrak iz tropske zone Zemlje, iz Afrike, struji prema hladnom Sjevernom polu, i zrak sa hladnog Sjevernog pola struji natrag prema srednjim oblastima Zemlje. Dakle ako se gleda izvana, ovakve linije se zaista mogu vidjeti, ali to su linije pasata, zračnih struja pasata. Na Marsu postoji nešto stvarno slično. Jedino što je sve na Marsu mnogo više ispunjeno životom nego na Zemlji. Zemlja je mrtav planet u mnogo jačem smislu nego Mars, na kojem je sve više-manje živo.

Želim spomenuti nešto što vam može pomoći shvatiti karakter odnosa Marsa prema Zemlji. Znamo da Sunce, za nas najvažnije od svih nebeskih tijela, u velikoj mjeri podržava Zemlju. Mislite na Sunce kakvo znamo iz dana u dan. Noću vidite biljke kako uvlače cvjetove jer Sunce ne sije na njih. Po danu se opet otvaraju sunčevim zrakama. Veoma mnogo stvari zavisi od širenja sunčeva svjetla preko jednog dijela Zemlje i širenja tame preko drugog dijela kada nema Sunca. Ali ako mislite na cijelu godinu, ne možete shvatiti rast biljaka u proljeće ako se sunčeva snaga ne vrati. Ponovno, kada Sunce u jesen izgubi snagu, biljke iščeznu, sav život umre i pada snijeg.

Sasvim očito, život na Zemlji je povezan sa Suncem. Zaista, ljudi ne bi mogli disati zrak oko nas ako Sunce ne bi bilo tamo, ako sunčeve zrake ne bi napravile zrak pogodnim da ga dišemo. Neporecivo je da je Sunce za nas najvažnije nebesko tijelo. Samo promislite kako bi to drugačija priča bila ako Sunce ne bi – kako to izgleda – išlo oko Zemlje svaka dvadeset četiri sata već bi za to trebalo dvostruko vrijeme! Sav život bi bio sporiji. Tako sav život na Zemlji ovisi o revoluciji Sunca oko Zemlje. U stvari, naravno, Sunce se ne okreće oko Zemlje, ali to tako izgleda.

Utjecaj Mjeseca je od manjeg značaja za čovjeka, ali ipak je prisutan. Kada se sjetite da plima opada i raste u skladu s Mjesecom, da ima isti ritam kao revolucija Mjeseca, shvatiti ćete s kakvom vrstom snage Mjesec utječe na Zemlju. I tada će također biti jasno da vrijeme mjesečeva kruženja oko Zemlje ima određeno značenje. Ako ste istraživali kako se biljke razvijaju dok na njih sjaji Sunce, također ste našli dokaz o utjecaju Mjeseca. Dakle Sunce i Mjesec imaju ogroman utjecaj na Zemlju. Možemo prepoznati lunarni utjecaj preko vremena rotacije, odnosno, koliko vremena treba Mjesecu da postane pun mjesec, mladi mjesec, i tako dalje. Utjecaj Sunca možemo prepoznati iz njegova izlaženja i zalaženja, ili iz činjenice da stječe svoju snagu u proljeće i gubi je na jesen.

I nešto ću vam kazati. Svi znate za postojanje gusjenica i hruševa. Ova mala crvolika stvorenja su posebno štetna kada jedu naše krumpire. Postoje godine kada je krumpir neoštećen od ovih malih larvi, i zatim postoje godine kada se jednostavno ništa ne može napraviti jer su gusjenice svuda na djelu. Dakle sada, pretpostavimo da je bila godina kada su gusjenice pojele gotovo sve krumpire – ako sada čekate četiri godine, hruševa će biti u velikom broju, jer im treba četiri godine da se razviju iz gusjenica. Postoji period od približno četiri godine između pojave gusjenica – koje, kao svi insekti, imaju oblik larve prije nego postanu kukuljice – i potpuno razvijeni insekti. Gusjenici treba četiri godine da se razvije u hrušt. Naravno, uvijek ima hruševa, ali ako ima samo malo gusjenica određene godine, četiri godine kasnije biti će malo hruševa. Broj hruševa zavisi od broja gusjenica koje su bile prisutne četiri godine ranije.

Možemo sasvim jasno vidjeti da je taj period vremena povezan s rotacijom Marsa. Tijek propagacije određenih insekata pokazuje nam kakvu vrstu utjecaja Mars ima na život na Zemlji. Ali utjecaj je skriven. Utjecaj Sunca je sasvim očit, onaj od Mjeseca nije očit u istoj mjeri, a utjecaj Marsa je skriven. Sve na Zemlji za što su potrebni

intervali od godina — kao u slučaju gusjenica i hrušteva — zavisno je od Marsa. Dakle tu vidimo značajan utjecaj Marsa.

Naravno netko može reći da ovo ne vjeruje. Dakle, gospodo, mi sami ne možemo napraviti sve pokuse, ali svatko tko ne vjeruje što sam rekao treba napraviti slijedeće: treba uzeti gusjenice koje je sakupio u godini kada su bile brojne i u nekoj posudi umjetno forsirati njihov razvoj. Vidjeti će da se unutar iste godine većina gusjenica nije razvila u hrušteve. Ovakvi eksperimenti se nikada ne rade jer se to ne vjeruje.

Međutim, sada smo došli do esencijalne stvari. Sunce ima najjači utjecaj od svih. Ali ono vrši najjači utjecaj na Zemlji na sve što je mrtvo, što svake godine treba pozvati u novi život — dok Mjesec utječe samo na ono što je živo. Mars vrši svoj utjecaj samo na ono što postoji u nježnijem obliku života, u osjetljivoj oblasti. Drugi planeti imaju svoj utjecaj na ono što je prirode duše i duha. Sunce je, dakle, nebesko tijelo koje radi najjače; ono djeluje na same minerale Zemlje. U mineralima Mjesec ne može napraviti ništa — niti Mars. Da Mjesec nije tamo, ni jedno životinjsko stvorenje ne bi moglo živjeti i kretati se po Zemlji; na Zemlji bi moglo biti samo biljaka, ne životinja. Opet, postoje mnoga životinjska stvorenja koja ne bi mogla imati interval od godina između stanja larve i insekta da Mars nije tamo. Vidite kako je sve usko povezano.

Na primjer, možemo se upitati: Kada ljudska bića postaju potpuno odrasla? Kada prestaje proces našeg razvoja? Očito veoma rano, u dobi od dvadeset jednu. A ipak čak i tada nešto se nastavlja dodavati. Većina ljudi stvarno više ne raste, ali nešto je dodano iznutra. Sve do otprilike tridesetih godina mi se stvarno “povećavamo”; ali onda, po prvi puta, počinjemo “opadati”. Ako to usporedimo s događajima u univerzumu, dobijemo vrijeme rotacije Saturna.

Tako planeti vrše utjecaj na delikatnije uvjete rasta i života. Stoga možemo reći: Kada, kao i svi planeti, Mars dođe blizu Zemlje, ne smijemo pridati primarnu važnost toj vanjskoj blizini.

Od daleko veće važnosti je kako su stvari u univerzumu povezane s finim, delikatnijim stanjima i uvjetima života.

Morate se sjetiti da je konstitucija Marsa sasvim različita od one od Zemlje. Kao što sam rekao, Mars nije tako gusto čvrst u smislu u kojem je Zemlja danas čvrsta, ali nedavno sam vam opisao kako je i Zemlja također jednom bila u stanju kada su se minerali, čvrste tvari po prvi puta oblikovale, kako su tada postojale gigantske životinje koje, međutim, još nisu imale čvrste kosti. Danas je Mars u stanju sličnom onom od Zemlje u ranijoj epohi i prema tome ima na sebi ona živa bića, ona životinjska bića koje je Zemlja imala na sebi u ono vrijeme. A “ljudska bića” na Marsu su kao ona što su tada bila na Zemlji — još bez kostiju. To sam vam opisao kada sam govorio o ranijem periodu na Zemlji. Te se stvari može znati. Ne može ih se znati preko stvari koje moderna znanost upotrebljava za prikupljanje znanja; ipak je ove stvari moguće znati. Ako, dakle, želite dobiti ideju kako Mars danas izgleda,

predstavite sebi što je bila Zemlja u mnogo ranijem dobu: tada ćete dobiti sliku Marsa.

Znate da danas na Zemlji, pasati pušu od juga prema sjeveru, od sjevera prema jugu. Te struje su nekad bile mnogo gušće od zraka; bile su struje fluida, vodenog zraka: tako je danas na Marsu. Zračne struje na Marsu su mnogo punije života, mnogo više vodene.

Jupiter se sastoji gotovo potpuno od zraka, ali opet nešto gušćeg nego zrak na Zemlji. Jupiter danas predstavlja stanje prema kojem Zemlja danas stremi, što će postići tek u budućnosti.

I tako u planetarnom sustavu nalazimo određena stanja ili uvjete kroz koje također prolazi i Zemlja. Kada u ovom smislu razumijemo planete, razumijemo ih ispravno.

Ima li netko još nešto pitati o ovoj temi? Možda sam G. Burle?

G. Burle: Sasvim sam zadovoljan, hvala!

Pitanje: U jednom od zadnjih predavanja rekli ste da su mirisi cvijeća povezani s planetima. Da li to vrijedi i za boje cvijeća i boje stijena?

Dr. Steiner: Ukratko ću ponoviti što sam rekao. To je bilo i u odgovoru na pitanje koje je postavljeno. Rekao sam da cvijeće, a također i druge supstance na Zemlji, imaju miris – nešto u njima što vrši odgovarajući utjecaj na čovjekov organ mirisa. Rekao sam da je to povezano s planetima, da su biljke i, slično tome, određene supstance, „veliki nosovi”, nosovi koji percipiraju utjecaje koji dolaze od planeta. Planeti imaju utjecaj na život u njegovom finijem, delikatnijem obliku - tu, ponovno, moramo misliti na finije oblike života. I može se reći da biljke stvarno nastaju iz mirisa univerzuma, ali taj miris je toliko razrijeđen, toliko delikatan, da ga mi ljudska bića s našim grubim nosovima ne možemo namirisati.

Ali vas podsjećam da može postojati čulo mirisa sasvim različito od onog kojeg posjeduje čovjek. Trebate samo promisliti na policijske pse. Lopov je nešto ukrao i policijski pas je doveden na mjesto gdje je krađa počinjena; nekako mu je preneseno da je tu bio lopov i on uzme miris; on zatim policiju vodi na trag i lopova se često pronađe. Tako se koriste policijski psi. Mnoge zanimljive stvari bi izašle na svijetlo kada bi se proučavalo kako su mirisi koji su za čovjeka neprimjetni za psa primjetni.

Ljudi nisu uvijek shvaćali da psi imaju tako osjetljive nosove. Da jesu, pse bi ranije koristili kao pomoć policiji. To je tek nedavno bilo otkriveno. Slično, danas ljudi još nemaju pojma kakve neopisivo delikatne nosove imaju biljke. U stvari, čitava biljka je nos; ona prima miris univerzuma, i ako je njena struktura takva da tu kozmičku aromu vraća natrag na način na koji odjek vraća zvuk, postaje mirisna biljka. Tako možemo reći: Mirisi cvijeća, općenito biljaka, a također i drugi mirisi na Zemlji, zaista su povezani s planetarnim sustavom.

Pitano je da li to vrijedi i za boje biljaka i cvijeća. Kao što sam rekao, biljka uzima oblik iz arome univerzuma a tijekom godine je izložena Suncu. Dok je oblik biljke uobličen od planeta iz kozmičkog mirisa, njenu boju duguje Suncu i donekle Mjesecu. Mirisi i boje biljaka ne dolaze, prema tome, od istog izvora; miris dolazi od planeta, boja od Sunca i Mjeseca. Stvari ne moraju uvijek doći iz istog izvora; kao što netko ima oca i majku, tako biljke mirise imaju od planeta a boje od Sunca i Mjeseca.

Iz slijedećeg možete vidjeti da su boje biljaka povezane sa Suncem i Mjesecom. Ako uzmete biljke koje imaju divno zeleno lišće i stavite ih u podrum, postaju bijele, gube svaki trag boje jer sunčeve zrake do njih ne dopiru. One zadržavaju svoju strukturu, svoj oblik, jer kozmički miris prodire svugdje, ali ne zadržavaju boju jer ih sunčeva svjetlost ne doseže. Boje biljaka, prema tome, neporecivo dolaze od Sunca i, kao što sam rekao, također i od Mjeseca, jedino je to teže utvrditi. Trebalo bi napraviti pokuse i može ih se napraviti, izlažući biljke mjesečevoj svjetlosti na različite načine; tada bi se to sigurno otkrilo.

Želi li netko drugi nešto reći?

G. Burle: Želio bih proširiti pitanje na boje stijenja.

Dr. Steiner: Sa stijenama i mineralima to je ovako. Ako predstavite sebi da Sunce ima svakog dana određeni utjecaj na biljke, i također tijekom godine, tada ćete vidjeti da su godišnji utjecaji Sunca različiti od njegovih dnevnih utjecaja. Dnevni efekti Sunca ne donose mnogo promjene u boji biljaka; ali godišnji efekt utječe na njihovu boju.

Međutim, Sunce nema samo dnevne i godišnje utjecaje; ima i druge, sasvim različite utjecaje. O tome sam govorio prije nekog vremena, ali spomenut ću opet.

Zamislite Zemlju ovdje. Sunce izlazi na određenoj točki na nebu, recimo u proljeće, dvadeset prvog ožujka. Ako u sadašnjoj epohi gledamo na točku neba gdje Sunce izlazi dvadeset prvog ožujka, iza Sunca nalazimo konstelaciju Riba. Sunce izlazi u određenoj konstelaciji stotinama godina, ali uvijek u različitoj točki. Točka u kojoj Sunce izlazi dvadeset prvog ožujka svake godine je različita. Prošle je godine Sunce izašlo u točki koja je malo natrag, a još malo natrag još godinu ranije. Idući unatrag nekoliko stoljeća nalazimo da je točka u kojoj Sunce u proljeće izlazi još uvijek u istoj konstelaciji, ali ako idemo natrag do godine 1200 AD. nalazimo da je Sunce izašlo u konstelaciji Ovna. Ponovno je prije mnogo vremena u proljeće izašlo u konstelaciji Ovna. Još ranije, međutim, recimo u epohi drevnog Egipta, Sunce je izašlo u konstelaciji Bika; a još ranije od toga u konstelaciji Blizanaca, i tako dalje. Dakle možemo reći da se točka u kojoj Sunce u proljeće izlazi cijelo vrijeme mijenja.

To naznačuje, kao što možete vidjeti, da samo Sunce mijenja svoj položaj u univerzumu; Rekao sam da Sunce mijenja položaj — ali tako se samo čini, jer u stvarnosti je Zemlja ta koja mijenja položaj. To nas, međutim, za sada ne brine. U periodu od 25,915 godina, točka u kojoj izlazi Sunce prevari cijeli put oko Zodijskog kruga. U sadašnjoj godini — 1924 — Sunce izlazi u određenoj točki neba. Prije 25,915 godina, recimo, 23,991 godinu prije rođenja Krista (25,915 minus 1924) Sunce je izašlo u istoj

točci! Od tada je napravilo jedan potpuni krug. Sunce ima dnevno kruženje, godišnje kruženje, i kruženje koje treba 25,915 godina da završi. Tako imamo sunčev dan, sunčevu godinu i veliku kozmičku godinu koja se sastoji od 25,915 godina.

To je veoma zanimljivo, zar nije? I sam broj 25,915 je veoma zanimljiv! Ako pomislite na disanje i sjetite se da čovjek udahne približno 18 puta u minuti, možete izračunati koliko puta udahne na dan. Osamnaest udaha u minuti, 60×18 je na sat = 1,080 udaha. Koliko puta, onda, udahne na dan, odnosno, u 24 sata? Dvadeset četiri puta $1,080 = 25,920$, što je približno isto kao i broj 25,915! U jednom danu, čovjek udahne onoliko puta koliko Suncu treba godina da napravi krug u univerzumu. Ova podudaranja su zaista izvanredna.

Zašto vam sada ovo pričam? Vidite, da bi dalo biljci boju, Suncu treba godina; za dati boju stijenju, Sunce treba 25,915 godina. Stijena je mnogo čvršći momak. Da pokloni boju biljci Sunce napravi krug koji traje jednu godinu. Ali postoji i krug za koji Sunce treba 25,915 godina da završi. I dok taj veliki krug ne završi Sunce ne može dati boju stijenju. Ali u svakom slučaju uvijek je to Sunce koje daje boju. Iz ovog ćete shvatiti koliko je mineralno carstvo daleko od biljnog carstva. Ako Sunce ne bi kružilo okolo na način na koji to čini, ako bi radilo samo dnevne krugove kao i veliki krug od 25,915 godina, tada ne bi bilo biljaka, i umjesto kupusa morali bi jesti silicij dioksid — i ljudski stomak bi se trebao prilagoditi u skladu s tim!

Pitanje: Da li ljekovite biljke koje rastu na planini imaju veća ljekovita svojstva od biljaka koje rastu u dolinama? Ako je tako, kakvo je objašnjenje?

Dr. Steiner: Stvarna je činjenica da su planinske biljke vrijednije kao lijekovi od onih koje rastu u dolinama, posebno od onih biljaka koje rastu u našim vrtovima ili u poljima. To je dobro da je tako, jer ako bi biljke koje rastu u dolinama bile kao i one na planinama, svaka namirnica bi u isto vrijeme bila i lijek, a to ne bi uopće bilo dobro! Biljke koje imaju najveću terapijsku vrijednost su zaista one koje rastu na planinama. Zašto je tako? Sve što trebate je usporediti vrstu tla na kojem rastu planinske biljke s onom na kojoj rastu biljke iz doline.

Veoma je različita stvar ako biljka raste divlje, na nekultiviranom tlu, ili u umjetno kultiviranom vrtu. Pomislite na jagode! Divlje jagode iz šume su sitne ali vrlo aromatične; vrtne jagode slabije mirišu, blažeg su okusa, ali mogu narasti do enormne veličine — zašto, postoje uzgojene jagode veličine jaja! Čemu to treba pripisati? To je zato jer tlo u niskim dolinama nije tako puno kamenja koje se izmrvilo od planinskih stijena. Na planinama se mogu naći zaista tvrde stijene — pravi minerali. Dolje u dolinama nalazimo tlo koje je već bilo zasićeno i doneseno rijekama pa je prema tome potpuno usitnjeno u prah. Na planinama postoji također, naravno, usitnjeno tlo, ali je ono iznutra prožeto sićušnim granulama, posebno, da kažemo, kvarca, litija, i tako dalje. Svugdje su supstance koje se mogu koristiti za liječenje. Veoma, veoma mnogo se može postići ako, na primjer, sameljemo kvarc (silicij dioksid) i od njega napravimo lijek. Tada ove minerale koristimo direktno kao lijekove.

Tlo u nižim dolinama više ne sadrži to sitno kamenje. Ali na planinama kamenje se stalno odvaja od stijena, i biljke povlače u svoj sok sitne čestice tog kamenja, i time se ubrajaju u ljekovite biljke.

Sada je zanimljivo slijedeće. Takozvani homeopati — nisu u pravu u vezi svega, ali su u pravu u vezi mnogih stvari — ti homeopati uzimaju supstance i drobeći ih sve finije i finije, dolaze do medicinskih lijekova. Da se supstance koriste u njihovom grubom stanju to ne bi bili lijekovi. Ali vidite, same biljke su najprecizniji homeopati, jer apsorbiraju sitne, sićušne djeliće od sveg tog kamenja, koji inače trebaju biti pročišćeni i usitnjeni kada se priprema lijek. Pošto dakle priroda radi to daleko bolje nego bi mi to mogli, možemo uzeti same biljke i direktno ih koristiti u svrhu liječenja. I činjenica je da biljke i ljekovite biljke koje raste na planinama ima daleko veća ljekovita svojstva nego ono u dolinama.

Znate, također, kako se cjelokupna pojava biljke mijenja. Govorio sam o jagodama: divlja jagoda apsorbira veliku količinu određenih minerala. Gdje dakle divlje jagode najbolje uspijevaju? Gdje su minerali koji sadrže malo željeza. To željezo prodire u tlo i iz toga jagoda dobiva svoju mirišljivost. Određeni ljudi čija je krv veoma osjetljiva dobiju osip kada jedu jagode. To je zbog činjenice da njihova krv u normalnom stanju ima dovoljno željeza i kada jedu jagode dobiju ga previše. Ako, dakle, neki ljudi s normalnom krvlju od jedenja jagoda dobiju osip, sigurno se može savjetovati nekome čija je krv slaba, da ih jede! Na ovaj način je postupno otkrivena njihova ljekovita vrijednost. U pravilu, tlo u vrtovima gdje rastu divovske jagode nema željeza; tamo se jagode šire bez ikakvog poticaja od željeza. Ali u vezi toga ljudi su uglavnom kratkovidni i ne slijede stvari dovoljno dugo vremena. Činjenica je da uzgajajući jagode na tlu koje ne sadrži dovoljno željeza, mogu se dobiti ogromne jagode, iz razloga jer biljke ne postaju potpuno čvrste. Jer promislite o tome — ako će jagoda zadržati svaki sićušni djelić željeza koji može biti u tlu, tada mora biti nesputana! Ali to je karakteristika jagode.

Pretpostavimo da ispitajte tlo. Ono sadrži veoma sitne tragove željeza. Jagode koje rastu u tlu izvlače te tragove željeza u sebe iz daleka, jer njeni korijeni su snažni i privlače željezo iz određene udaljenosti. Sada uzmite divlju jagodu iz šume. Ona sadrži veoma snažnu silu. Tu jagodu stavite u vrt: u tlu nema željeza, ali jagoda je već stekla tu ogromnu snagu, ima je u sebi. Povlači u sebe sve što može, i u obrađenom vrtu također, iz daleka, i prehranjuje se iznimno dobro. U vrtu ne dobiva željezo, ali sebi povlači sve ostalo jer je za to sposobna. I tako postaje veoma velika.

Međutim, kao što sam rekao, ljudi su prilično kratkovidni; ne promatraju stvari temeljito. Tako ne primjećuju da premda vrtnim uzgojem mogu proizvesti ogromne jagode više godina, to će trajati samo neko vrijeme. Plodnost zatim odumire, i iz šume moraju donijeti nove biljke jagode. Plodnost se ne može unaprijediti potpuno umjetnim sredstvima; mora postojati znanje o stvarima direktno povezanim sa samom Prirodom.

Za to je najbolja ilustracija ruža. Ako idete vani na selo vidjeti ćete divlju ružu, pasju ružu, kako je zovu, *Rosa canina*. Znate je, siguran sam. Divlja ruža ima pet

prilično blijedih latica. Zašto je to tako da ima ovaj oblik, proizvede samo pet latica, ostane tako mala i odjednom proizvede sićušni plod? Ti crvenkasti šipci — poznajete ih — razviju se od divlje ruže. Dakle, to je zbog činjenice da tlo gdje raste divlja ruža sadrži određenu vrstu ulja — baš kao što općenito tlo na Zemlji sadrži različita ulja u svojim mineralima. Ulje dobijemo iz zemlje ili iz biljaka koje su ga same apsorbirale iz zemlje. Sada ruža, kada raste divlje na selu, mora nadaleko i naširoko raditi sa svojim korijenom da bi iz minerala sakupila sićušnu količinu ulja kojeg treba da bi postala ruža. Zašto se ruža mora toliko rastezati, mora širiti snagu povlačenja koja je sadržana u njenom korijenu na toliku udaljenost? Razlog je da postoji veoma malo humusa na seoskom tlu gdje ruža raste divlje. Humus sadrži više ulja nego tlo na selu. Sada ruža ima ogromnu snagu povlačiti ulje sebi.

Kada je ruža blizu tla koje sadrži humus, to je za nju sretno; povlači sebi mnogo ulja i razvije ne samo pet latica već cijelu masu latica, postajući vrtna ruža bujnih latica. Ali više ne razvija prave šipke jer je za to potrebno ono što je sadržano u stjenovitom tlu na selu. Tako divlju ružu možemo pretvoriti u ornamentalnu vrtu ružu kada je premjestimo u tlo koje je bogatije humusom, gdje lako može dobiti ulja iz kojih će proizvesti mnogo latica. To je suprotno od onog što se događa s jagodom: za jagodu je teško naći u vrtu ono što nalazi vani u šumi. Ruža u vrtu nalazi mnogo toga što je uz putove rijetko i tako razvija bujne laticice; ali tada zaostaje u formaciji ploda.

Dakle kada znamo što određeno tlo sadrži, znamo što će na njemu rasti. Naravno, ovo je od ogromne važnosti za uzgoj biljaka, posebno poljoprivrednih biljaka. Jer tamo, preko gnojenja i supstanci dodanih kao đubrivo, tlo se mora povratiti da bi proizvelo ono što je potrebno. Znanje o tlu je od ogromne važnosti za farmera. Te su stvari manje-više zaboravljene. Jednostavni seoski farmeri instinktivno su primjenjivali ispravno gnojenje. Ali sada u agrikulturi na veliko, malo se pažnje pridaje ovim stvarima. Posljedica je da su se tijekom zadnjih desetljeća gotovo sve naše namirnice pogoršale u kvaliteti od onog što su bile kada su oni od nas koji su sada stariji bili djeca.

Ranije ove godine bio je zanimljiv poljoprivredni skup na kojem su farmeri izrazili duboku zabrinutost za ono što postaju biljke, namirnice, ako se ta tendencija nastavi. I zaista, gospodo, nastaviti će se! U dolazećem stoljeću namirnice će postati sasvim beskorisne ako se određeno znanje o tlu ponovno ne stekne.

Mi smo počeli s agrikulturom u domeni antropozofske duhovne znanosti. Nedavno sam dao ciklus predavanja o agrikulturi blizu Breslaua, i formirano je udruženje koje će taj rad preuzeti. A također smo nešto i ovdje napravili da bi poboljšali situaciju. Tek smo na samom početku ali problema smo se latili. Tako će antropozofija postupno prodrijeti u praktičan život.

Imamo još sastanaka za dogovoriti, dakle nađimo se opet slijedećeg petka.

VRIJEME I NJEGOVI UZROCI

PREDAVANJE XI

Dornach, 13.rujna 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Ima li netko pitanje?

Pitanje: Ima li neposredna blizina Marsa Zemlji neke veze s vremenom? Ljeto je bilo tako nevjerojatno loše! Imaju li planetarni utjecaji općenito bilo kakav utjecaj na vrijeme?

Dr. Steiner: Vremenski uvjeti koji pokazuju takve nepravilnosti tijekom godina, posebno nedavnih godina, imaju nešto sa stanjima na nebesima, ali ne posebno s Marsom. Kada se promatraju te nepravilnosti moramo veoma ozbiljno uzeti u razmatranje fenomen o kojem se obično malo vodi računa, premda se govorilo mnogo. Mislim na fenomen sunčevih pjega. Sunčeve pjege su tamne mrlje, različite veličine i trajanja, koje se javljaju na površini Sunca u intervalima od oko deset ili jedanaest ili dvanaest godina. Naravno, te tamne mrlje ometaju sunčevo zračenje, jer, kao što pretpostavljate, na mjestima gdje je površina tamna, Sunce ne zrači. Ako se u nekoj godini broj ovakvih mrlja poveća, to utječe na sunčevo zračenje. I s obzirom na ogroman značaj koje Sunce ima za Zemlju, ta je stvar značajna.

I s obzirom na još jednu stvar ovaj fenomen sunčevih pjega je vrijedan pažnje. Tijekom stoljeća njihov broj se povećao, i broj iz godine u godinu varira. To je zbog činjenice da se položaj nebeskih tijela mijenja kako se okreću, i aspekt koji predstavljaju se prema tome uvijek mijenja. Sunčeve pjege se ne pojavljuju svaku godinu na istom mjestu, ali — sukladno sunčevu okretanju — tijekom godina pojave se na istoj točki. Kroz stoljeća njihov broj se enormno povećao i to svakako ima značaja za odnos Zemlje sa Suncem.

Tisućama godina ranije nije bilo pjega na Suncu. Počele su se pojavljivati, broj im se povećao, i nastavit će se povećavati. Time će doći vrijeme kada će Sunce zračiti sve slabije i slabije, i konačno, kada će postati potpuno tamno, prekinuti će zračiti ikakvu svjetlost. Prema tome trebamo računati s činjenicom da će tijekom vremena, relativno dugo vremena, izvor svijetla i života koji sada emitira sa Sunca za Zemlju biti fizički uništen. I tako fenomen sunčevih pjega — između ostalih stvari — jasno pokazuje da se može reći da Zemlja ide prema kraju. Sve na Zemlji što je duhovno tada će preuzeti drugačiji oblik, baš kao što sam rekao da je u starijim vremenima imalo drugačiji oblik. Baš kao što ljudska bića stare i mijenjaju se, tako i Sunce i cijeli planetarni sustav stari i mijenja se.

Planet Mars, kao što sam rekao, nije tako jako povezan s vremenskim uvjetima; Mars je više povezan s fenomenom koji pripada oblasti života, kao što je pojava i razvoj gusjenica i hruštava svake četiri godine. I molim vas nemojte ovo krivo shvatiti.

Ne smijete to direktno usporediti s onim što astronomija računa da je period revolucije Marsa, jer tu se razmatra stvarni položaj Marsa. Mars stoji u istom relativnom položaju prema Zemlji i Suncu svake četiri godine, tako da su i gusjenice koje za razvoj u hrušteve trebaju četiri godine također s tim povezane. Ako uzmete dvije revolucije Marsa — za što treba četiri godine i tri mjeseca — dobijete period između hrušteva i gusjenica, ili obrnuto, između gusjenica i hrušteva. U vezi s manjim nebeskim tijelima trebate misliti o manjim promjenama u zemljinim fenomenima, dok su Sunce i Mjesec povezani s grubljim, opipljivijim fenomenima kao što je vrijeme, i tako dalje.

Dobra ili loša godina berbe, na primjer, povezana je s fenomenom kao što su sunčeve pjege, također i s pojavom kometa. Tek kada se promatraju u vezi s pojavama na nebesima događaji na Zemlji se mogu ispravno proučavati.

Naravno da još neke stvari treba razmatrati ako tražimo razloge za nenormalno vrijeme. Jer naravno vremenski uvjeti — koji su nam važni jer zdravlje i mnogo toga drugog ovisi o njima — zavise od mnogo čimbenika. Promislite o slijedećem. Idući natrag u evoluciji Zemlje dolazimo u vrijeme od prije oko šest do deset tisuća godina. Prije šest do deset tisuća godina nije bilo planina u oblasti gdje sada živimo. Tada se ne bi mogli penjati na Švicarske Alpe, jer ih ne biste imali ovakve kakve ih imate sada. Ne biste mogli živjeti ovdje ili na drugom europskom kopnu jer su u to vrijeme ove oblasti bile prekrivene ledom. Bilo je to takozvano Ledeno doba. To Ledeno doba je bilo odgovorno za činjenicu da je najveći dio populacije koji je tada živio u Europi ili nestao ili se moramo premjestiti u druge oblasti. Ti uvjeti Ledene doba će se ponoviti, u ponešto promijenjenom obliku, za oko pet ili šest ili sedam tisuća godina — ne točno u istim oblastima na Zemlji kao ranije, ali opet će biti Ledeno doba.

Ne smije se misliti da evolucija teče po neprekinutoj liniji. Da bi razumjeli kako Zemlja evoluirala treba shvatiti da se prekidi kao što je Ledeno doba zaista događaju u ispravnom procesu evolucije. Koji je razlog za to? Razlog je da se zemljina površina stalno uzdiže i tone. Ako idete na planinu koja uopće ne mora biti vrlo visoka, još ćete naći Ledeno doba, čak i danas, jer je vrh stalno prekriven snijegom i ledom. Ako je planina dovoljno visoka, na njoj ima snijega i leda. Ali tek kada se, kroz dugo vremena, površina Zemlje bude uzdigla na visinu planine stvarno možemo govoriti o snijegu i ledu u velikom obimu. Tako je to, gospodo! Događa se. Površina Zemlje uzdiže se i tone. Prije nekih šest ili više tisuća godina nivo regije gdje sada živimo je bio visok; zatim je potonuo, ali sada se već ponovno uzdiže, jer je najniža točka dosegnuta oko godine 1250. To je bila najniža točka. Tada je temperatura ovdje bila iznimno ugodna, bilo je mnogo toplije nego je danas. Zemljina površina se sada lagano podiže, tako će nakon pet ili šest tisuća godina ovdje opet biti vrsta Ledene doba.

Iz ovoga vidite da kada se promatraju vremenski uvjeti tijekom perioda od deset godina, oni nisu isti; vrijeme se stalno mijenja.

Ako u nekoj godini, u skladu s visinom zemljine površine određena temperatura prevladava u oblastima na Zemlji, postoji još faktora koje treba uzeti u obzir. Recimo

da gledate Zemlju. Na ekvatoru je vruće; iznad i ispod, na polovima je hladno. U srednjoj zoni, Zemlja je topla. Kada ljudi putuju u Afriku ili Indiju, putuju u vrućinu; kada putuju na Sjeverni pol ili na Južni pol, putuju u hladnoću. Zasigurno to znate iz izvješća polarnih ekspedicija.

Mislite o distribuciji topline i hladnoće kada počnete zagrijavati sobu. Ne zagrije se odmah cijela. Ako bi mogli uzeti ljestve i popeti se na vrh, vidjeli bi da je dolje možda još hladno dok je pri plafonu već toplo. Zašto je tako? Zato jer topao zrak, i svaka plinovita supstanca kada je zagrijana, postaje rjeđa i uzdiže se; hladni zrak ostaje dolje jer je teži. Toplina uvijek uzlazi. Tako se i u srednjoj zoni Zemlje topao zrak uvijek uzdiže. Ali kada je gore struji prema Sjevernom polu: vjetrovi pušu od srednje zone na Zemlji prema Sjevernom polu. To su topli vjetrovi, topao zrak. Ali hladan zrak na Sjevernom polu pokušava se zagrijati i struji dolje prema praznom prostoru u srednjoj zoni. Hladni zrak stalno struji od Sjevernog pola prema ekvatoru, a topao zrak u suprotnom smjeru, od ekvatora prema Sjevernom polu. Te su struje nazvane pasati. U oblasti kakva je naša nisu mnogo primjetni, ali su vrlo mnogo primjetni u drugima.

Ne samo zrak, već i morska voda, također, struji od srednje zone Zemlje prema Sjevernom polu i ponovno natrag. Taj fenomen je, naravno, distribuiran na najrazličitije načine, ali je ipak tu.

Ali u univerzumu postoje također i električne struje; jer kada na Zemlji generiramo bežičnu električnu struju samo imitiramo ono što je na neki način već prisutno u univerzumu. Pretpostavimo da je struja iz univerzuma prisutna, recimo, ovdje u Švicarskoj, gdje imamo određenu temperaturu. Ako struja takvog tipa dođe na takav način da sa sobom nosi toplinu, temperatura se ovdje malo poveća. Dakle toplina na Zemlji je također preraspoređena od struja iz univerzuma. One također utječu na vrijeme.

K tome, međutim, morate uzeti u obzir da na takve elektromagnetske struje u univerzumu također utječu sunčeve pjege. Gdje god da Sunce ima mrlje, postoje struje koje utječu na vrijeme. Ovi posebni utjecaji su od velike važnosti.

Sada s obzirom na podjelu godišnjih doba — proljeće, ljeto, jesen, zima — postoji izvjesna pravilnost u univerzumu. Možemo označiti u našem kalendaru da će proljeće početi u određeno vrijeme, i tako dalje. To je regulirano očiglednijim odnosima u kojima nebeska tijela stoje jedno prema drugom. Ali utjecaja koji iz toga proizlaze je malo. Ne može se reći za mnogo zvijezda da imaju utjecaja; većina ih je daleko i njihov utjecaj je jedino visoko duhovnog karaktera.

Ali s obzirom na vremenske uvjete može se reći slijedeće. Pretpostavimo da imate ploču s, recimo, četiri boje na njoj — crvenu, žutu, zelenu, plavu. Ako polagano rotirate ploču, lako razlikujete sve četiri boje. Ako ih rotirate brže, boje je teško ali još uvijek moguće razlikovati. Ali ako ploču rotirate zaista brzo, boje prelaze jedna u drugu i ne možete ih razlikovati. Slično, doba proljeća, ljeta, jeseni i zime mogu se razlikovati jer su faktori koji ih određuju više ili manje očiti. Ali vrijeme zavisi od

toliko mnogo okolnosti da ih um ne može sve dohvatiti; nije moguće, prema tome, s obzirom na to označiti bilo što u kalendaru — dok je očito sasvim moguće s obzirom na godišnja doba. Vrijeme je složena stvar jer je toliko mnogo faktora uključeno.

Ali u starom folkloru nešto se o ovim stvarima znalo. Stari folklor ne bi trebali potpuno odbaciti. Kada su uvjeti života bili jednostavniji, ljudi su se više zanimali za stvari nego danas. Danas naš interes za temu traje 24 sata ... zatim izlazi slijedeća novina i donosi novi interes! Mi zaboravimo što se događa — stvarno je tako! Uvjeti našeg života su strašno komplicirani. Životi naših djedova, da ne govorimo o našim pradjedovima i prapradjedovima, bili su skroz različiti. Oni bi sjeli zajedno iza peći i pričali priče, često o starim vremenima. I znali su kakvo je davno bilo vrijeme, jer su znali da je bilo povezano s zvijezdama; promatrali su određene pravilnosti kod vremena. I među ovim pradjedovima mogao je biti jedan ili dvojica “sveznalica”, kako su ih zvali. Sa “sveznalica” misli se na nekog tko je bio malo mudriji od ostalih, nekog tko je imao određenu bistroću. Takva osoba bi govorila na zanimljiv način. “Sveznalica” je mogao reći unuku ili praunuku: Gledaj, ono je Mjesec — Mjesec, znaš, ima utjecaja na vrijeme. To je ljudima tada bilo očito, i također su znali da je za pranje odjeće kišnica bolja od vode sa izvora. Tako su vani postavljali vedra da bi sakupili kišnicu za pranje odjeće — moja vlastita majka je to radila. Kišnica ima drugačije osobine, u njoj ima više života nego u običnoj vodi; daleko bolje apsorbira plavilo i druge aditive. I ne bi bila loša ideja kada bi mi sami napravili isto, jer pranje s tvrdom vodom može, kao što znate, oštetiti odjeću.

Dakle vidite, ove stvari su bile poznate; znanost 19 stoljeća je prva prouzročila da ljudi drugačije gledaju. Neki od vas već znaju priču koju sam jednom pričao o dvojici profesora na sveučilištu u Leipzigu: jedan se zvao Schleiden a drugi Fechner. Fechner je objavio da Mjesec ima utjecaja na zemaljsko vrijeme. To je promatrao i sastavio statistiku o tome. Drugi profesor, Schleiden, bio je vrlo pametan čovjek. Rekao je: To je čista glupost i praznovjerje; ne postoji takav utjecaj. Kada su profesori u sporu, time se mnogo ne postiže a to je uglavnom slučaj i s drugim ljudima kada su u zavadi! Ali oba profesora su bila oženjena; postojala je gospođa profesor Schleiden i gospođa profesor Fechner. U Leipzigu su u to vrijeme ljudi još skupljali kišnicu za pranje odjeće. Tako je profesor Fechner rekao svojoj ženi: Taj čovjek Schleiden inzistira da se za vrijeme mladog Mjeseca može sakupiti isto vode kao i za punog Mjeseca; dakle neka gospođa profesor Schleiden izvadi vani svoje vedro i sakuplja kišnicu u vrijeme sljedećeg mladog Mjeseca, a ti ćeš sakupiti u vrijeme punog Mjeseca, kada ja držim da ćeš dobiti više kišnice. Dakle, gospođa profesor Schleiden je čula prijedlog i rekla: O ne! Ja ću izvaditi vjedra kada je pun Mjesec a gospođa profesor Fechner neka ih izvadi za vrijeme mladog Mjeseca! Vidite, žene dvojice profesora su stvarno trebale vodu! Muževi se mogu teoretski prepirati, ali žene odlučuju u skladu s praktičnim potrebama.

Naši pradjedovi su znali ove stvari i rekli bi unucima: Mjesec ima utjecaja na kišnicu. Ali zapamtite ovo: sve povezano s Mjesecom ponavlja se svakih 18 ili 19 godina. Na primjer, određene godine, na određeni dan, tada je pomrčina Sunca i drugog je dana pomrčina Mjeseca; to se događa redovito svakih 18 do 19 godina. Svi

fenomeni povezani s položajem zvijezda na nebesima redovito se ponavljaju. Zašto se, onda, vremenski uvjeti ne bi ponavljali, ako zavise od Mjeseca? Nakon 18 ili 19 godina mora kod vremena biti nešto slično onom što se dogodilo prije 18 ili 19 godina. Kako se sve ponavlja, ti ljudi su promatrali i druga ponavljanja, i označavali na kalendaru određene osobitosti o tome kakvo je vrijeme bilo prije 18 ili 19 godina, i sada su očekivali istu vrstu vremena nakon isteka tog perioda. Jedini razlog zašto je kalendar zvan Stogodišnji kalendar je da je 100 broj koji je lako pamtiti; ostale brojke su također bile uključene u kalendar zavisno o tome kakve su prognoze rađene o vremenu. Naravno, ovakve stvari ne trebaju biti egzaktna, jer su uvjeti komplicirani. Ipak, prognoze su bile korisne, jer su ljudi djelovali u skladu s tim i zaista uspijevali stvarati bolje uvjete rasta. Preko ovakvih promatranja nešto se sigurno može napraviti za plodnost tla. Vremenski uvjeti zavise od Sunca i Mjeseca, jer ponavljanje položaja Mjeseca mora imati veze s odnosom ova dva nebeska tijela.

U slučaju drugih zvijezda i njihovih relativnih položaja, postoje različiti periodi ponavljanja. Jedno takvo ponavljanje je ono od Venere, jutarnje i večernje zvijezde. Pretpostavimo da je Sunce ovdje a Zemlja ovamo prijeko. između njih je Venera. Venera se giba prema ovoj točki ili onoj, i tako se može vidjeti; ali kada je Venera ovdje, stoji ispred sunca i prekriva ga dio. To se zove "tranzit Venere". (Venera, naravno, izgleda mnogo manja od Mjeseca, premda je, u stvari, veća.) Ovaj tranzit Venere je veoma zanimljiv jer je jedna stvar da se odvija svakih stotinu godina ili tako nešto, a druga stvar, vrlo značajne stvari se mogu promatrati kada Venera prolazi ispred Sunca. Može se vidjeti kako izgleda sunčev oreol kada Venera stoji ispred Sunca. Taj događaj donosi velike promjene. Njegovi opisi su veoma zanimljivi. I kako se ovaj tranzit Venere događa samo jednom u oko stotinu godina, to je primjer fenomena o kojem znanost mora reći da vjeruje neke stvari koje u stvari nisu percipirane! Ako su znanstvenici objavili da vjeruju stvarima koje vide, astronom koji se rodio, recimo, godine 1890 danas ne bi mogao predavati o tranzitu Venere, jer se u međuvremenu nije dogodio, a vjerojatno će umrijeti prije slijedećeg tranzita Venere, koji će se očito dogoditi godine 2004. Dakle, čak je i znanstvenik obvezan vjerovati u nešto što ne vidi!

Tu opet, kada Venera ima poseban efekt na Sunce jer zaklanja svjetlo, utjecaj je izvršen na vremenske uvjete koji se javljaju samo jednom svakih stotinu godina. Postoji nešto izvanredno u vezi ovih tranzita Venere i u ranijim vremenima se na njih gledalo kao na iznimno zanimljive.

Kada je Mjesec pun, na nebu vidite sferu koja sjaji; ostalo vrijeme vidite svijetleći dio sfere. Ali kada je mladi Mjesec, ako malo vježbate oči — ne znam da li to znate — možete čak vidjeti i ostatak mladog Mjeseca. Ako pažljivo gledate dok Mjesec raste, možete također vidjeti drugi dio Mjeseca — izgleda plavkasto crni. Čak i pri mladom Mjesecu plavičasto crni disk može se vidjeti izvježbanim pogledom; u pravilu se to ne primjećuje, ali može se vidjeti. Zašto je disk uopće vidljiv? Zato jer je dio Mjeseca koji je inače taman još osvijetljen od Zemlje. Mjesec je oko 400,000 kilometara od Zemlje i nije, ispravno govoreći, osvijetljen od nje; ali sićušna količina svijetla koja na Mjesec pada od Zemlje čini taj dio Mjeseca vidljivim.

Ali uopće nikakvo svjetlo ne zrači od Zemlje do Venere. Venera se mora osloniti na svjetlo Sunca; nikakvo svjetlo ne struji do nje sa Zemlje. Venera je jutarnja i večernja zvijezda. Mijenja se kao što se mijenja i Mjesec ali ne unutar istog perioda. Samo što se promjene ne vide jer je Venera veoma udaljena i sve što se vidi je svjetlucava zvijezda. Gledana kroz zatamnjeni teleskop može se vidjeti da se Venera mijenja, baš kao što se i Mjesec mijenja. Ali unatoč činjenici da Venera ne može biti osvjetljena sa Zemlje, dio nje je uvijek vidljiv kao tupo plavičasto svjetlo. Sunčevo svjetlo se vidi kao polukrug iznad — ali to nije cijela Venera; gdje Venera nije osvjetljena od Sunca, vidi se plavkasto svjetlo.

Sada, gospodo, postoje određeni minerali — na primjer, u Bologni — koji sadrže smjese barija. Barij je element metala. Ako se dopusti da na te minerale izvjesno vrijeme pada svjetlo, i soba je zatamnjena, vidite plavičasto svjetlo bačeno od njih.

Kaže se da je mineral, nakon što je osvjetljen, postao fosforescentan. Uhvatio je svjetlo, “pojeo” nešto svjetla, i sada ga ponovno ispljune kada se soba zatamni. To se naravno događa prije nego je soba tamna, ali svjetlo tada nije oku vidljivo. Mineral uzima nešto unutra i nešto daje natrag. Kako ne može uzeti mnogo, ono što vraća također nije mnogo, i ne vidi se dok je soba osvjetljena, kao što se slabo svjetlo svijetleće ne vidi pri jakom sunčevu svjetlu. Ali mineral je fosforescentan i ako je soba zatamnjena, vidi se svjetlo koje zrači.

Iz ovog ćete sigurno moći razumjeti odakle dolazi svjetlo Venere. Dok sa ove strane ne prima nikakvo svjetlo, Venera je osvjetljena s druge strane od Sunca, i jede sunčevu svjetlost, takoreći. Onda, kada ju vidite u tamnoj noći, ona izbacuje svjetlo, postaje fosforescentna. U danima kada su ljudi imali bolje oči nego što sada imaju, vidjeli su fosforescenciju Venere. Njihove oči su u tim danima stvarno bile bolje; bilo je to u šesnaestom stoljeću kada su se počele koristiti naočale, i zasigurno bi bile došle prije da su ih ljudi trebali! Izumi i otkrića uvijek dođu kada ljudskim bićima trebaju. I tako su se u ranijim vremenima promjene do kojih je došlo kada je fosforescentna Venera u tranzitu nasuprot Sunca također vidjele. I u još ranija vremena izvučen je zaključak da zbog toga što na sunčevo svjetlo u to vrijeme utječe Venera, taj isti utjecaj će opet biti tamo nakon otprilike stotinu godina; i dakle biti će ponovno slični vremenski uvjeti u oblasti gdje je viđeno da se odvija tranzit Venere. (Kao što znate, pomrčine Sunca se ne vide od svugdje, već samo u određenim oblastima.) Kroz stotinu godina, prema tome, tamo će biti isti vremenski uvjeti — tako su ljudi zaključili — i u skladu s time izvlačili su stogodišnji kalendar.

Kasnije, ljudi koji uopće nisu razumjeli stvari, pravili su stogodišnji kalendar svake godine, zatim su našli da se detalji dani u kalendaru ne podudaraju sa stvarnim činjenicama. Moglo bi se jednako tako reći: “Ako pijetao kukuriče na gomili đubra, vrijeme se mijenja, ili ostaje kakvo je!” Ali izvorno, načelo je bilo savršeno korektno. Ljudi su opazili da kada je Venera u tranzitu sa Suncem, to daje vremenske uvjete koji se ponavljaju otprilike nakon stotinu godina.

Pošto to utječe na vrijeme cijele godine, tada utjecaji nisu samo par dana kada je Venera u tranzitu nasuprot Suncu već traju duže vremena. Dakle iz ovog što sam

rekao vidite da za upoznati zakone kojima je upravljano vrijeme tijekom par tjedana ili dana, trebali bi postaviti mnoga pitanja: Prije koliko godina je bio tranzit Venere? Prije koliko godina je bila pomrčina Sunca? U kojoj je sada fazi Mjesec? Spomenuo sam samo par točaka. Trebali bi znati kako na pasate utječe magnetizam i elektricitet, i tako dalje. Na sva ta pitanja treba odgovoriti ako se želi odrediti pravilnost vremenskih uvjeta. To je tema koja vodi u beskonačnost! Ljudi bi napokon odustali pokušavajući napraviti vremensku prognozu. Premda čujemo o pravilnosti svih fenomena kojima se bavi astronomija — astronomija je, kao što znate, znanost o zvijezdama — znanost koja se bavi faktorima koji utječu na vrijeme (meteorologija, kako se zove) nikako nije konačna ni sigurna. Ako bi se držali knjige o meteorologiji, bili bi ogorčeni. Uzvikivali bi da je beskorisna, jer svatko govori nešto različito. Nije takav slučaj s astronomijom.

Sada sam vam dao kratki pregled zakona koji utječu na vrijeme i slično. Ali ipak treba dodati da sile koje se javljaju u atmosferi i same imaju ogroman utjecaj na vrijeme. Pomislite na veoma vruće ljeto kada iz oblaka konstantno sijejaju munje i stalno reži grmljavina: tu imate utjecaje na vrijeme koji dolaze od neposredne blizine Zemlje. Moderna znanost na to čudno gleda. Kaže da je elektricitet ono što uzrokuje sijevanje iz oblaka. Vjerojatno znate da se djeci u školi elektricitet objašnjava trljajući stakleni štap s komadom tkanine premazanim s nekom vrstom amalgama; nakon što se neko vrijeme trlja, štap počinje privlačiti male komadiće papira, a nakon još trljanja, emitiraju se iskre, i tako dalje. Takvi eksperimenti s električnom strujom se rade u školi, ali treba paziti da prethodno sve bude dobro isušeno, jer objekt koji će se elektrizirati ne smije biti niti navlažen; mora biti apsolutno suh, čak topao i suh, jer se inače ništa neće dobiti od staklenog štapa ili od šipke pečatnog voska. Iz ovoga možete zaključiti da je elektricitet odveden od vode ili fluida. To svatko zna, i naravno to znaju znanstvenici, jer oni rade eksperimente. Unatoč tome, međutim, proglašavaju da sijevanje dolazi iz oblaka — a oblaci su zasigurno vlažni!

Ako bi bila istina da munja dolazi iz oblaka, „netko” bi ih trebao dovoljno dugo trljati s ogromnim ubrusom da postanu sasvim suhi! Ali stvar nije tako jednostavna. Štap pečatnog voska je natrljan i iz njega dolazi elektricitet; i tako se oblaci trljaju jedni o druge i od njih dolazi elektricitet! Ali ako je pečatni vosak samo malo navlažen, iz njega elektricitet ne izlazi. A ipak elektricitet navodno dolazi iz oblaka — koji su potpuno vlažni! To vam pokazuje kakve se gluposti danas pričaju. Stvari stoje ovako: Možete zagrijavati zrak i on postaje sve topliji. Recimo da taj zrak imate u zatvorenoj posudi. Što je zrak topliji, veći je pritisak koji radi na zidove posude. Što ga više zagrijete, prije će doći trenutak, ako zidovi posude nisu dovoljno jaki, gdje će ih vrući zrak razdvojiti. Koji je obično razlog da dječji balon pukne? Zato jer zrak hita iz njega vani. Kada zrak postane topao on stječe gustoću, snagu naleta. Sijevanje ima ishodište u blizini Zemlje; kada zrak postaje sve topliji, postane dovoljno snažan za prasak. Na vrlo visokim nivoima zrak iz nekog razloga može postati veoma topao — to se može dogoditi, na primjer, kao rezultat određenih utjecaja zimi kada je zrak negdje bio veoma komprimiran. Ova velika vrućina će pritiskati u svim smjerovima, baš kao što će topao zrak pritiskati sve strane posude. Ali recimo da imate sloj toplog zraka, i

postoji struja vjetra koja raznosi zrak. Vrući zrak struji prema području gdje je zrak najrjeđi.

Munja je toplina generirana u samom zraku koja nalazi svoj put ondje gdje je neka vrsta šupljine u okolnom zraku, jer je u toj točki zrak najrjeđi. Tako moramo reći: Munju ne uzrokuje elektricitet, već činjenica da se zrak rješava, ili prazni od, vlastite vrućine.

Samo zbog ovoga veoma silovitog kretanja, električne struje koje su uvijek prisutne u zraku dobiju poticaj. Munja je ono što potiče elektricitet; sama munja nije elektricitet.

Sve ovo vam pokazuje da je toplina u zraku različito distribuirana; to opet utječe na vrijeme. To su utjecaji koji dolaze zbog blizine Zemlje i tamo djeluju.

Shvatiti ćete koliko mnogo stvari utječe na vrijeme i da danas još nema ispravnih razmišljanja o tim utjecajima — Rekao sam vam potpuno izokrenuta gledanja kakva se ima o munji. U ovom području treba doći do promjene, jer znanost duha, antropozofija, gleda mnogo šire područje i mišljenje čini pokretljivijim.

Ne možemo, naravno, očekivati da slijedeće bude verificirano obdukcijama, ali ako se istražuje metodama znanosti duha, nalazimo da su u zadnjih stotinu godina ljudski mozgovi postali mnogo krući, upozoravajuće krući, nego su to bili prije. Nalazimo, na primjer, da su drevni Egipćani mislili sasvim različite stvari, u vezi kojih su bili sigurni jednako kao što smo i mi danas sigurni o stvarima o kojima mislimo. Ali danas smo manje sposobni razumjeti stvari zimi nego ljeti. Ljudi na takve stvari ne obraćaju pažnju. Kada bi se uskladili prema zakonima koji prevladavaju u svijetu, stvari bi uredili različito. U školama, na primjer, različite teme bi se proučavale zimi nego ljeti. (To je u izvjesnoj mjeri već napravljeno u Waldorfskoj školi.) Nije to jednostavno stvar učenja botanike ljeti jer biljke tada cvjetaju, već neke predmete koji su lakši trebalo bi premjestiti zimi, a neke teže u proljeće ili jesen, jer o tome zavisi moć razumijevanja. To je zato jer je naš mozak tvrdi nego ljudski mozak u ranijim vremenima. Ono što možemo u stvarnom smislu promišljati samo ljeti, drevni Egipćani su mogli cijele godine. Ovakve stvari se mogu otkriti kada se promatraju razne stvari povezane s godišnjim dobima i vremenom.

Ima li nešto da nije jasno? Da li ste zadovoljni s onim što je rečeno? Odgovorio sam na pitanje do neke granice. Svijet je živa cjelina i objašnjavajući jednu stvar prirodno dođemo do druge, pošto je sve povezano.

Pitanje: G. Burle kaže da će se njegov prijatelj možda smijati na njegovo pitanje — spomenuo je temu prije dvije ili tri godine. Želio bi znati ima li ikakve istine u kazivanju da kada se šećer stavi u šalicu kave i pravilno rastvori, biti će lijepo vrijeme, a ako se ne rastvori pravilno biti će loše vrijeme.

Dr. Steiner: Nikada nisam napravio taj pokus, tako da ne znam ima li u tome nečeg ili nema. Ali činjenica da se šećer rastvara jednolično ili nejednolično može

nešto značiti — ako, uopće, ima nečeg u toj izjavi. Govorim sasvim hipotetski, pošto ne znam ima li ikakvog temelja za tu izjavu, ali pretpostavit ćemo da ima.

Postoji nešto drugo što sigurno ima značenje, jer sam to sam promatrao. Kakvo će vrijeme vjerojatno biti može se otkriti promatrajući šumske žabe, zelene šumske žabe. Napravio sam sićušne ljestve i promatrao da li su išle gore ili dolje. Šumske žabe su veoma osjetljive na to kakvo će biti vrijeme. To vas ne treba iznenaditi, jer se na nekim mjestima događalo da životinje u njihovim štalama odjednom postanu nemirne i pokušaju izaći vani; one koje nisu bile privezane brzo bi otišle. Ljudska bića su ostala gdje su i bila. I zatim je došao potres! Životinje su znale unaprijed, jer se nešto već unaprijed događalo u prirodi. Ljudska bića s njihovim grubim nosovima i drugim grubim osjetilima nisu osjetila ništa, ali životinje jesu. Tako naravno i šumska žaba, također, ima nedvosmislen „nos” za ono što dolazi. Riječ *Witterung* (vrijeme) je korištena u vezi toga jer znači „mirisanje” vremena koje dolazi.

Postoje mnoge stvari u ljudskom biću koje on sam niti ne nazire. Jednostavno ih ne promatra. Kada izađemo iz kreveta na lijep ljetni dan i pogledamo kroz prozor, i sasvim smo u drugačijem raspoloženju neko kada bijesni oluja. Ne primjećujemo da taj osjećaj prodire do vrhova naših prstiju. Ono što osjeti životinja, osjetimo također i mi; jedino što mi to ne dovodimo u svijest.

Dakle samo pretpostavite, G. Burle, da premda vi ne znate ništa o tome, vrhovi vaših prstiju, kao kod šumske žabe, imaju delikatan osjećaj za vrijeme koje dolazi. Na dan kada će vrijeme očito biti lijepo i vi ste prema tome u dobrom raspoloženju, vi stavljate šećer u kavu jačim pokretima nego ostalih dana. Tako način na koji se šećer rastvara ne zavisi neophodno o kavi ili šećeru, već o sili koja je u vama. Sila o kojoj govorim leži u samim vašim prstima; to nije sila koja je svjesno povezana s vašim bacanjem šećera u kavu. Leži u vrhovima vaših prstiju, i nije jednaka na dan kada će vrijeme biti lijepo kao kada će vrijeme biti loše. Dakle razgradnja šećera ne zavisi od načina na koji ga svjesno stavljate u vašu kavu već od osjećaja u vrhovima vaših prstiju, o tome kako vrhovi vaših prstiju „osjećaju” vrijeme. Ta sila u vrhovima vaših prstiju nije ista kao i sila koju svjesno primjenjujete kada u kavu stavljate šećer. To je različita sila, različit pokret.

Promislite na slijedeće: Grupa ljudi sjedi oko stola; sentimentalna glazba, ili možda pjevanje himne, dovodi ih u odgovarajuće raspoloženje. Zatim se u njima počinju buditi delikatne vibracije. Glazba nastavlja. Ljudi počinju prenositi svoje vibracije na stol, i stol počinje plesati. To se može dogoditi na spiritualističkoj seansi. Do pokreta dolazi kao efekt na delikatne vibracije proizvedene glazbom i pjevanjem. Na sličan način vrijeme također može prouzročiti veoma suptilne pokrete, a oni mogu utjecati na ono što se događa s šećerom u kavi. Ali govorim sasvim hipotetski jer, kao što sam rekao, ne znam da li je to sasvim točno u slučaju o kojem govorite. To je vjerojatnije da utječe na šećer nego sam predosjećaj koji osoba ima o vremenu — iako ni to nije vrlo vjerojatno. Sve ovo govorim kao čistu hipotezu.

Duhovni znanstvenik treba odbaciti ovaj fenomen ukoliko ne posjeduje čvrst dokaz njegove valjanosti. Ako bi vam stvari koje vam govorim govorio na nemaran

način, vi u stvari ne biste ništa vjerovali. Vjerujete mi jedino zato jer znate da znanost duha ne prihvaća stvari koje se ne mogu dokazati. A tako i ja kao duhovni znanstvenik priču o kavi mogu prihvatiti jedino ako je nedvosmisleno dokazana. U međuvremenu mogu dati komentar kakav se zna, na primjer, o delikatnim vibracijama nerva, također i kako životinje unaprijed znaju za neki događaj koji se nadvio — kako čak i šumske žabe počinju podrhtavati a zatim i lišće na kojem sjede također počinje podrhtavati. Tako može također biti — ne kažem da je, ali može biti — da kada dolazi loše vrijeme, kava se počne ponašati različito od načina na koji se ponaša kada je vrijeme dobro.

Dakle — nađimo se slijedeće srijede. Nakon toga, mislim da ćemo opet moći imati sastanak redovno.

OBLIK I PORIJEKLO ZEMLJE I MJESECA, VULKANI

PREDAVANJE XII

Dornach, 18. rujna 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Možda netko ima pitanje?

Pitanje: Zašto munja ne dolazi u ravnoj liniji? — umjesto cik-cak. Zar ne bi trebala imati ravnu liniju?

Dr. Steiner: Dakle — ispitivač misli da kada je munja otpuštena iz zraka, kako sam zadnji puta opisao, trebala bi doći u ravnoj liniji. Ali uzima cik-cak oblik i može li se to objasniti? Da, to se zaista može objasniti.

Razmotrimo opet objašnjenje koje sam dao o tome kako u stvari dolazi do sijevanja. Rekao sam vam da munja dolazi od pregrijanog zraka, pregrijanog univerzuma, pregrijanog kozmičkog plina. Rekao sam da nije u pitanju da se munja javlja od nekakvog trenja oblaka. Oblaci su, naravno, mokri, i ako želite proizvesti minijaturnu munju s laboratorijskim uređajima, sve najprije treba napraviti potpuno suhim. Ne smije se pretpostaviti, prema tome, da je munja pravi električki fenomen do kojeg dolazi od trenja suhih elemenata. Poznato je da ako trljamo staklo ili pečatni vosak proizvodimo elektricitet i tako ljudi misle da ako se oblaci trljaju — dakle, i tamo će također biti elektriciteta. Ali to nije tako. Događa se slijedeće: Kao posljedica unutarnjeg pregrijavanja kozmičkog plina, toplina koja živi u kozmičkom plinu izlazi vani na način kako sam opisao. Preko činjenice da zrak vrši manji pritisak prema jednoj ili drugoj strani, radijacija sile pregrijavanja ide prema toj strani i sijeva munja.

Sada zamislimo da se to negdje događa. Kao posljedica veoma pregrijanog kozmičkog plina — ne oblaka — sijeva munja. I sasvim je ispravno misliti da treba strujati u ravnoj liniji.

Ali vidite, to je ovako. Predstavite sebi: Ako je negdje prisutna akumulacija topline, u pravilu nije sama; postoji slična akumulacija u blizini. U stvari, ako je zemlja ovdje, recimo, i netko ovdje gleda gore i počinje munja gdje postoji koncentracija topline, tada su u susjedstvu druge akumulacije: nisu sve na jednom jedinom mjestu. Možete zamisliti, naravno, da su ove akumulacije povezane sa sunčevom radijacijom na različitim mjestima. Sada postoje ove toplinske akumulacije duž cijelog puta munje i dok struji vani grabi ove druge akumulacije na svom kursu. Tako sijevne ovdje, zatim preko, i tako dalje. Uzima sve druge akumulacije sa sobom, i tako se giba sasvim nepravilno, i dobije oblik koji izgleda cik-cak. Što se niže spušta, više se kreće po ravnoj liniji. Nema više ovih toplinskih akumulacija; one su na više. Do cik-cak munje dolazi jer se ne javlja u jednoj jedinoj točki, već onamo gdje su toplinske akumulacije najjače i zatim putem uzima druge. To je slično kao da hodate i

susretnete poznanika i uzmete ga sa sobom, zatim vas dvoje skupite još jednog, i tako dalje. Dakle to je priča o munji.

Sada možda netko ima drugo pitanje?

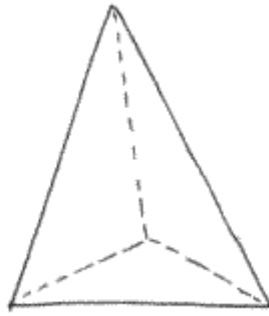
Pitanje: Možemo li čuti nešto o porijeklu vulkana?

Dr. Steiner: To je pitanje na koje se ne može tako brzo odgovoriti. Voditi ću vas do točke gdje ćete na njega naći odgovor. Jer ako čitate današnje knjige sigurno možete naći svakakve ideje o porijeklu vulkana, ali ako čitate starije knjige, koje leže nazad u vremenu, nalazite druge poglede, a u još ranijim knjigama opet druge. Ljudi nisu nikada tražili pravo porijeklo Zemlje i tako su se pogledi na vulkanske fenomene vremenom mijenjali. U stvari, nitko nije mogao formirati ideju kao su ove eruptivne planine nastale.

Ako želimo to razumjeti treba ići daleko natrag. Inače ne možemo shvatiti zašto na određenim točkama na Zemlji užarene, tekuće mase izlaze vani. O tome će se moći dobiti ideja tek ako najprije odbacimo izreku da je Zemlja jednom bila balon plina, da je postajala sve više čvrsta, i da je u unutrašnjosti vatra koja iz ovog ili onog razloga izlazi negdje vani. To je zgodno objašnjenje, ali nas ne dovodi bliže razumijevanju.

Kazat ću vam malu priču. Bilo je davno, prije više od četrdeset godina, kada smo napravili određeni eksperiment u laboratoriju geologa Hochstettera iz Beča. On je davno umro. Napravili smo supstancu koja je sadržavala — između ostalih stvari — malo sumpora. Nismo sve stavili zajedno, već smo napravili ovo: ovdje je netko imao komadić građe, tamo je netko imao komadić, tamo preko komadić, i tako dalje, i bacali smo, bacili smo supstancu, svi mi, prema određenoj točki. Na ovaj način se pojavila mala kugla sa svakakvim brežuljcima koji su kao mjesec gledan kroz teleskop. Tako je tada u Hochstetterovom geološkom laboratoriju u stvari napravljen eksperiment u kojem je kreiran mali Mjesec. Površina mjeseca kako se vidi kroz teleskop predivno se pojavila. Cijela stvar je izgledala baš kao mali Mjesec. Posebno se može shvatiti da kozmičko tijelo ne mora izvirati iz plina, već u stvari može biti nabacano iz svih kutova univerzuma. Niti možemo objasniti našu zemlju na bilo koji drugi način nego da je nabacana zajedno iz univerzuma.

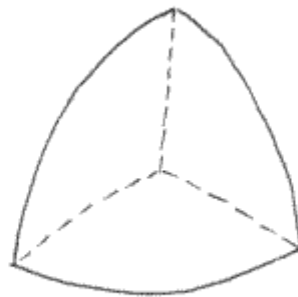
Sada u vezi ovoga želim objasniti nešto o čemu se danas malo govori ali je ipak istinito. Svuda čujete da se govori, zar ne, da je zemlja kugla, formirala se kao kugla. Ali u stvari nije točno da je Zemlja kugla! Objasniti ću vam što Zemlja stvarno je. Samo je fantazija da je Zemlja kugla. Ako predstavimo zemljin pravi oblik kao pravilno tijelo, dolazimo do onog što znanost zove tetraedar. Nacrtati ću vam ga, naravno samo u perspektivi. Tetraedar izgleda ovako. [vidi dijagram]

Dijagram 10

Vidite tu jedan, dva, tri trokuta i ovdje naprijed je četvrti trokut. Možete li to sebi predstaviti? Ona stoji na trokutu, trokut je ispod; i na tom trokutu, osnovici, tri su druga trokuta; to daje malu piramidu. Tako crtamo tetraedar. Mora nam biti jasno da su četiri trokuta povezana jedan s drugim. Moramo ga postaviti na jednom trokutu i druga tri podignuti kao piramidu. To je savršeno pravilno tijelo.

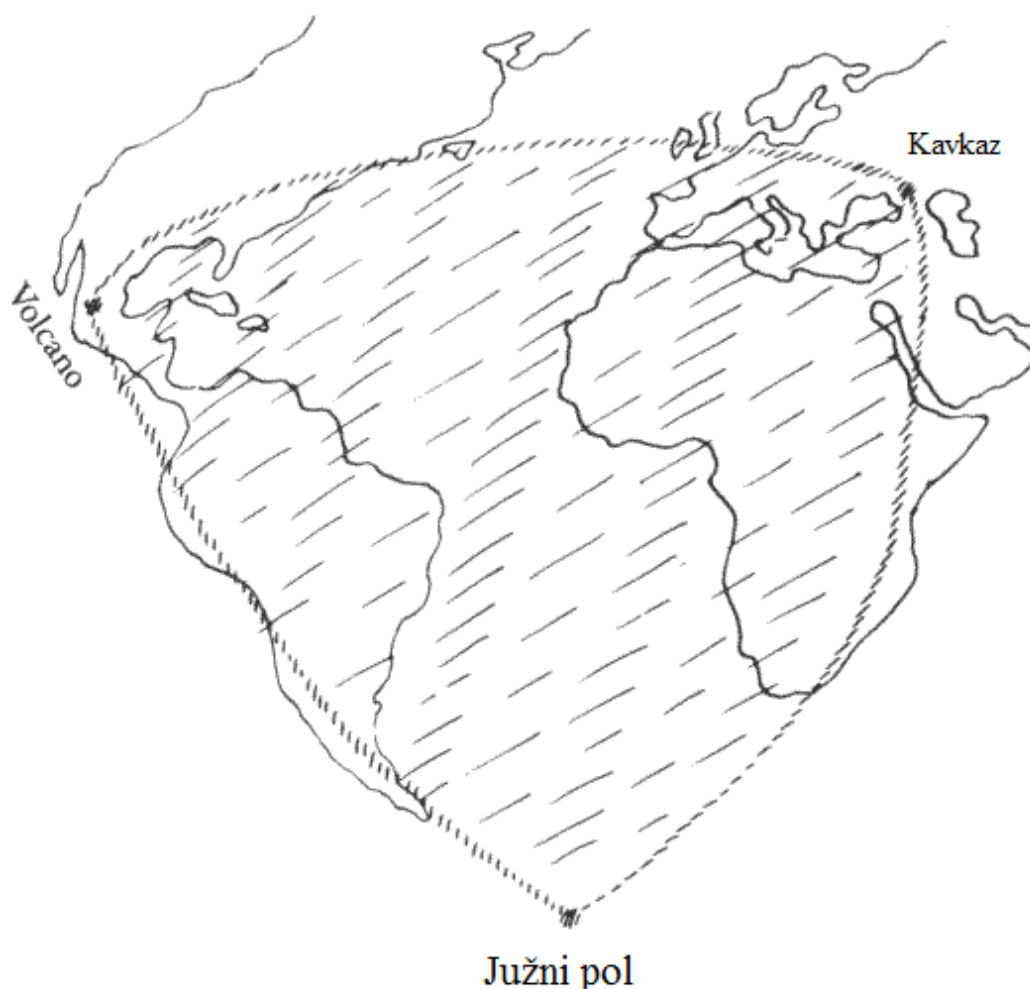
Ali sada zamislite da malo zakrivim površine ovih trokuta, tada postaje nešto drugačiji. Sada stoji na onome što je postalo okruglo ali je još slobodan. A stranice trokuta koje su prije bile ravne linije sada su također okrugle. Možete li to zamisliti? Tako se sada pojavljuje oblik koji je u stvari tetraedar koji postaje okrugao! I vidite, naša Zemlja je u stvari takav okrugli tetraedar.

Dijagram 11

To može biti utemeljeno čak do mjere nalaženja rubova, stranica ovog zemaljskog tetraedra. To je kao ovo: pretpostavimo da nacrtam Zemlju kako je često crtana, na ravnoj osnovi — tada bi ovdje bila Sjeverna Amerika, ovdje Južna Amerika, između njih, Srednja Amerika; ovdje preko imamo Afriku; ovdje imamo Europu. I ovdje je Mala Azija, Mediteran, Grčka, Italija, Španjolska, Francuska, u stvari Europa. Ovdje gore imamo Skandinaviju. Tamo je Engleska i ovamo preko Azija. Dakle imamo Aziju ovdje, Afriku ovdje, Europu ovdje i Ameriku ovdje.

Sjeverni pol

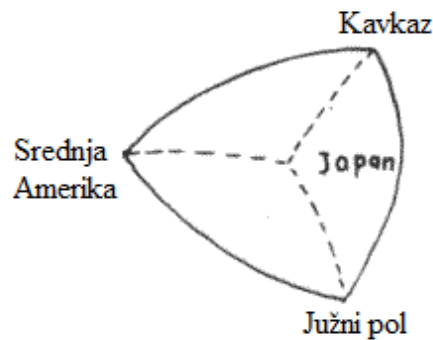
Dijagram 12

Sada je Južni pol ovdje, i posebno oko Južnog pola ima mnogo vulkanskih planina. Ovdje je Sjeverni pol. I sada je to ovako: možemo pratiti liniju koja ide od Srednje Amerike, od vulkana Colima dolje preko planina koje se zovu Ande, dolje do Južnog pola. To je zaokruženo, ali tako je u stvari zaokružen ovaj rub Zemlje. Zatim nastavlja od Južnog pola, prelazi ovdje preko Afrike do vulkanskih planina Kavkaza. Zatim ista linija dolazi ovdje preko, prolazi Švicarsku, preko Rajne i stiže ovdje.

Ako slijedite ovu liniju, koja izgleda kao trokut, možete je usporediti s ovim trokutom ovdje. I tako, ako uzmete ovaj dio Zemlje, to je osnova tetraedra.

Promislite, osnova tetraedra! Sada: kako dolazimo do ove točke tamo? Dakle, moramo ići kroz drugu stranu Zemlje. Ali to ne mogu nacrtati, morao bi sve napraviti okruglo. Kad bi to napravio okruglo, došao bi do točke upravo ovdje preko u Japan.

Tako ako označim tetraedar, ovdje imamo Srednju Ameriku, ovdje Južni pol, ovdje Kavkaz, a ovdje preko, što se ne vidi, bio bi Japan.

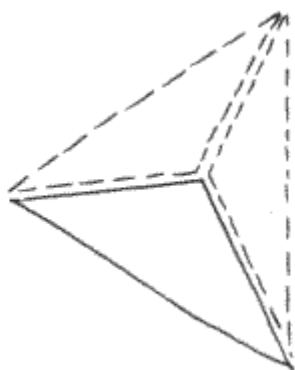

Dijagram 13

Ako na ovaj način nacrtamo Zemlju, dobijemo da egzistira u univerzumu kao zaokružena piramida koja šalje svoj vrh preko u Japan a ima osnovicu ovdje, sadržavajući Afriku, Južnu Ameriku i cijeli Južni ocean. Tako Zemlja stoji u univerzumu, začudo, kao ovakav zakrivljeni tetraedar, kao vrsta piramide. To je, gospodo, zapravo još oblik Zemlje!

I ako sada uzmete ove linije koje sam nacrtao formirajući tetraedar, vidjet ćete da je većina vulkanskih planina smještena duž ovih linija. Imate ove strašne planine koje rigaju vatru o kojima ste često čuli, preko u Južnoj Americi, u Čileu i drugim mjestima, zatim oko Južnog pola; i zatim imate moćne na Kavkazu. I kada dođete ovdje, mi nemamo tako mnogo na našem dijelu kontinenta, a ipak se može pokazati da su vatrene planine jednom bile ovdje, ali su sada ugašene. Na primjer, kada vozite širokom cestom od sjeverne Silesie do Breslau, vidite planinu kako stoji konspirativno sama koje se još boje današnji ljudi. Ako ispitete njeno kamenje, vidite da je ova užasna planina koja stoji tamo jednostavno ugasli vulkan. Slično imamo ugasle vulkane u mnogim dijelovima Njemačke.

A sada idemo dalje. Samo smo naznačili osnovu. Onda imamo svugdje linije koje idu preko prema Japanu. Da, vidite, duž ovih linija uvijek možemo naći vulkane na zemljinoj površini! Možete vidjeti da ako bi netko sjeo i nacrtao najvažnije vulkane, ne na ravnoj površini, već tako da formiraju tijelo, dobio bi ovaj oblik Zemlje. Čudno, vulkanske planine daju nam linije koje čine Zemlju kao tetraedar.

Dijagram 14

Dakle sada, ako ne zamišljate Zemlju kao izvorno loptu plina koja se zatim zgusnula — to je zgodno mišljenje koje ljudi imaju — ako to objasnite kao da je formirana od supstance nabacane sa svih strana, tada morate priznati još nešto. Ako je Zemlja tetraedar, pravilno tijelo, morat ćete to objasniti zamišljajući da je veliki majstor geometrije s mnogo znanja u stvari izvana nagurao Zemlju zajedno, duž linija koje još danas vidimo. Sada zamislite da ja navlačim ovaj tetraedar, da prvo nabacujem ovaj trokut ovdje iz periferije, zatim ovaj trokut, zatim ovaj, i zatim ovaj iznad. Pravim to kao mala djeca: ona izrežu četiri trokuta, iskose ih izvana i onda ih zalijepe zajedno da oblikuju tetraedar. I Zemlja je također tako nastala, bila je nabacana zajedno kao trokuti izvana.

Sada gledajte djecu kada trokute lijepe zajedno: kada spajaju stranice moraju biti oprezni staviti tijesto ili ljepilo podjednako. Kao i Zemlja, na mjestima koja sam vam pokazao — Južna Amerika, zatim ovdje prema Kavkazu i ovdje kroz Alpe, i tako dalje — tamo je Zemlja izvorno “cementirana” zajedno! Ali nalazimo kada ispitujeemo planine da su tamo, takoreći, bile spojene loše; stranice se sasvim ne uklapaju. Ako posebno pratimo planine koje idu ovamo preko od Kavkaza kroz naše Karpate i Alpe, možemo iz oblika planina pokazati da ipak nisu sasvim zajedno izrasle. Zemlja se u stvari sastoji od četiri komada nabacana iz kozmičkog prostora i skupljena zajedno, četiri dijela koji onda oblikuju tetraedar, i uzduž rubova još postoje, takoreći, mjesta koja nisu čvrsto zatvorena. Na ovim propusnim mjestima moguće je da kozmička toplina od Sunca prodre u Zemlju više nego na drugim mjestima.

Kada sada sunčeva snaga ulazi u ova mjesta ispod površine Zemlje, ona postaju toplija i omekšaju — kao što je uvijek slučaj kada su stvari, čak i metali, prožeti vatrom — i sebi rade izlaz u smjeru onih mjesta koja nisu propisno pričvršćena zajedno. Zatim kroz kombiniranu kozmičku aktivnost Sunca i “cementiranih” mjesta na Zemlji pojavljuju se ovi stalni vulkani, planine koje rigaju vatru.

Međutim, vulkane se može naći i na drugim mjestima također. Etna, na primjer, i Vezuv, točno je, ne leže duž ovih rubova; gdje su oni, ovakve linije ne prolaze. U stvari, upravo vulkani koji nisu locirani duž glavnih linija su posebno poučni, jer se od njih može naučiti što uzrokuje da dođe do erupcije.

Vidite, uvijek se može pokazati da kada se na Zemlji dogode stvari kao vatrene erupcije, one su povezane s konstelacijama, odnosom zvijezda prema Suncu. Erupcija se ne može dogoditi ukoliko na nekom određenom mjestu Sunce ne može sjati jače nego obično jer nije pokriveno od drugih zvijezda. Ako je pokriveno od drugih zvijezda kao što je općenito slučaj, tada je sijanje Sunca normalno. Svjetlost zvijezda je svugdje; ne smijete misliti da zvijezde tijekom dana nisu gore, samo ih mi ne vidimo. U starom gradu Jeni gdje su ljudi imali vremena za ovakve stvari, gdje je učilo toliko njemačkih filozofa, gdje je također živio Haeckel, postoji duboki podrum s tornjem iznad njega, otvorenim na vrhu. Ako idete dolje u ovaj podrum po danu i gledate kroz toranj on je iznutra sav mračan, ali gore vidite najljepše zvjezdano nebo. Kada je dan, i vani jasno i svijetlo, možete vidjeti najljepša zvjezdana nebesa, sa zvijezdama svugdje.

Ali kada su zvijezde u takvom položaju da Sunce s punom snagom može razviti svoju toplinu, kada one ne ometaju Sunce, tada sunčeve toplinske snage sjaje dolje na neka posebna mjesta. To su mjesta gdje su se, nakon što je Zemlja nabacana zajedno, kasnije pojavili vulkani. Oni su došli kasnije. S druge strane, oni koji leže duž rubova tetraedra su originalni vulkani.

Sada ponekad čovjek koji nema mjesta u uobičajenom znanstvenom životu u tom smjeru otkriva sasvim korisne stvari. Možda ste čuli, ili barem stariji među vama, za izvjesnog Falba? On nije astronom ni geolog ni geograf ni prirodni znanstvenik, već bivši svećenik koji je odustao od svog poziva — pobjegao od njega! Posebno se posvetio proučavanju konstelacija zvijezda i toga da li stvarno imaju utjecaj na Zemlju. Došao je do stava da su konstelacije povezane s vulkanima, da kada je utjecaj Sunca podupiran na određeni način od zvijezda, vulkan eruptira. Dalje je podržavao da se poplave javljaju iz istog razloga, jer situacija privlači vodu: ispod, užarena masa; iznad, voda.

Tvrdio je još i dalje: da rudari u rudnicima najviše pate od takozvanog rudničkog plina, odnosno, kada je zrak u rudnicima zapaljiv. Pitao se kako se to može dogoditi. Odlučio je, da bi se to dogodilo zvijezde moraju pomoći sunčevoj aktivnosti dajući joj pun utjecaj. Tada Sunce u rudnik sjaji prejako i zrak u rudniku se zapali. Prema tome, rekao je Falb, ako znamo za uvjete rudarenja, trebali bi moći reći kada se tijekom godine može očekivati rudnički plin. Tako je napravio kalendar i naznačio kada se s obzirom na konstelacije zvijezda rudnički plin može negdje pojaviti. To su bili takozvani kritični dani koje je označio u svom kalendaru.

Ovaj kalendar je bio tiskan mnogo puta i Falbovi kritični dani su još tamo. Što sada očekivati kada dođu ovi dani? Bilo erupcija vulkana, ili zemljotres (zemljotres je podzemni val, podzemno pregrijavanje), ili poplavu, ili rudnički plin. Sada, gospodo, jednom sam bio prisutan malom zabavnom incidentu. Vidite, ovaj Falb je bio vrlo pametan, mogao je baciti svijetlo na ove činjenice, ali je također bio vrlo umišljen, užasno umišljen. Kao što znate, biti učen nije zaštita od taštine. I dogodilo se slijedeće. Prije oko četrdeset godina bio sam na predavanju koje je dao Falb. Otišao je s velikom pompom i zadovoljnim izrazom na podij i počeo obraćanje. Rekao je: Da, baš danas zvijezde su u položaju iz kojeg možemo očekivati pojavu značajnih rudničkih plinova. U trenutku su se vrata otvorila i glasnik “Novog slobodnog tiska ”

je ušao i uručio mu telegram. Falb je stajao gore sa svojom dugom patrijarhalnom bradom i rekao: “Mora biti nešto važno ako su ga poslali pravo u sobu za predavanje!” Uzeo je nožić, otvorio telegram i čitao: “Pojavio se užasan rudnički plin!” Sada možete zamisliti koliki je dobio publicitet! Falb je upravo rekao, “Rudnički plin se može danas pojaviti ” i glasnik je donio telegram! “Vidite”, rekao je, “dokaz imamo podastrt na stolu!” To su bile njegove riječi. Ali cijela stvar je mirisala na *show business*. Falb je dobro znao da se rudnički plin pojavio: to je bilo točno. Ali je otišao ranije u ured “Novog slobodnog tiska ” i zamolio da ako takav telegram dođe, da ga donesu odmah u salu za predavanje.

To je jedan od trikova za kojima loši govornici rado posežu — iako u blažoj formi! Drago mi je da mogu povezati ovu priču i tako publiku upozoriti na malo opreza i da ne prihvaćaju jednostavno sve. Klijentela koju je Falb tada imao šuškala je sa svilenim odijelima i smokinzima: bila je vrlo karakteristična. Trebali ste vidjeti kako su bili impresionirani njegovom predstavom! Koliko god jako je mogao izreći svoje mišljenje riječima, publika nikada ne bi bila tako uvjereni kao sa ulaskom glasnika s telegramom baš u pravom trenutku. Ljudi bi puno radije bili uvjereni vanjskim događajem nego s onim što je u riječima.

Dakle može se reći da na određenim mjestima, naime, na rubovima ovog tetraedra, Zemlja u stvari nije sasvim spojena. To je prema tome izloženo kozmičkoj toplini Sunca i zvijezda, i posljedica je da se mogu povući one linije koje pokazuju aktivne vulkane. Izlivanje vulkanske vatre mogu se, naravno, pojaviti i na drugim točkama također.

Ali da li sada to nagoviješta da unutrašnjost Zemlje mora biti rastaljena lava? To se stalno podržava. U stvari nema drugog dokaza osim činjenice da postaje sve toplije što se dublje kopa okno u Zemlji. Još uvijek se ne može ići vrlo duboko. Nadalje, s povećanjem topline kako se spuštamo u Zemlju postoji i slično povećanje tlaka. Što god bi se moglo razgraditi od topline i postati fluidno opet je zajedno stiješnjeno od tlaka u unutrašnjosti. Da je Zemlja zaista rastaljena iznutra tada nešto drugo ne bi bilo u skladu. Može se razmotriti, na primjer, težina Zemlje. To je naravno hipotetički, pošto Zemlja slobodno pluta univerzumom i ne može biti izvagana. Da bi je izvagali, trebali bi je imati na vrhu druge, gigantske zemlje, jer ako će tamo biti težine mora biti nešto što privlači, što razvija gravitaciju. Može se izračunati koliko bi težila iz toga koliko privlači druga tijela; zapravo, takve kalkulacije su napravljene. Ali da je moguće izvagati Zemlju vidjeli bi da je daleko, daleko teža nego što bi bila da je iznutra fluid. Goethe je iz tog razloga žestoko napao ideju da je Zemlja iznutra rastaljena lava.

Kada sada znamo kako je Zemlja kreirana, kada vidimo da je stvarno nepotpuno pričvršćeni tetraedar, tada nema potrebe predstavljati je kao iznutra rastaljenu i pretpostavljati da u određeno vrijeme, ne bi znali zašto i zbog čega, mora napokon eruptirati lavu — kao čudljiva, histerična osoba! Ako bi Zemlja bila iznutra rastaljena, trebali bi zamisliti da je zapravo pomalo luda — kao čovjek koji je mahnit i u bilo kom trenutku može pobjesneti; ne znajući kada je doći taj trenutak. Ali to za Zemlju nije točno. Uvijek možete pokazati odakle toplina dolazi: da dolazi izvana, da se u tom

momentu javlja takvo snažno zagrijavanje, uopće ne vrlo duboko u Zemlji, da to sebi forsira odušak.

Dakle lava kada Vezuv ili bilo koji drugi vulkan eruptira javlja se samo kada kozmička temperatura postane ognjena. Uvijek treba malo vremena prije nego se vidi efekt. Određena konstelacija zvijezda, na primjer, mora prvo neko vrijeme djelovati na Zemlju.

Ali to također slijedi iz izvjesnih činjenica koje sam ovdje već povezivao u vezi sasvim drugih stvari. Recimo da je ovdje dio Zemlje, sunčeve zrake snažno udaraju na njega, i ispod, razvija se nešto što kasnije traži izlaz kroz erupciju ili potres.

Vidite, što sam naveo prvo, snažna toplina ide dolje u Zemlju: ljudi to ne osjećaju jer ne obraćaju pažnju. Uglavnom, par ljudi ide na mjesto gdje još nema naznaka vulkanske aktivnosti premda su efekti sunčeve aktivnosti već prisutni u zraku, i tih par imaju jake stomačne tegobe, drugi imaju glavobolje, migrene, drugi vide da im je srce uznemireno. Ali ljudi se nose sa svim tim na nejasan način i ne primjećuju. Ali životinje, kao što sam rekao u vezi nečeg drugog, koje imaju delikatnije nosove, finije organe u tom smislu, opažaju što se događa i otimaju se. Ljudi, usprkos stomačnim tegobama i glavoboljama, ne znaju zašto su životinje postale tako nemirne i bježe. Ali nakon par dana dođe potres, ili vulkanska erupcija. Životinje su pobjegle jer su već nanjušile što dolazi; ljudska bića su tako grubo organizirana u vezi toga da nisu svjesna događaja dok im cijela stvar nije nad glavom.

Vidite iz ovoga da se nešto već duže vrijeme unaprijed događa prije nego se odvije konačni događaj. Ono što se događa je strujanje djelića kozmičke topline. Ali još možete postaviti pitanje. Možete reći, kozmička toplina grije jedino tlo, i gdje Zemlja sadrži supstance koje su lako zapaljive, tamo bi naravno trebalo biti zapaljenje ... ali zašto sve mora trenutno buknuti? Ovdje ću vam reći nešto drugo. Kada netko ide u Italiju, na mjesta između Rima i Napulja, posebno u susjedstvo Napulja, i na otoke i poluotoke na obali, vodiči su uvijek ushićeni pokazujući slijedeći eksperiment. Uzmite komad papira i upale ga i tako drže — u trenutku dim počinje izlaziti iz Zemlje! Zemlja dimi — zašto? Jer zrak postaje topao od gorućeg papira i tako postaje lakši i širi se. Toplina uzrokovana sunčevom toplinom struji vani van Zemlje kao dim. To je veoma zanimljivo vidjeti. Zapalimo komad papira i odmah imamo dim na toj točki.

Sada pomislite na to uvećano do gigantskih proporcija: Sunce grije ne samo tlo ispod, već također i zrak iznad — i imate Vezuv. I kada se ovo zadnje uspostavilo — dobro, tada je započelo, i proces se nastavlja na mjestima koja su za to posebno pogodna. Zanimljivo je uočiti da se baš ove stvari odvijaju na Zemlji nepravilno i uzrokovane cijelim kozmičkim prostorom.

Sada sam vam rekao da kada smo bacali onu sumpornu supstancu tijekom tih dana u geološkom laboratoriju, napravili smo nešto što je stvarno sličilo na mali Mjesec. A tako kada se promatra stvarni Mjesec, kojem naš mali mjesec stvarno sličí, dobije se ideja da je i on također bio nabacan iz univerzuma. To je jedna ideja koja se dobije.

Druga ideja je ustanovljena kroz duhovno znanstveno istraživanje, naime, da je Mjesec u stvari bio izbačen u kozmos, uglavnom od Zemlje. Što bi to naznačivalo? Dakle, i to smo napravili u laboratoriju. Najprije smo iz supstanci nabacili zajedno takvo kozmičko tijelo. Zatim smo ga napali sa svih strana, nabacujući materijal izvana, i gle i gledajte — postao je sve više kao Mjesec. I što se onda dobilo? Dakle, dobije se cijeli proces. Glavna masa Mjeseca je izdvojena od Zemlje, i kad je jednom bila tamo, fina tvar iz svih dijelova prostora je bacana na njega. Fina materija je uvijek prisutna u univerzumu — pada dolje u meteorima — uvijek je bila izbačena. I tako se dobije porijeklo Mjeseca. Ove stvari su sve povezane.

Razvoj znanosti, znate, nešto je izvanredno. Danas stoji monument u Heilbronnu — zasigurno je užasan kao umjetničko djelo, ali ipak stoji tamo i predstavlja Julius Robert Mayera. Ako ste čuli za njega u današnjoj znanosti, naučili ste da je bio pionirski genij kroz njegova istraživanja u 40-ima prošlog stoljeća o prirodi djelovanja topline. Julius Robert Mayer bio je rođen u Heilbronnu, imao praksu tamo kao liječnik i otišao bez da je bio posebno zapažen. Znanstvenici tog vremena nisu na njega obraćali posebnu pažnju. I premda ga se danas svugdje opisuje kao visoko nadarenog pionira fizike, u to vrijeme kada je postavio svoje medicinsko ispitivanje u Tubingenu i ono je propalo. Ako napravite istraživanje, doći ćete do izvanredne činjenice da je većina ljudi koji su kasnije postali geniji ranije u svojim ispitivanima promašila. Takva je bila i sudbina Juliusa Roberta Mayera. Kroz iglene uši, provukao se i postao liječnik. Ali nitko ga nije smatrao izvanrednim tijekom njegova života — u stvari, sasvim obrnuto. Postao je toliko oduševljen svojim otkrićem da je svugdje govorio o tome. Tada se ljudi rekli da mu je um odlutao i smjestili ga u azil. Njegova vlastita generacija ga je smjestila u ludnicu dok nasljednici gledaju na njega kao na velikog genija i u njegovu rodnom gradu su mu podigli spomenik.

Bio je to Julius Robert Mayer koji se kao rezultat misli i istraživanja pitao kako Sunce koje nam daje toliko topline ne postane hladno. Rekao je sebi da ono ne postaje hladno koliko bi trebalo nakon što stalno predaje toplinu. Mislio je prema tome da kometi, neizmjeran broj kometa, moraju stalno juriti na Sunce, obasipati ga iz univerzuma. Oni su vrlo fina, tanana tijela, ali jure u njega. To je točno da oni jure u Sunce. Sunce je vrlo različito od onog što fizičari danas misle. Bili bi vrlo iznenađeni kada bi mu pristupili: ne bi našli vatreni plin ali bi našli nešto što uzrokuje da bilo koja zemaljska supstanca bude usisana i nestane. Sunce je prazni prostor koji vrši usis. Ono nije kugla plina. Slični na biser u univerzumu, usisnu kuglu u kojoj nema ničega što netko traži, ali koja stalno apsorbira ovu masu kometa. Fine eterske strukture univerzuma, koje su gotovo duhovne, stalno su usisavane od Sunca kao prehrana. Danas još vidimo, prema tome, ovo jurišanje na Sunce. To treba privući našu pažnju, gospodo, na nešto važno.

Vidite, kada netko dođe do činjenice da se Zemlja stvarno tetraedar, — dobro, ako je netko bio dužan proučiti ovakve forme i zabilježiti broj strana i kutova, shvaća da je izvjesno znanje iz geometrije neophodno za shvatiti kako ih konstruirati. Do njih ne dolazi tako jednostavno. Učenici uživaju to raditi, praviti ove tetraedre, kocke, oktaedre, ikosaedre, dodekaedre, pet pravilnih tijela. Učenici ih vole slagati od kartona, lijepeći dijelove zajedno, ali za to treba geometrija. Sada je Zemlja upravo na

taj način iz univerzuma — formirana iz znanja o geometriji, u tom smislu, ne formirana kroz kalkulacije, već s znanjem — jer je pravilna! Iz tog možete zaključiti da u svijetu stvarno postoji geometrija, da je sve u skladu s geometrijom. To je točno. Prava znanost pokazuje nam nešto što sam već izjavio, naime, da se misli šire svijetom, misli su svugdje i ne nalaze ih samo oni ljudi koji nisu svoji!

Vrlo je pohvalno, zar nije, biti slobodna i slobodno misleća osoba? A ipak je malo smiješno naći izraz „slobodni mislilac” koji se pojavio u modernim vremenima, u 19-om stoljeću. Misliti nezavisno: to je veoma dobro, ali mnogi su u svojoj slobodi zloupotrijebili izraz „slobodni mislilac.” I ljudi koji su sebe osjećali kao najslobodnije mislioce bili su upravo oni koji su imali najmanje misli, koji su jednostavno ponavljali ono što su drugi ljudi rekli. Jedan Englez je stavio divnu opasku: rekao je, „Slobodna misao ne znači da ljudi imaju misli, već da su slobodni od misli ” — opaska koja je često citirana. Što je slobodni mislilac? Slobodni mislilac je onaj koji je slobodan od mišljenja! Dobro, u znanosti treba težiti da se ne razvije ovakva sloboda od misli inače se neće postići ništa. Prava forma Zemlje je davno mogla biti otkrivena — činjenica da nije potpuno sferična glava kupusa, već da ima nešto od oblika tetraedra!

Znanje o Zemlji je povezano s znanjem o čovjeku. Čovjek imitira univerzum u svojoj vlastitoj formi. Kopira univerzum u svojoj glavi, i tako je glava gore okrugla kao okrugli univerzum. Ispod, gdje počinje čeljust su sasvim izvanredne strukture: dolaze od trokutaste Zemlje. U formaciji čeljusti svugdje nalazite trokute, oni dolaze od ispod, od trokutaste Zemlje. S oboje, čovjek kopira univerzum: imaju više ili manje okrugle glave iznad, i zemaljske snage dosežu gore od ispod.

Potražite ih ponekad. Naći ćete na najrazličitije načine čovjekovu tendenciju (i životinja) prema trokutastoj formaciji čeljusti; to dolazi od Zemlje. Sile od Zemlje rade prema gore u njega utiskuju trokut. I univerzum radi prema dolje i uobličava okruglu formu. To je vrlo zanimljivo!

To je znanje koje se može steći ako se ispravno prodre u originalnu znanost. Ako je netko slobodan od misli, tada govori svakakve besmislice. U naše vrijeme se govore svakakve besmislice; to ne može voditi do razumijevanja o tome što su stvari u njihovoj stvarnosti.

Dakle, gospodo, nastaviti ćemo o ovome slijedeće subote.

PRIRODA I ZADATAK ANTROPOZOFIJE. KOMET BIELA

PREDAVANJE XIII

Dornach, 20.rujna 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Ima li netko zanimljivo pitanje?

Pitanje: Sir, s obzirom na antropozofiju: što je ona u stvari? Što je njen cilj i zadatak u svijetu?

Dr. Steiner: Ispitivač želi znati što je antropozofija i koji je njen općeniti značaj za čovječanstvo. Pretpostavljam da također misli i njen značaj za radničku klasu.

Očito je teško ukratko govoriti o ovim stvarima. Oni koji su ovdje već dosta vremena postati će sve više uvjereni da je antropozofija nešto što mora ući u evoluciju čovječanstva. Oni koji nisu dugo ovdje naravno da će imati neke poteškoće i tek postupno to moći razumjeti.

Prvo i najprije, moramo shvatiti da su ljudi malo skloni prihvatiti nešto kada dođe u svijet. Mogu se dati izvanredni primjeri o tome kako su primljena nova znanstvena otkrića. Pomislite, na primjer, u kojoj mjeri na sve danas utječe otkriće snage pare i pronalazak parnog pogona. Pomislite kako bi svijet danas izgledao da nema parnog pogona u mnogim oblicima! Kada je parni pogon tek izumljen, mali čamac, pogonjen parom, plovio je rijekom i bio razbijen od seljaka jer su kazali da neće trpjeti takvu stvar; to je bila tako luckasta, beskorisna stvar! Nisu to bili uvijek seljaci koji su se ponašali na takav način. Kada je prvi puta skrenuta pažnja na meteorite na učenom skupu u Parizu, predavač je proglašen ludom. I nedavno sam vam rekao u Juliusu Robert Mayeru, na koje se danas gleda kao na slavnog i veoma velikog učenjaka: bio je zatvoren u azil!

Sudbina željezničkih putova je posebno vrijedna pažnje. Kao što znate, oni nisu dugo u upotrebi; prvi puta su ušli u upotrebu u 19-om stoljeću. Prije toga, ljudi su morali putovati kočijama. Kada je bilo predloženo da se izgradi prvi željeznički kolosijek između Berlina i Potsdama, direktor Putova kočija je rekao da svaki tjedan dvije idu prazne od Berlina do Potsdama, tako da ne može shvatiti kakva korist od željeznice. Nije se sjetio da jednom kada je željeznica tu, s njom će putovati više ljudi nego s kočijama.

Čak je zanimljiviji stav medicinara, u četrdesetima 19-og stoljeća. Kada je građena željeznica od Furtha do Nuremberga, taj učeni gospodin je objavio da radove treba obustaviti, jer brzina putnika može lako napraviti bolesnim uništavajući njegove nerve. Kada su ljudi odbili prihvatiti ovu cestu, rečeno im je da sa obje strane tračnica moraju biti podignuti visoki drveni zidovi, da bi seljane spasio od potresa mozga kada vlak bude prolazio! Još o tome možete čitati u divnim starim dokumentima. Ali unatoč svoj toj opoziciji, pruge su rapidno napredovale. I antropozofija će, također,

napraviti svoj put u svijet, jednostavno zato jer je neophodna, pošto se u svijetu ništa stvarno ne može razumjeti ukoliko se ne prepoznaju i nauče duhovni temelji.

Antropozofija nije došla sa svrhom suprotstavljanja prirodnoj znanosti: došla je upravo jer je tu prirodna znanost. Ali znanost je sa svojim složenim instrumentima i izuzetno pametnim eksperimentima otkrila masu činjenica koje se — onako kako ih prezentira — ne mogu zaista shvatiti. Niti će se ikada shvatiti sve dok se ne shvati da je duhovni svijet iza svega i unutar svega.

Uzmimo vrlo običnu, praktičnu stvar: jedenje krumpira. Jednom davno u Europi nije bilo krumpira; uvedeni su u Europu iz stranih država. Drži se da je Sir Francis Drake uveo krumpir, ali to nije točno; uveden je iz drugog izvora. Ipak u Offenburgu postoji memorijalni kip Drakea. Tijekom rata smo jednom morali stati u Offenburgu, i bio sam znatiželjan da saznam zašto je kip bio podignut. Pogledao sam u enciklopediju i tamo je bilo: Memorijalni kip Drakea stoji u Offenburgu jer je bio čovjek koji je u Europu prvi donio krumpir.

Ali što sad s krumpirima? Recimo da je znanstvenik ili liječnik upitan o tome kakvi su učinci jedenja krumpira. Kao što znate, krumpiri su postali obvezni. Na nekim mjestima je teško razuvjeriti ljude od hranjenja gotovo ekskluzivno sa njima. Što radi moderni znanstvenik kada testira krumpire na njihovu nutricionističku vrijednost? Čini laboratorijsko istraživanje da pronađe koje su supstance sadržane u krumpiru. Nalazi ugljikohidrate, koji se sastoje od ugljika, kisika, i vodika u određenim omjerima; također otkriva da su u ljudskom tijelu te supstance konačno transformirane u vrstu šećera. Ali ne ide dalje od toga; niti to može. Jer promislite o ovome: ako se neka životinja hrani na mlijeku, može napredovati. Ali ako se analiziraju kemijske komponente mlijeka i ako se one daju životinji umjesto mlijeka, ona će nazadovati zbog nedostatka ishrane. Zašto je tako? Jer u mlijeku radi još nešto osim kemijskih komponenti. A i u krumpiru, također, ima još nečeg osim samih kemijskih komponenti: naime, duhovni element. Duhovni element radi svugdje, u cijeloj prirodi.

Ako se u duhovnoj znanosti (antropozofija je, napokon, samo naziv) napravi izvorno istraživanje o tome kako krumpir hrani ljudsko biće, nalazi se da je krumpir nešto što nije potpuno probavljeno od probavnih organa, već prelazi u glavu preko limfnih žlijezda, preko krvi, na takav način da i sama glava mora također služiti kao probavni organ za krumpir. Kada se krumpir jede u velikim količinama, glava postaje vrsta stomaka i također probavlja.

Postoji velika razlika između jedenja krumpira i, na primjer, dobrog, zdravog kruha. Kada se jede zdravi kruh, materijalni dio raži ili pšenice se probavlja propisno i zdravo u probavnom traktu. I kao posljedica samo ono što je duhovno u raži ili pšenici dolazi u glavu, gdje pripada.

Ova vrsta znanja se nikada ne može izvući iz prirodne znanosti. Kada se stvari iskreno istražuju s obzirom na njihovu duhovni kvalitetu, postaje očito da je u modernom dobu čovječanstvo ozbiljno povrijeđeno prekomjernom konzumacijom

krumpira. Znanost duha nalazi da je jedenje krumpira igralo veliku ulogu u općem pogoršanju zdravlja u zadnjim stoljećima. To je grub primjer kako znanost duha može istražiti izvrsne rezultate prirodne znanosti uzimajući ih kao osnovu za svoja istraživanja.

Ali postoji također još nešto. Svaka supstanca na svijetu može se istražiti da se odredi njena duhovna kvaliteta. To je jedini način na koji se stvarni lijekovi za bolesti mogu otkriti. Tako znanost duha daje sasvim određen temelj i za medicinu također.

Znanost duha je samo nastavak prirodne znanosti; ona nije nikako nešto što odbacuje prirodnu znanost. I osim toga, mi u znanosti duha imamo nešto što istražuje duhovno na znanstveni način i prema tome ne traži da ljudi jednostavno vjeruju stvari koje su kazane. Stvari vjere su dakle zamijenjene znanstvenim istraživanjem.

Treba također reći da u svim granama znanost stječe određenu količinu znanja. Čovječanstvo se ne može, naravno, baviti znanstvenim detaljima, ali svaki pojedinac bi trebao znati barem nešto o esencijalnim stvarima u svijetu.

Želio bih vam reći nešto što će vam pokazati koliko je važno moći prepoznati kako duh stvarno djeluje. Godine 1773, naglo se u Parizu raširila glasina da je osobiti učenjak održati predavanje u izvjesnom učenom društvu, u kojem će dokazati da će se komet sudariti sa Zemljom i uništiti je. U tim danima se vjerovalo da se takva stvar može dokazati egzaktno i znanstveno. Dakle u to vrijeme, u 18-om stoljeću, kada je još bilo veliko praznovjerje, strašna panika se raširila cijelim Parizom. Ako čitamo zapise o tome što se u to vrijeme događalo u Parizu, nalazimo da je bio ogroman broj pobačaja: žene su prerano rađale iz čistog straha. Ljudi koji su bili ozbiljno bolesni, umrli su; drugi su od straha postali bolesni. Bilo je strašno uzbuđenje širom Pariza jer se znalo da će učen čovjek u predavanju objaviti nadolazeći sudar kometa sa Zemljom i kao posljedicu uništenje Zemlje. Policija — koja je, kao što znate, uvijek oprezna — zabranila je predavanje, tako ljudi nikada nisu otkrili što je profesor imao namjeru reći. Ali ipak je bila strepnja! Sada možete pitati: Da li je profesor koji je želio održati predavanje imao pravo ili krivo?

Dakle, stvari nisu tako jednostavne. Jer otkada je Kopernik predložio svoju novu teoriju o univerzumu, sve je postalo stvar proračuna, i proračuni su u to vrijeme vodili do slijedećeg zaključka: Za Sunce se uzimalo da je centar univerzuma; zatim dolazi Merkur, Venera, Mjesec, Zemlja, Mars, i zatim planetoidi, zatim Jupiter, onda Saturn. A onda kometi i njihove orbite. A sada promislite na ovo: Zemlja kruži i čovjek može izračunati kada će dosegnuti određenu točku gdje će se približavati komet. Bang! — prema proračunima — doći će do sudara. I u to vrijeme, gospodo, stvarno bi se sudarili — jedino što je komet bio toliko mali da se u zraku razgradio! Ne baš u zraku iznad Pariza, već negdje drugdje. Proračun je bio sasvim točan, ali strepnja nije bila utemeljena.

Godine 1832 priča je bila još čudnija. Jer tada je izračunano da će komet — bio je to komet Biela — presijecati orbitu Zemlje i proći sasvim blizu Zemlje. Taj komet nije

bio baš patuljak kao drugi, i po svoj prilici bi bio opasniji. Ali je proračun završio sretno, jer je pokazao da kada komet bude prolazio kraj Zemlje još će biti 13,000,000 kilometara daleko — a to je barem neka udaljenost, slažete se? Dakle nije bilo razloga za strah da će Zemlja biti razbijena. Ali čak i u tom slučaju, ljudi su u to vrijeme bili uzburjani, jer se nebeska tijela međusobno privlače, i moglo se očekivati da će komet uzrokovati velike konvulzije u oceanima i morima preko sile gravitacije, i tako dalje. Ništa se posebno nije dogodilo — bilo je, to je točno, općeniti nemir u prirodi, ali ništa od posebnog interesa. Komet je bio udaljen 13,000,000 kilometara — Sunce je trinaest puta udaljenije — dakle tada za Zemlju nije bilo štete.

U 1872, kada sam bio dječak i živio s roditeljima na maloj željezničkoj stanici, u novinama smo uvijek čitali: “Svijet će biti uništen!” — jer komet bi se opet trebao pojaviti. Izvjesni kometi se uvijek vraćaju, a ovaj bi, na svom povratku, sada bio bliže Zemlji i time opasniji. Ovaj izvanredni komet je već bio došao 1845/46 i ponovno 1852 — ali se tada podijelio na dvoje! Svaka polovina je zbog dijeljenja postala razrijeđenija. I što se moglo vidjeti 1872? Nešto kao svjetlucava kiša zvijezda padalica! Komet je zaista došao blizu ali se razdijelio i izbacio razrijeđenu tvar koja je došla dolje kao svjetlucava kiša. Svatko je mogao vidjeti, jer kada se takav ogroman niz zvijezda padalica dogodi u noći, može se vidjeti kako dolaze s neba. A neki ljudi koji su to vidjeli vjerovali su da je došao Sudnji dan. Opet je bila velika uzbuna. Međutim, zvijezde padalice su se razgradile u atmosferi.

Sada pomislite na ovo: Da je komet ostao cijeli, naša bi Zemlja loše prošla godine 1872. Kao što sam rekao, novine koje u dolazile na našu stanicu objavljivale su skoro uništenje Zemlje. Astronomi su računali vrijeme. Prema znanstvenim proračunima to je bilo sasvim ispravno. I stvarno se ne bi moglo izračunati koliko je ljudi platilo doprinose svojim svećenicima — da sigurno budu oprošteni od grijeha. U 1773 također, u Parizu, otac ispovjednik zaradio je dosta novca jer su ljudi željeli odrješenje od svojih grijeha odmah!

Postojao je astronom koji se zvao Littrow koji je napravio proračun vrijedan pažnje o tome što bi se dogodilo da su stvari ostale kao što su bile godine 1832, to jest, da se komet nije razdijelio kao što jest. U 19-om stoljeću bio je još trinaest milijuna kilometara daleko od Zemlje, ali svaki puta kada bi došao onda bi došao bliže. Littrow je sasvim točno računao da će u rujnu 1872 biti opasnost sudara kometa sa Zemljom. Da je komet onda dosegnuo točku koju u stvari nije dosegnuo te godine do 27 studenog, to ne bi bilo pitanje kiše meteora već bi to bila ozbiljna stvar. Takva stvar se doista dogodila. Littrow je računao da 1933 (sada smo u 1924), ako bi komet ostao kakav je još bio u 18om stoljeću, sudar bi bio neizbježan i Zemlja bi bila uništena. Račun je bio u dlaku točan. Ali komet nije ostao kakav je bio! I tako su već tada ljudi mogli reći: Komet je bio milosrdan, jer da je još bio vatren, 1933 bi pogodio Zemlju na takav način da bi se sva mora uzburkala od ekvatora do Sjevernog pola i sva bi zemlja stradala. Da, komet se razdvojio i izbacio tvar koja je za njega postala preteška, u obliku meteorskih stijena koje nisu škodljive.

Dakle vidite, živimo u vremenu kada možemo reći: Da taj komet nije bio milosrdan, nitko od nas danas ne bi ovdje sjedio! To je činjenica. Ono što se konačno

dogodilo je ovo: Komet više ne izgleda kao komet, ali na one datume kada bi se uobičajenim tijekom događaja pojavio, uvijek je kiša meteora. Postepeno kroz stoljeća izbacio je svu svoju supstancu. Uskoro više neće biti vidljiv jer će predati svoju supstancu univerzumu i Zemlji.

Ali sada vam želim pokazati drugu stranu ove stvari. Očito je da se procesom ljudske evolucije čovjekove duhovne sposobnosti stalno mijenjaju. Oni koji to ne vjeruju jednostavno ne razumiju duhovnu evoluciju čovječanstva. Jer mislite na to: Sva naša moderna otkrića bila bi napravljena davno prije da je čovjek posjedovao iste duhovne sposobnosti koje posjeduje danas. U drevna vremena njihove duhovne sposobnosti nisu bile manje, ali su bile drugačije. To sam vam objašnjavao na najrazličitije načine, također i u odgovoru na pitanje o temi.

A sada se vratimo na komete. Komet o kojem sam govorio nije jedini koji je bio dovoljno milosrdan da se razdvoji i razgradi u kozmičkom prostoru u pravo vrijeme. Postoji veliki broj drugih kometa koji su napravili isto. Mnogo praznovjerja je uvijek bilo povezano s temom o kometima. Antropozofija pristupa stvari na potpuno znanstveni način.

Ali, što će se dogoditi ako se nastavimo razvijati u istom smjeru u kakvom se danas razvijamo? Ljudi su sada tako strašno pametni! Samo usporedite današnjeg čovjeka sa svom njegovom pameću, sa svime što je naučio u školi, s nekim tko je živio u 12-om ili 13-om stoljeću, kada je vrlo, vrlo malo ljudi znalo pisati. Mislite na ovo: postoji divna pjesma od Wolfram von Eschenbacha, koji je bio plemić u 13-om stoljeću. On je sastavio pjesmu, ali nije znao pisati, tako da je morao zvati svećenika kojem je diktirao. A pjesma je bila "Parsifal" po kojoj je Wagner skladao operu. Dakle vidite, u tima danima ljudi su imali drugačije sposobnosti. Ne trebamo ići dalje natrag nego u 12 ili 13 stoljeće. Tada plemić nije znao pisati. Wolfram von Eschenbach je znao čitati ali ne i pisati.

Te naše sposobnosti nisu nam došle gotove; one su razvijane. I ako nastavimo sadašnji način života, kada smo u dobi od sedam do četrnaest naključani svakakvim znanstvenim znanjem – postoji, naravno, i dobra strana toga – postepeno ćemo svi patiti od nečega što je prije bilo sasvim nepoznato a što danas tako prevladava. Svi ćemo patiti od onog što zovete "živci", od bolesti nervoze. To vam pokazuje da oni mudri liječnici u četrdesetima prošlog stoljeća koji su tako "glupo" vjerovali da ljudi neće moći živjeti ako se sagradi željeznica, su bili – iz znanja koje su imali – uopće i ne tako glupi! Jer sve što su u to vrijeme znali uvjerilo ih je da ako čovjek putuje vlakovima, konačno postaje potpuno nesposoban za rad, izgubi pamćenje, iscrpi nerve i postane nesiguran i nenormalno nespokojan. Znanost njihova vremena opravdavala je njihova uvjerenja. Nadalje, ono što su rekli bilo je točno, potpuno točno.

Jednu stvar su ostavili iz svog izvještaja. Ljudi su zaista postali nervozniji. Vi sami, kada se s posla vratite kući, niste sasvim kao ljudi tridesetih ili četrdesetih prošlog stoljeća koji bi navečer jednostavno stavili svoje noćne kapice i bili lagodni i prijatni bez ikakvog traga "nervoze". Svijet se s obzirom na to sigurno promijenio. Ali što je

bilo to što ti liječnici iz Nuremberga u to vrijeme nisu mogli znati? Nisu mogli znati da dok su učili sve te stvari od njihove znanosti, komet je već bio u procesu razgradnje. I što je komet napravio? Dao nam je meteore, finu kišu meteora. Umjesto sudaranja sa Zemljom i lomljenja glava ljudi on predaje svu svoju supstancu, a ta supstanca, svaki njen dio, u Zemlji je. Svakih par godina komet daje nešto Zemlji. I ljudi koji žive samo sa znanošću i koji neće priznati da Zemlja prima nešto iz kozmosa potpuno su glupi kao netko tko bi kazao da kada osoba pojede komad kruha, on nije u njoj. Očito, ono što nam komet daje je u Zemlji, ali znanost to ne primjećuje. Gdje se, onda, to može naći? To ide u zrak, prelazi iz zraka u vodu, iz vode u korijenje biljaka, iz korijenja biljaka u hranu na našem stolu. Odatle prelazi u naša tijela. Mi jedemo ono što nam komet daje stoljećima! To je, međutim, već dugo produhovljeno. Umjesto da komet Zemlji donese kraj 1933, njegova supstanca je dugo bila u Zemlji kao sredstvo zemaljske prehrane, i to je lijek, kozmički lijek: to ublažava živčane probleme ljudskih bića.

Tu, vidite, imate komadić povijesti. Kometi se pojavljuju vani na nebesima, i nakon nekog vremena nalaze svoj put iz Zemlje u nas. Kroz to vrijeme njihova supstanca je postala produhovljena.

Ovakve stvari igraju stvarnu ulogu u ljudskom životu. Povijest se ne može više predstavljati ovako kako se predstavlja od onih koji žele biti sitničavi; sada se mora uzeti u obzir ono što se u svijetu događa duhovno. To je moguće jedino kada se na svijet baci svijetlo preko antropozofije. Možete reći: Oh, dobro, život svejedno ide dalje. Sva ta stvar oko kometa pokazuje da nije bitno ako smo glupi, i nema potrebe da se time gnjavimo! Premda ljudi žele biti prosvijetljeni, u praksi su strašno fatalni, misleći da će sve u svijetu ići "kao što bi i trebalo". Dobro, možda — ali postoji također i mogućnost ili da se prihvati prava znanost ili da se odbaci.

Sjećate se, gospodo, da godinama dajem predavanja radnicima. I često sam skretao pažnju na sjajno predavanje koje je dao Lassalle 1863 naslovljeno "Znanost i radnici". Ne znam da li je još rašireno znanje o tome, ali dok sam ja odrastao bio sam svjedok uspona radničkog pokreta. Iz kuće mojih roditelja u ranim sedamdesetim prošlog stoljeća mogao sam kroz prozor vidjeti prve socijaldemokrate — još su nosili velike kape, "demokratske kape" — hodajući u šumu gdje su imali svoje sastanke. Tako sam vidio sve stadije u razvoju pokreta. U to vrijeme Lassalle je još bio visoko poštovan; gdje god da se radnički skup odvijao, njegova bista je bila pokazana. Danas su te stvari više ili manje zaboravljene, jer je od tada prošlo pedeset godina. Tada sam imao deset ili jedanaest godina, ali već sam obraćao pažnju na to što se zbiva. Lassalle je održao predavanje, Znanost i radnici, otprilike osam ili devet godina ranije. U njemu je naglasio da je znanost apsolutno krucijalna za rješenje cijelog radničkog problema i da su iz znanosti radnici razvili socijalnu perspektivu do koje nije nitko drugi došao. U izvjesnom smislu to što je rekao bila je iznimno važna stvar.

Ali sada promislite što se od tada dogodilo. Pitam vas: Da li ste zadovoljni? Možete li biti zadovoljni načinom na koji se razvija problem radnika, s oblikom koji ima? Zar nema mnogo pritužbi na način na koji su radnici tiranizirani od njihovih sindikata i tako dalje? Te stvari su u zraku i radnici su ih svjesni. Ali ono što on nije opazio je

odakle su došli takvi uvjeti. Odakle su došli? Odgovor je da se odgovor na rješenje za probleme radnika ne može naći bez znanosti. Prije, ti problemi su rješavani kroz religiju ili slično; danas se njima trebamo baviti pomoću znanosti. Ali to zahtijeva originalno znanstveno razmišljanje — kakvo se nigdje ne može naći jer je pažnja neprekidno usmjerena na materiju, a sama znanost je čisti materijalizam. Ništa što je god sadržano u našim socijalnim problemima neće biti riješeno ukoliko znanost opet ne postane produhovljena.

To bi se moglo dogoditi jedino kada bi znanost bila spremna gledati duhovni element u svakoj pojedinoj stvari — bilo da je to krumpir ili komet. Jer jedino duhovno znanje nam omogućava istražiti prave veze među stvarima. Prave povezanosti kod socijalnog problema, također, mogu se otkriti jedino kroz duhovno znanje. Te veze treba potpuno razumjeti; a kada tako bude, vidjeti će se da su stvari koje su dovedene na istaknuto mjesto preko marksizma, na primjer, bile iznimno dobro zamišljene, ali temeljene na pogrešnoj znanosti. Pokazati ću vam u kojem je to smislu bio slučaj. Ništa što je temeljeno na pogrešnoj znanosti ne može stvarno napredovati.

Marksovi argumenti i proračuni su neuobičajeno lukavi, neuobičajeno pametni, i ne mogu se nijekati, pošto su principi na kojima ih je temeljio oblik znanosti koji je potpuno materijalistički. Sve se poklapa, baš kao što se poklapalo i astronomima koji su računali da će se 1773 komet sudariti s Zemljom, ali se onda komet razgradio u tolikoj mjeri da Zemlji nije naštetio! (To je bio raniji, ne kasniji komet.) Zaključci do kojih je Marks došao temeljeni su na jednako pedantnoj ali i jednako nekompletnoj znanosti.

Jedna od njegovih kalkulacija je bilo slijedeće. Rekao je: Kada čovjek radi, on koristi unutarnje snage. Snage se predaju njegovom radu i on je navečer umoran. Tijekom dana on je koristio određenu količinu snage ili energije. Naravno, radnik treba nešto što će omogućiti da se njegove snage obnove. Može se precizno izračunati kolika će plaća trebati radniku da obnovi svoje snage. Da, ali prema tim tumačenjima Marksa, da li je itko stvarno primio odgovarajuću dnevnicu za rad? Pitanje je: Da li se dobije na takav način? Očito, do sada nije na tom polju napravljen veliki napredak, ali činjenica je da se to jednostavno tako ne može — jer premda je sama znanost izvrsna, nije istinita.

Promislite na nekoga tko ne radi cijeli dan, nekog tko je imućan. Može ići u šetnje, ili se premještati iz jedne fotelje u drugu — i od jutra do večeri i on jednako koristi svoje snage. Primijetio sam na radničkim koncertima da su oni koji su cijeli dan radili bili mnogo manje umorni nego dobrostojeći koji cijeli dan nisu napravili ništa. Ovi su zijevali, dok su ostali bili svježi i veseli.

Vidite, u kalkulaciji postoji greška. Iskorištene unutarnje snage u našem organizmu nisu one koje koristimo za vanjski rad. Zato se proračuni ne mogu temeljiti na znanstvenim temeljima. Cijeloj stvari treba pristupiti na drugačiji način; treba je temeljiti na unutarnjem dostojanstvu čovjeka, na njegovim pravima kao ljudsko biće, i tako dalje. Isto vrijedi i za mnoge druge sfere. I posljedica je da je

znanost, kakva se predstavlja do današnjeg dana, odgovorna za strašnu konfuziju misli, za ignoriranje na socijalnom polju.

Znanost duha će pokazati kakva je prehrambena vrijednost u krumpiru, kupusu, soli, i tako dalje. I tada možete doći do toga što ljudsko biće treba da bi bilo zdravo i napredovalo. Do toga možete doći jedino duhovnom znanošću, jedino na osnovu znanja koje dolazi od znanosti duha. Zatim možete nastaviti sa proučavanjem socijalnih problema. I tada će problem radnika izgledati sasvim drugačije. Konačno će se doći do dublje osnove, jer će se sve u vezi s tim gledati sa duhovnog gledišta.

Ljudi danas jednostavno ne razumiju kako su stvari povezane u ovome svijetu; vjeruju da sve ide samo po sebi. Ali to nije točno. Ljudi moraju razumjeti kako se stvari u svijetu stalno mijenjaju. A najveća nesreća, može se reći, je da je u ranijim vremenima čovječanstvo bilo praznovjerno a danas je znanstveno! Jer malo po malo, praznovjerje se uvuklo u sami znanost. Danas imamo prirodnu znanost koja je puna praznovjerja. Ljudi vjeruju da kada im je stomak pun krumpira, da su imali hranjiv obrok. Istina je da se zdravlje njihove glave pogoršalo, jer sama glava tada treba postati probavni organ.

Dakle sa svim se problemima treba baviti na ovaj način da duhovni aspekt nije ignoriran kako je sada već dugo vremena. Treba biti uključen u svako razmatranje. U šezdesetim i sedamdesetim prošlog stoljeća, ljudi su govorili: Radnik treba znanost! – i s pravom. Ali to mora biti *prava* znanost. Tada nije postojala. Sada se može naći u znanosti duha, koja ima naziv, antropozofija. Antropozofija odbija staviti teretna kola ispred konja kako se ranije radilo. Staviti će duh ispred materije, gdje pripada. Tada će ljudi otkriti stvari kakve zapravo jesu. I naći će odgovarajuće obrazovne metode. Postojati će pedagogija koja će djecu obrazovati onako kako ih treba obrazovati. O tome, veoma mnogo, zaista veoma mnogo zavisi. I tada će ljudska bića naći svoje pravo mjesto u društvu.

U jednom satu, naravno, nisam mogao dati više od naznaka; ali smo ova predavanja tako uredili da svojim pitanjima usmjerite ono što želite da govorim. Možda o današnjoj temi na slijedećem sastanku trebam dalje govoriti. Danas mogu samo postaviti temelje. Ali ste barem nešto mogli dobiti o tome kakav je cilj znanosti duha.

Dakle opet ćemo se naći slijedeće srijede.

KAKO JE NASTAO ČOVJEK. ZEMALJSKI ŽIVOT I ZVJEZDANA MUDROST

PREDAVANJE XIV

Dornach, 24.rujna 1924

Rudolf Steiner: Dobro jutro, gospodo! Želio bih dodati par riječi o onome što smo zadnji puta razmatrali, a onda će netko možda imati novo pitanje.

Pitanje koje je pitano u vezi čovjekova porijekla može se ispravno razumjeti i na njega odgovoriti jedino gledajući unatrag na cjelokupnu evoluciju čovječanstva. Primjedba da su ljudi izvorno bili kao životinje, da su imali životinjsku inteligenciju, i tako dalje, nije ništa drugo nego znanstvena bajka. To je u proturječju s onim što nalazimo u najranijim povijesnim vremenima, i što — čak premda u poetskoj formi — ukazuje na postojanje velike mudrosti među ljudskim bićima koja su živjela za vrijeme tih drevnih zemaljskih uvjeta. U to vrijeme ljudi nisu osjećali nejednakost među sobom kao što je osjećaju danas. Osjećaj nejednakosti uvijek izlazi na površinu u epohi kada ljudi više ili manje izgube stvarno znanje.

Samo promislite kako je u nekom periodu u drevnom Egiptu robovlasništvo bilo široko rašireno. Ali robovlasništvo nije uvijek bilo tamo; razvilo se u vrijeme kada je čovjek bio izgubio pravo znanje o svijetu, izgubio pravu znanost, i nije više znano što je robovlasništvo značilo. I ako razmišljate inteligentno sigurno ćete se upitati: Zašto se, na primjer, radnički pokret morao tako energično pojaviti?

Naravno da je iskočio jer su uvjeti napravili da je to neophodno, jer su ljudi osjećali da se stvari ne mogu nastaviti onakve kakve jesu, i željeli su privući pažnju na to da uvjeti trebaju biti poboljšani. Ono što je napravilo radničko pitanje tako gorućim problemom je činjenica da su industrija i sva razna otkrića i pronalasci otišli u jednom određenom smjeru. Prije širenja industrije, oskudica nije bila tako surova. Zašto je, onda, dolazak industrije donio takvo breme na svojim tračnicama?

Svaka razumna osoba će priznati, tih nekolicina ljudskih bića koji ne žive u oskudici — nazovimo ih, kapitalisti, kako se obično nazivaju — ne kreiraju tu oskudicu namjerno radi čistog zadovoljstva. Naravno, oni bi više voljeli da potrebe svih ljudskih bića budu zadovoljene. Očito, to treba uzeti u obzir. Ali tada se postavlja drugo pitanje: Zašto nekolicina koja je dosegla vodeće položaje nema sposobnost promijeniti stanje tako da potrebe masa budu zadovoljene?

Uvijek je nekoliko vođa u sindikatima o kojima svi ostali zavise. Sve su se stvari razvile, sasvim je prirodno da je uvijek njih nekoliko koji vode, ali njima nedostaje jasni uvid. I mase radnika osjećaju da tih nekoliko sami ne znaju što treba napraviti. Postalo je očito, posebno nedavno, da tih nekoliko ne znaju što bi trebali raditi. Dakle treba reći: Sasvim očito nešto nedostaje. A sa stajališta znanosti duha, ono što

nedostaje je znanje o duhovnom svijetu. To znanje bi potvrdilo da je apsolutno netočno reći da su na početku njihove evolucije ljudska bića bila neinteligentna, tupa, a da su sada prosvijetljena. To je danas općenito mišljenje a to jednostavno nije istina.

Na početku njihove egzistencije na Zemlji, ljudska bića su posjedovala znanje ne samo o tome što je na Zemlji već također i o zvijezdama na nebesima. Razlog zašto je to znanje degeneriralo u praznovjerje — često sam o tome govorio — je taj da se, kako prijeme prolazi, te stvari više ne istražuju i stoga dolazi do nerazumijevanja. Izvorno je bilo naširoko rašireno znanje o zvijezdama; danas jedino znanje o zvijezdama koje postoji je ono koje o tome pravi kalkulacije. Ali nije u stanju prodrijeti do njihove duhovne stvarnosti. Ako bi biće koje živi na Marsu znalo toliko o Zemlji koliko naša obična svijest, naša obična znanost, zna o Marsu, biće na Marsu bi vjerovalo da na Zemlji nema ni jedne duše — dok u stvari na Zemlji ima milijardu do dvije milijarde duša! Isto je i sa idejama koje ljudi imaju o zvijezdama; zvijezde su u stvari pune duša — samo različitih duša.

Naravno da možete reći: Ali ne možemo vidjeti svjetove zvijezda, tako se ne može znati ili promatrati stanje tamo. To je velika greška! Zašto čovjek koji stoji ovdje može vidjeti tamo klavir? Jer su njegove oči tako ustrojene da ga može vidjeti. Njegove oči nisu tamo na klaviru. Na potpuno isti način — kako znanost duha, ili antropozofija, pokazuje — ako se ljudsko biće ne razvije samo od djeteta do nivoa na koji ga vodi moderno obrazovanje, već se razvije i dalje od toga, on će zaista moći percipirati što je duhovno u zvijezdama, baš kao što je to izvorno čovječanstvo percipiralo. I tada će znati da zvijezde imaju utjecaja na ljudska bića, svaka zvijezda različiti utjecaj. Ako se, na primjer, može pokazati da Mars ima utjecaj na razvoj gusjenica u hrušteve — također se može pokazati da sve zvijezde imaju utjecaj na čovjekov duhovni život. Zaista ga imaju! Ali ovo znanje o zvijezdama je potpuno nestalo — a što je došlo na njegovo mjesto?

U ranije vremena, kada bi čovjek pogledao na Mjesec, znao je da od Mjeseca dolaze snage za sve razmnožavanje na Zemlji. Ni jedno biće ne bi imalo potomke da Mjesec na Zemlju ne šalje snage razmnožavanja. Ni jedno biće ili stvorenje ne bi raslo da snage rasta nisu došle od Sunca. Ni jedno ljudsko biće ne bi moglo misliti da snage mišljenja nisu došle od Saturna. Ali sve što ljudi danas znaju je brzina kojom se Saturn kreće, brzina kojom se kreće Mjesec, i da li na Mjesecu ima nekoliko ugaslih vulkana. Ne znaju ništa više i ne žele znati ništa više. Jednostavno izračunaju ono što žele znati o zvijezdama.

Ali sada se od svijeta zvijezda okrenimo svijetu čovjeka. Na scenu je došla industrija. U dobu kada sve što ljudi mogu sa zvijezdama je napraviti proračune, počinju to isto raditi u domenu industrije. Ne rade ništa osim misle i računaju, s rezultatom u kojem su potpuno zaboravili na čovjeka. Tretirali su ljudsko biće kao da je ono samo dio stroja. I tako je došlo do stanja koje danas prevladava. Stanje nikada neće biti zadovoljavajuće ako ljudi samo kalkuliraju o tome kakvo bi stanje trebalo prevladavati na Zemlji; trebali bi znati još nešto osim toga. U tome je stvar. Ali onda

treba priznati da se ljudsko znanje iskvarilo u strašnoj mjeri upravo u dobu za koje se tvrdi da je „prosvijetljeno”.

Rekao sam vam da je na nedavnom skupu farmera vladalo složno mišljenje da se svi poljoprivredni proizvodi desetljećima pogoršavaju. Razlog za to pogoršavanje je to što se, s iznimkom nekih seljaka koji se instinktivno drže djelića ranijeg znanja, ništa u stvari ne zna o radovima na farmi. Ali kako se takvo znanje stječe? Zasigurno se ne može steći kalkulacijom, znajući da će ponovno biti pun mjesec za dvadeset osam dana, već jedino znajući, na primjer, kako snage Mjeseca rade u plodnosti zrna, i tako dalje. To znanje je potpuno zaboravljeno. Ljudi čak ne znaju što se događa u tlu na njihovim poljima. I još manje znaju što se događa u svijetu ljudi.

Društvena znanost ne proizvodi ništa osim serija i serija kalkulacija. Kapital, radni sati, dnevnice, samo su izračunati brojevi. A kalkuliranje se ne drži ljudskog života, ili zaista bilo kakvog života. Smjer modernog doba je da sve samo treba biti izračunano. Umjesto da se stvari kalkuliraju, trebaju biti proučavane i promatrane onakve kakve zaista jesu, a to je jedino moguće ako se najprije stekne znanje o zvijezdama. Danas, u trenutke kada ljudi čuju frazu, “znanje o zvijezdama”, odmah kažu: To je idiotski! Znamo već dugo vremena da zvijezde nemaju nikakvog utjecaja. Ali tvrditi da zvijezde nemaju nikakvog utjecaja na ono što se događa na Zemlji, to je, gospodo, stvarno idiotizam! I posljedica je da nema preostalog stvarnog znanja. To je stvarna činjenica. Uzmite kapital, na primjer: može se izraziti u brojevima, može se izračunati — i kakav je rezultat? Ako je kapital samo stvar kalkulacije, onda nije važno tko posjeduje kapital, bilo da je to jedan pojedinac ili svi zajedno. Jer će rezultat biti nepromjenjiv. Sve dok se ponovno ne budemo držali života tako da je u središtu naše brige ljudsko biće kao najvažnija stvarnost, dok društvena znanost ne bude u stanju napraviti bilo što efikasno, društvena znanost zaista neće biti sposobna nešto napraviti.

Zato ja također želim reći i ovo: Pogledajmo do čega će doći kroz antropozofiju. Ona je, naravno, još na svom početku, i naravno čini se da je u mnogim pogledima slična ostaloj znanosti. Ali ona će se postepeno razviti u potpuno znanje o ljudskom biću. U domeni obrazovanja, na primjer, već je ustanovljena Waldorfska škola. Dok ne dosegne taj stupanj antropozofska znanost se neće moći efikasno primijeniti na socijalne probleme. Danas možemo jedino shvatiti da trenutno svjetsko znanje nije sposobno za efikasnu intervenciju u život; svugdje dolazi do zastoja.

To je ono što sam želio dodati. Da li ste do sada zadovoljni? (Da, da!) Naravno, mnogo toga se još može reći, ali biti će još prilika za razmatranje mnogih aspekata teme.

Dakle sada, da li netko drugi, možda, ima pitanje?

Pitanje: Može li se išta znati o čovjekovu podrijetlu? Odakle je došao?

Dr. Steiner: To je pitanje o kojem su mnogi od vas koji su duže ovdje dosta od mene čuli. Oni od vas koji došli tek nedavno prirodno da su zainteresirani za ovakva pitanja, dakle oni koji su već čuli moje odgovore možda će ih željeti čuti opet.

Kada vidimo ljudsko biće kako se kreće na Zemlji, njegovo tijelo vidimo prvo i najistaknutije. Također primjećujemo da ono misli i osjeća. Ako gledamo sjedalicu, bez obzira koliko čekamo, neće se početi micati — jer ne može upotrijebiti volju. Opažamo da ljudska bića upotrebljavaju volju. Ali općenito govoreći može se reći da mi stvarno vidimo samo tijelo.

I vrlo je lako doći do zaključka da to tijelo čini cijelog čovjeka. Nadalje, ako se tako vjeruje, mogu se naći mnogi argumenti u prilog tomu. (Vidite, u antropozofiji se mišljenja drugih ljudi ne mogu uzimati olako. Sva gledišta treba ozbiljno razmotriti.) I tako se može naznačiti, na primjer, da ljudi ako uzmu otrov i odmah ih ne ubije mogu izgubiti sjećanje. Implikacija je da je tijelo stroj i sve zavisi od rada stroja. Ako se krvni sudovi rasparsnu u čovjekovu mozgu i krv pritisne živce, takav čovjek može izgubiti ne samo sjećanje već i svu inteligenciju. Tako se može reći da sve zavisi o tijelu. Ali takvo razmišljanje ne drži vodu ako se temeljito ispituje. Jednostavno ne drži vodu. Ako bi držalo, mogli bi reći da čovjek misli s mozgom. Ali što se u stvari događa u mozgu kada čovjek misli?

Dakle, stvarno istraživanje ljudskog tijela pokazuje da je potpuno netočno reći da kada čovjek misli, da se nešto konstruktivno zbiva u njegovu mozgu. Upravo suprotno, nešto je uvijek uništeno, srušeno, kada misli. Supstance u mozgu su slomljene, uništene. Tamo se stalno odvija smrt u maloj mjeri.

Konačna smrt koja se događa jednom i zauvijek znači da je cijelo tijelo uništeno; ali ono što se događa odjednom u cijelom tijelu kada čovjek umire također se odvija širom tijela tijekom života, u usitnjenom procesu. Čovjek izlučuje ne samo kroz organe za izlučivanje, urin, izmet, znoj, već isto tako i na druge načine. Samo promislite kako bi izgledala vaša glava da se nikada niste ošišali! I tamo se nešto izlučuje, također. I pomislite na kandže koje bi imali da nikada niste odrezali nokte! Ali ne samo to: čovjek cijelo vrijeme odbacuje kožu — samo to ne primjećuje. Čovjek cijelo vrijeme odbacuje stvari. U slučaju urina i izmeta proces nije toliko značajan, jer uglavnom sadrži ono što je pojedeno, materijal koji nije išao u cijelo tijelo, dok je ono što se izlučuje u noktima prošlo kroz cijelo tijelo.

Recimo da uzmete škare i odsijecete nokat. Ono što te sada odsjekli, uzeli ste, jeli prije sedam ili osam godina. Ono što ste pojeli išlo je u krv i nerve i prošlo kroz cijelo tijelo. Za to je trebalo sedam ili osam godina. Sada to odsijecete. Samo promislite o tijelu koje danas imate, tijelu u kojem tu sjedite. Da ste tu sjedili prije sedam ili osam godina, bili biste u sasvim drugom tijelu! Tijelo koje ste tada imali odbačeno je, iznojeno je, odsječeno je s noktima, odsječeno s kosom. Cijelo tijelo kakvo je jednom bilo, otišlo je — s iznimkom kostiju i slično — i unutar perioda od sedam ili osam godina potpuno je obnovljeno.

Tako se sada moramo upitati: Da li mišljenje proizlazi od stalne izgradnje tijela ili od stalnog cijepanja tijela? To je važno pitanje. Ako u tijelu imate nešto što dovodi do previše izgradnje — reći ću, ako pijete jednu čašicu previše, ili ne samo jednu — većina ljudi se može snaći — ali ako pijete dovoljno da znate da ste “puni” — što se onda događa, gospodo? Krv postaje vrlo aktivna i odvija se strašno brzi proces

izgradnje. Kada se to dogodi, kada krv postane previše uzburkana, čovjek gubi svjesnost. Mišljenje nije rezultat procesa izgradnje u mozgu, već procesa male, sitne destrukcije. Ako se u ljudskom tijelu ne bi odvijali procesi cijepanja, ljudsko biće jednostavno ne bi moglo misliti.

Dakle činjenica je da mišljenje ne dolazi iz naše izgradnje tijela već od stalnog ubijanja tijela dio po dio. To je zašto moramo spavati, jer tada ne mislimo. Ono što je konstantno bilo uništavano preko našeg mišljenja u snu se brzo obnavlja. Dakle budnost i spavanje nam pokazuju da kada mislimo, u tijelu se uvijek odvija smrt u malom.

Ali sada zamislite na trenutak ne čovjekovo tijelo, već njegovu odjeću. Ako skinete svu odjeću niste, točno je, prikladni za salu za crtanje, ali još ste tamo, i možete obući raznu odjeću. To je ono što čovjek čini kroz cijeli svoj zemaljski život. Svakih sedam ili osam godina on uzima novo tijelo i drugo odbacuje. Kod životinja postoji jasna ilustracija ovoga: ako bi sakupili sve kože koje zmija svake godine svuče, vidjeli bi da je nakon određenog broja godina odbacila ne samo kožu već i cijelo njeno tijelo. U našem slučaju, naravno, to nije tako uočljivo! A što s pticama? One se mitare. Što rade kada se mitare? Odbacuju dio njihova tijela; u razdoblju od par godina odbace ga potpuno, s izuzetkom kostiju. Što je onda preostalo?

Vi sami sjedite danas ovdje premda nemate ništa od tijela koje ste imali prije nekih osam godina. A ipak ste tu, sjedite ovdje. Stvorili ste sebi novo tijelo. Duša, gospodo, sjedi tu. Tu sjedi duh i duša. Duh i duša rade na tijelu, stalno ga gradeći. Ako hodate i naiđete negdje na veliku hrpu kamenja, znate da će se graditi kuća; sigurno nećete pretpostaviti da je kamenje napokon dobilo noge i samo će se lijepo smjestiti jedno iznad drugog i od sebe izgraditi kuću! Dakle, toliko malo rade i supstance nakupljene da se formiraju u tijelo.

Naše prvo tijelo primamo od majke i oca; ali to tijelo je potpuno izbačeno, i nakon sedam ili osam godina imamo novo. Ovo nismo dobili od roditelja; sami smo ga izgradili. Odakle je došlo? Tijelo koje smo imali u prvim godinama života došlo je od naših roditelja; bez njih ne bi mogli imati tijelo. Ali ono što gradi drugo tijelo dolazi iz duhovnog svijeta. Ne mislim na supstancu, već na aktivan princip, esencijalno biće, to je ono što dolazi iz duhovnog svijeta. Dakle možemo reći: Kada je ljudsko biće rođeno, tijelo koje ima u prvih sedam ili osam godina svog života dolazi od njegovog oca ili majke, ali duša i duhovni entitet dolazi iz duhovnog svijeta. I svakih sedam ili osam godina ljudsko biće mijenja svoje tijelo ali zadržava sve od sebe što je duhovno. Nakon određenog vremena tijelo je potrošeno i ono što je prije došlo u njega kao duh i duša sada se vraća u duhovni svijet. Čovjek dolazi iz duhovnog svijeta i vraća se u duhovni svijet.

Možete vidjeti, to je također nešto što je potpuno zaboravljeno — jednostavno jer su ljudi danas postali nepromišljeni i ne prodiru u realnost stvari. Jednom kada bi vidjeli kako se tijelo stalno obnavlja, shvatili bi da je sila koja dovodi do obnove duševna sila koja radi unutar tijela.

A sada, gospodo, što jedete? Razmotrimo različite namirnice koje ljudsko biće jede. Najjednostavnija od svih supstanci je protein. Ne samo u jajima već i u raznim namirnicama, u biljkama također, postoji protein. Zatim čovjek jede masti; jede ono što se zove ugljikohidrati — u krumpirima, na primjer — i jede minerale. Sve ostale supstance su kompozitne supstance; čovjek ih jede; uzima ih u sebe. One dolaze od Zemlje; one potpuno zavise od Zemlje. Sve što uzimamo kroz usta potpuno zavisi od Zemlje. Ali mi ne uzimamo stvari samo kroz usta; također udišemo, i preko disanja uzimamo supstance iz zraka. Obično se ovaj proces opisuje jednostavno govoreći: Čovjek udiše kisik i izdiše ugljični dioksid — kao da ne radi ništa osim udiše, izdiše, udiše, izdiše! Ali to nije cijela priča. Vrlo fine, razrijeđene supstance su sadržane u zraku kojeg dišemo. I mi živimo ne samo na onom što jedemo već i hranidbenim supstancama iz zraka. Ako bi samo jeli, naše tijelo bi morali vrlo često mijenjati, jer ono što jedemo je vrlo brzo transformirano u tijelu. Samo promislite kako je mučno za nekog kada se ne riješi onog to je trebalo izlučiti unutar otprilike dvadeset četiri sata. Hrana koja je pojedena i zatim izlučena prolazi kroz rapidni proces. Da živimo samo na onom što jedemo, sigurno ne bi trebali sedam ili osam godina za zamjenu našeg tijela. Zato što uzimamo vrlo delikatnu, razrijeđenu ishranu preko zraka, što je spor proces, zamjena traje sedam ili osam godina.

Vrlo je važno znati da čovjek prima ishranu preko zraka. Hrana koju jede koristi se, na primjer, za stalnu obnovu glave. Ali hrana koju treba da bi, recimo, imao nokte ne dolazi od onog što jede već od supstanci koje povlači iz zraka. I tako se hranimo jedenjem i disanjem.

Ali sada je stvarno važna činjenica da kada uzimamo prehranu iz kozmosa preko disanja, uzimamo ne samo supstance, već u isto vrijeme uzimamo element duše. Supstanca je u tako finom, razrijeđenom stanju da u njoj duša može svugdje živjeti. Tako možemo reći: Čovjek uzima tjelesne supstance kroz hranu; kroz disanje, živi u duševnom elementu. Ali to nije tako da mi svakim udisanjem uzmemo u sebe djelić duše i zatim svakim izdisajem ponovno izdahnemo djelić duše. U tom slučaju bi uvijek odbacivali dušu. Ne — to je ovako: s prvim udahom mi primamo dušu u nas, i to je dakle duša koja nam donosi disanje. S našim zadnjim dahom mi dušu oslobađamo tako da se može vratiti u duhovni svijet.

I sada kada znamo ove stvari, možemo napraviti neke kalkulacije. Većina vas već zna što slijedi, ali ipak vas može iznenaditi. Ako istražite, vidjet ćete da ljudsko biće uvlači 18 udaha u minuti. Sada izračunajmo koliko puta udiše dnevno: 18 udaha u minuti, $18 \times 60 = 1080$ udaha na sat; u 24 sata, $24 \times 1080 = 25,920$ udaha na dan.

I sada kalkulirajmo — to možemo približno — koliko dana ljudsko biće živi na Zemlji. Zbog jednostavnosti uzmimo 72 godine kao prosječnu duljinu ljudskog života, i 360 dana u godini. $72 \text{ godine} \times 360 \text{ dana} = 25,920 \text{ dana}$ u čovjekovu životu. I to je broj udaha čovjeka na dan! Dakle možemo reći, ljudsko biće živi onoliko dana u životu koliko puta udahne u jednom danu.

Znamo da postoje jednodnevne mušice — i mogli bi također biti bića od 1/18 minute! (Jer dužina nije esencijalna stvar.) Tako ako bi ljudsko biće umrlo svaki puta

kada udahne mogli bi reći: Udiše dušu unutra i ponovno vani sa svakim dahom. Ipak ostaje — ostaje živo 25,920 dana.

Sada uzmimo tih 72 godine kao jedan dah. Kako sam prije rekao, s prvim udahom ljudsko biće udahne svoju dušu i sa zadnjim dahom je izdahne ponovno vani. Uzevši da prosječno živi 72 godine, možemo reći: To udisanje i izdisanje duše traje period od 72 godine. Uzevši da je taj period jedan kozmički dan, opet moramo pomnožiti 72×360 da dobijemo kozmičku godinu: 25,920! Ako život ljudskog bića uzmemo kao jedan kozmički dan, dobijemo kozmičku godinu: 25,920 kozmičkih dana!

Ali taj broj ima još jedno značenje. Na 21 ožujka, prvi dan proljeća, Sunce sada izlazi u konstelaciji Riba. Ali izlazi samo jednom u točno određenoj točki. Točka u kojoj izlazi stalno se pomiče. Prije oko pet stotina godina nije izlazilo u Ribama već u Ovnju, a još ranije u Biku. Dakle Sunce čini krug oko cijelog Zodijaka, konačno se vrativši u Ribe. U određeno vrijeme izaći će ponovno u potpuno istoj točki, napravivši cijeli krug. Koliko Suncu za to treba? Treba 25,920 godina da ide okolo i vrati se u istu točku u kojoj će izaći početkom proljeća.

Kada smo udahnuli 25,920 puta, kompletirali smo jedan dan. Naša duša ostaje dok se dah mijenja. Kada smo kompletirali 25,920 dana, bili smo budni koliko smo puta i spavali. U snu, kao što znamo, ne mislimo, ne mičemo se, neaktivni smo. Tijekom sna naš duh i duša su otišli na par sati u duhovni svijet; pri buđenju ih opet dobijemo natrag. Baš kao što puštamo dah da ide vani i vrati se 18 puta u minuti, tako u danu puštamo dušu da ode i vrati se jedan put. Spavanje i budnost su, vidite, jednostavno malo duži dahovi. Mi kratko dišemo 18 puta u minuti. Dulje disanje je naše spavanje i budnost. A najdulje naše disanje je udisanje duše i duha kada smo rođeni i ponovno izdisanje kada umremo. Ali postoji još i najdulje disanje od svih; jer mi idemo sa Suncem kako kompletira svoj krug od 25,920 godina; idemo u svijet zvijezda. Kada mislimo na dušu, gospodo, upravo u tom trenutku napuštamo Zemlju i idemo u svijet zvijezda.

Dakle — ovo je samo postavljanje temelja za odgovor na pitanje koje je gospodin postavio. Samo promislite kakav red i pravilnost prevladava u univerzumu ako stalno dobijemo broj 25,920! Čovjekovo disanje je živi izraz kretanja Sunca. To je činjenica od ogromne važnosti.

Dakle — počeo sam odgovarati na pitanje. nastaviti ću slijedeće subote u 9 sati.

(u subotu nije bilo predavanja, ovo je zadnje predavanje koje je mogao dati radnicima.)